

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการ

การศึกษาและอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น “ปวาเกอญอ”
กรณีศึกษาพื้นที่ชายแดนไทย – พม่า บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ยวม
อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

โดย

นายสมศักดิ์ ศรีมาลี และคณะ

เมษายน 2557

สัญญาเลขที่ RDG55N0027

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ฉบับสมบูรณ์

โครงการ

การศึกษาและอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น “ปากาเกอญอ”
กรณีศึกษาพื้นที่ชายแดนไทย – พม่า บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ยวม
อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

โดย

นายสมศักดิ์ ศรีมาดี

นายปรีชา ปัญญาคม

นายยงยุทธ โกสะ

นายฐระ ศรีมาดี

นายยุทธนา พนาไพรสกุล

นางศิริ ขมาจิตอาภรณ์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ "คน" ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่นโดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงอยู่ที่ "กระบวนการ" มากกว่า "ผลลัพธ์" เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย "เวที" (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ "ปัญญา" ในกระบวนการวิจัย

"กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น "คำถาม" ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา "ข้อมูล" ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ "บันทึก" มีการ "ทบทวน" ความก้าวหน้า "วิเคราะห์" ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ "ถอด" กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย "ผู้ที่สงสัย" ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่งพบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่ากระบวนการเขียนรายงานเป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างมาก ด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัยให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัยโดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สารบัญ

	หน้า
บอกเล่าเพื่อความเข้าใจ	
คำนำ	
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ก-ฉ
ส่วนที่ 1 บทนำ	1
ส่วนที่ 2 บริบทชุมชน	12
2.1 บริบททั่วไป	12
2.2 บริบทด้านเศรษฐกิจและสังคม	19
2.3 บริบทด้านทรัพยากรธรรมชาติ	22
ส่วนที่ 3 กระบวนการดำเนินงาน	26
3.1 กระบวนการพัฒนาโครงการ	26
3.2 กระบวนการดำเนินการวิจัยระยะที่ 1	35
3.3 กระบวนการทำงานในระยะ ที่ 2	50
ส่วนที่ 4 ผลการดำเนินงาน	55
4.1 ผลการศึกษาและรวบรวมพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาฝั่ง	55
4.2 วิเคราะห์สถานความเสี่ยงของพันธุ์กรรมพืช	69
4.3 การเชื่อมโยงประเด็นวิจัยกับความมั่นคงด้านอาหาร	74
4.4 รูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น	83
ส่วนที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	89
5.1 สรุปผลการวิจัย ที่ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ	89
5.2 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย	96
5.3 บทเรียนในการดำเนิน โครงการวิจัย	98
5.4 ข้อเสนอแนะต่อแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชฯ	99
ภาคผนวก 1 ทำเนียบพันธุ์กรรมพืชจากการผลิตบ้านท่าตาฝั่ง	101
ภาคผนวก 2 ทำเนียบผู้รู้ องค์ความรู้พันธุ์กรรมพืชบ้านท่าตาฝั่ง	110
ภาคผนวก 3 การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เยาวชน บ้านท่าตาฝั่ง	114

คำนำ

ท่ามกลางกระแสสังคมการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ ชุมชนปวาเกอญอหรือชุมชนชายขอบอย่างบ้านท่าตาฝั่ง กำลังเผชิญกับวิกฤตและการเปลี่ยนแปลงสำคัญ อันมีผลต่อการดำรงชีวิตหลายด้าน เช่น ระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนมีแนวโน้มลดลง การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศที่มีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า อันเป็นฐานการผลิตสำคัญและเป็นแหล่งที่มาสำคัญของอาหาร การเปลี่ยนแปลงที่กล่าวถึง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีรากฐาน ส่วนใหญ่จะเป็นผลพวงจากวิถีคิดเชิงการพัฒนา ที่รับอิทธิพลผ่านระบบกลไกอันซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นระบบนโยบายรัฐ นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระบบบริโภคนิยม ระบบการเมืองแบบตัวแทน ฯลฯ ระบบต่างๆ ที่ชุมชนได้รับผลกระทบนี้ล้วนเป็นระบบที่ให้ความหมายการพัฒนาที่วัตถุ หรือเศรษฐกิจมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ หรือสังคม และคุณภาพของสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้ทำลายระบบรากฐานภูมิปัญญาปวาเกอญอที่เคยเป็นองค์ความรู้สำคัญในการหล่อเลี้ยงชีวิตคนปวาเกอญอตั้งแต่อดีตไปทีละน้อย โดยเฉพาะการพึ่งพาตนเองทางด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชน

ในปี 2555 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เข้ามาสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนได้ทบทวนตัวเอง สถานการณ์ที่ใกล้ตัว และได้เกิดการตั้งโจทย์ใกล้ตัวในประเด็น "ความมั่นคงทางอาหาร" ที่มีพันธกรรมพืชเป็นประเด็นหลักที่จะทำการศึกษาวิจัย ในช่วงแรกของงานวิจัยที่มวิจัยชาวบ้านยังไม่ค่อยมีความเข้าใจในคำว่า "วิจัย" มากนัก หลายคนมองว่าเป็นงานสำหรับนักวิชาการ ชาวบ้านไม่สามารถที่จะทำได้ แต่เมื่อได้ลงมือทำหลายคนพบว่า งานวิจัยท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน ให้มีข้อมูลความรู้ในการตัดสินใจแก้ไขปัญหา โดยมีพี่เลี้ยงจากไหนดมาหนุนเสริมการดำเนินงานตลอดเส้นทาง ฉะนั้นเมื่อชุมชนมีความรู้ ชุมชนจึงสามารถแก้ปัญหาบางอย่างได้ด้วยตนเอง โดยที่ไม่รอการช่วยจากหน่วยงานรัฐ เอกชน เท่านั้น

จากกระบวนการดำเนินงานวิจัยตลอดโครงการ เช่น การสร้างความเข้าใจการทำงาน การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลความเสี่ยง การจัดเวทีระดมความคิด และกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำ หรือเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงที่มีระเบียบ ระบบ และแบบแผนที่ชัดเจน ทำให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น และส่งผลให้การดำเนินงานวิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยสามารถรวบรวมพันธกรรมพืชท้องถิ่น จำนวนพืชทั้งหมด 182 ชนิด วิเคราะห์หาความเสี่ยงออกมา 10 ประเด็น และได้แนวทางในการอนุรักษ์พันธกรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาฝั่ง

ทีมวิจัยและชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง

เมษายน 2557

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการ การศึกษาและอนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น “ปวาเกณอ” กรณีศึกษาพื้นที่ชายแดน ไทย – พม่า บ้านท่าตาส่ง ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ได้ดำเนินโครงการรวมระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม 2555 ถึง เดือนสิงหาคม 2556 มีคำถามการวิจัย คือ “ชุมชนบ้านท่าตาส่ง ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน จะมีรูปแบบวิธีการอนุรักษ์พันธุ์พืชและสืบทอดพันธุกรรมพืชท้องถิ่นได้อย่างไร ?” โดยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาและรวบรวมพันธุกรรมพืชท้องถิ่น บ้านท่าตาส่ง (2) เพื่อวิเคราะห์ความเสี่ยงต่อการสูญหายของเมล็ดพันธุ์แต่ละชนิดที่สำคัญต่อชุมชนภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านอากาศ เศรษฐกิจและสังคม (3) เพื่อค้นหารูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์ และฟื้นฟูพันธุกรรมพืชท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าตาส่ง

กระบวนการศึกษาวิจัย แบ่งได้เป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 ตั้งเป้าหมายการศึกษาข้อมูลความรู้ 2 ด้าน ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และข้อที่ 2 ได้แก่ ศึกษาและรวบรวมพันธุกรรมพืชท้องถิ่น บ้านท่าตาส่ง ทั้งที่ปลูกเอง ซึ่งมี 4 ระบบ ได้แก่ ไร่หมุนเวียน นาข้าว สวน และเกษตรริมน้ำสาละวิน นอกจากนี้ยังมีพืชอาหารที่เก็บหาได้จากป่าและน้ำร่วมด้วย การวิเคราะห์ความเสี่ยงต่อพันธุกรรมพืชบ้านท่าตาส่ง โดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม ทั้งการเตรียมข้อมูลสู่เวทีเปิดรับความคิดเห็น และวิเคราะห์ร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอนในโอกาสต่างๆ แล้วนำข้อมูลทั้งหมด มาประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ สู่การวางแผนกิจกรรมเพื่อตอบโจทย์วิจัยในช่วงต่อไป ระยะที่ 2 เป็นการปฏิบัติการสู่การฟื้นฟู อนุรักษ์ ใช้ประโยชน์พันธุกรรม การทดลองถ่ายทอดความรู้แก่เด็กและเยาวชนในโรงเรียน แก่ลูกหลาน และเก็บข้อมูลความรู้เพิ่มเติม รวมถึงจัดเวทีนำเสนอผลงานเพื่อเปิดรับความคิดเห็น สุดท้ายคือการสรุปผลกิจกรรมปฏิบัติการเพื่อหารูปแบบการที่เหมาะสมในการจัดการพันธุกรรมโดยชุมชนเป็นฐาน

ผลการศึกษาโดยสรุปที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ และข้อเสนอแนะต่อการทำงานต่อเนื่อง สามารถสรุปได้ ดังนี้

(1) ผลการศึกษาและรวบรวมพันธุกรรมพืชท้องถิ่น บ้านท่าตาส่ง

(1.1) พันธุกรรมในนาข้าว

จากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม จำนวน 20 ครัวเรือน (สำรวจผู้ทำนาทุกครัวเรือน) หรือคิดเป็นร้อยละ 24) ของครัวเรือนทั้งหมด พบพันธุกรรมข้าวนา บ้านท่าตาส่งและชายแดนพม่า จำนวน 14 พันธุ์ โดยมีพื้นที่ปลูกข้าวนาแต่ละสายพันธุ์เท่าเดิม จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 7) ปลูกน้อยลง จำนวน 13 พันธุ์ (ร้อยละ 93) แหล่งที่พบจะพบฝั่งไทยทั้งหมด (บ.ท่าตาส่ง) สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ นั้น เป็นการนำมาบริโภคเป็นหลัก

(1.2) พันธุกรรมข้าวในไร่หมุนเวียน

จากการสำรวจพบพันธุ์กรรมข้าวเจ้าไร้หมุนเวียน บ้านท่าตาฝั่งและชายแดนพม่า จำนวน 27 ชนิด โดยมีพื้นที่ปลูกข้าวนาแต่ละสายพันธุ์เท่าเดิม จำนวน 9 พันธุ์ (ร้อยละ 33) พื้นที่ปลูกน้อยลง จำนวน 14 พันธุ์ (ร้อยละ 52) เป็นเพราะการทำไร้หมุนเวียนลดลง สูญหาย จำนวน 4 พันธุ์ (ร้อยละ 15) สาเหตุเพราะข้าวไร่บางชนิดเมื่อมีการนำมาหุงแล้ว เนื้อแข็ง ไม่อร่อย และไม่ทนต่อโรค สภาพอากาศ ชาวบ้านจึงไม่นิยมปลูกทำให้สูญพันธุ์ไป

พบพันธุ์กรรมข้าวเหนียวไร้หมุนเวียน บ้านท่าตาฝั่งและชายแดนพม่า จำนวน 9 ชนิด โดยมีพื้นที่ปลูกข้าวนาแต่ละสายพันธุ์เท่าเดิม จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 11.25) มีพื้นที่ปลูกน้อยลง จำนวน 7 พันธุ์ (ร้อยละ 77) สูญหาย จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 11.25) สาเหตุ เนื่องจากเมื่อนำมาหุงแล้วเนื้อข้าวแล้วจะแข็ง ไม่ค่อยสุก และไม่ทนต่อโรค ไม่ทนต่อสภาพอากาศ แหล่งที่พบข้าวเหนียวไร้ทั้งหมดจะพบได้ทั้งฝั่งไทย (บ.ท่าตาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอตาเจ็ค) จำนวน 7 พันธุ์ สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ นั้น เป็นการนำมาบริโภคเป็นหลัก

(1.3) พันธุ์กรรมพืชอื่น ๆ ในไร้หมุนเวียน

จากการสำรวจพบว่า พันธุ์กรรมพืชในไร้หมุนเวียนบ้านท่าตาฝั่งและชายแดนพม่า มีความหลากหลายสูงมาก ทั้งพืชตระกูลถั่ว ตระกูลแดง น้ำเต้า ตะไคร้ ข่า พริก งาม ข้าวฟ่าง บวบ ผักใบเขียว และอื่น ๆ จำนวน 102 ชนิด พื้นที่ปลูกพืชสายพันธุ์ต่าง ๆ ในไร้หมุนเวียนพบว่า มีพื้นที่ปลูกมากขึ้น 21 พันธุ์ (ร้อยละ 21) มีพื้นที่ปลูกเท่าเดิม จำนวน 33 พันธุ์ (ร้อยละ 32) มีพื้นที่ปลูกน้อยลง จำนวน 47 พันธุ์ (ร้อยละ 46) สูญหาย จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 0.98) สาเหตุเนื่องจากให้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มกับการปลูก การดูแลรักษา และไม่ทนต่อโรค

แหล่งที่พบส่วนใหญ่จะพบฝั่งพม่า (ชีเวอเคอตาเจ็ค) จำนวน 94 พันธุ์ (ร้อยละ 92) ที่เหลือพบที่ฝั่งไทยเท่านั้น จำนวน 8 พันธุ์ (ร้อยละ 8) ซึ่งที่พม่าจะมีความหลากหลายสูงกว่าไทยมาก เพราะในปี 2555 ที่สำรวจ บ้านท่าตาฝั่งมีคนทำไร้หมุนเวียนเพียง 5 คน เท่านั้น สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์นั้น เป็นการนำมาบริโภคและขายเป็นรายได้ของครอบครัว

(1.4) พันธุ์กรรมพืชในสวนริมน้ำสาละวิน

ปี 2554 คนที่ทำเกษตรริมน้ำ มี 8 ครอบครัวพืชส่วนใหญ่ที่ปลูก ได้แก่ยาสูบ (พืชหลัก) รองลงมา ได้แก่ ถั่วเหลือง ถั่วดำ ถั่วลิสงการทำเกษตรริมน้ำจะทำกันในช่วงฤดูแล้ง ฤดูฝนแม่น้ำสาละวินไหลแรงไม่สามารถทำเกษตรริมน้ำได้สาเหตุที่ยังมีการทำสวนคือ ได้ผลผลิตที่หลากหลาย ได้อาหารจากสวนที่สมบูรณ์ และยังก่อให้เกิดรายได้จากสวน เช่น ถั่วเหลือง, พริก, ถั่วลิสง สามารถเอาไปขายสร้างรายได้ให้แก่ผู้ปลูกด้วยสาเหตุที่ไม่มีการทำสวนคือ ไม่มีพื้นที่ในการทำสวน สวนที่ใกล้แม่น้ำสาละวินบางปีจะถูกน้ำท่วมเสียหาย ไม่สามารถเพาะปลูกได้จะต้องรอฤดูถัดไป

จากการสำรวจพบพันธุ์กรรมพืชในสวนบ้านท่าตาฝั่งและชายแดนพม่า จำนวน 30 ชนิด พื้นที่ปลูกพืชสายพันธุ์ต่าง ๆ ของพืชสวนพบว่า มีมากขึ้น 1 พันธุ์ (ร้อยละ 3) มีเท่าเดิม จำนวน 19 พันธุ์ (ร้อยละ 63) สูญหาย จำนวน 10 พันธุ์ (ร้อยละ 33) สาเหตุเนื่องจากให้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มกับการปลูก การดูแลรักษา และไม่ทนต่อโรค

ละ 63) และมีน้อยลง จำนวน 9 พันธุ์ (ร้อยละ 30) สูญหาย จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 3) สาเหตุเนื่องจากให้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มกับการผลิต

แหล่งที่พบส่วนใหญ่จะพบฝั่งไทย (บ.ท่าตาฝั่ง) จำนวน 27 พันธุ์ (ร้อยละ 90) ที่เหลือพบทั้งสองฝั่ง ฝั่งไทย (บ.ท่าตาฝั่ง) และพม่า(จีเวอเคอตาเจ็ค) จำนวน 2 พันธุ์ (ร้อยละ 7) สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ นั้น เป็นการนำมาบริโภค และขายเป็นรายได้ครอบครัว

(2) ผลการวิเคราะห์ความเสี่ยงด้านพันธุกรรม

ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดความเสี่ยงด้านพันธุกรรม ได้แก่ 1) กระบวนการเก็บรักษาพันธุ์พืช เช่น การคัดพันธุ์พบว่า ไม่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษอย่างแท้จริงเพราะลูกหลานส่วนใหญ่ไม่ยอมทำเกษตร การปรับปรุงพันธุ์มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ยังมีการแลกเปลี่ยนพันธุกรรมของคนในหมู่บ้านด้วยกัน และระหว่างพี่น้องฝั่งไทย – พม่า แต่ ในอนาคตหากไม่มีวัฒนธรรมแลกเปลี่ยน อาจส่งผลกระทบต่อความหลากหลายของพันธุกรรมพืชในท้องถิ่นคนในชุมชนหันไปปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริม ที่เชื่อว่าได้ผลผลิตมาก จึงทำให้พันธุ์ท้องถิ่นลดลง 2) ขาดการสืบทอด องค์ความรู้การจัดการพันธุกรรมพืชโดยชุมชน เริ่มจากผู้สืบทอดคือเด็กและเยาวชนในชุมชนปัจจุบันไม่สนใจในอาชีพเกษตร ส่วน “สภาวะองค์ความรู้” ในด้านต่าง ๆ ก็เริ่มจะหายไปบ้าง เพราะถูกละเลย 3) ศัตรูของพืช ที่พบในชุมชน ได้แก่ โรคแอมโมหรือราน้ำ โรคเพลี้ยกระโดด โรคใบไหม้ โรคโคนเน่า ที่เกิดนาข้าว ศัตรูจากสัตว์ ส่วนมากทำความเสียหายให้แก่พืชในไร่หมุนเวียน สาเหตุศัตรูพืชนี้ก็เป็นความเสี่ยงที่จะทำให้พืชลดลงได้ หากไม่ป้องกันดูแล 4) เทคโนโลยีในการทำเกษตร การใช้สารเคมีในชุมชน ใช้ฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ซึ่งมีสารเคมีตกค้าง ทำให้มีผลกระทบต่อพืชพันธุ์บางชนิด 5) การใช้ประโยชน์ ส่วนมากคนในชุมชนใช้ประโยชน์โดยนำไปบริโภคในครัวเรือน ส่วนการใช้ในพิธีกรรมมีน้อย อาจเนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่ในบ้านท่าตาฝั่งนับถือศาสนาคริสต์ จึงทำให้มีพิธีกรรมน้อยกว่าศาสนาแบบดั้งเดิมที่มีการพิธีกรรมมาก

ส่วนปัจจัยภายนอก ที่ทำให้เกิดความเสี่ยง ได้แก่ 1) ภัยธรรมชาติ น้ำท่วมในช่วงปี 2553 ที่ผ่านมามีเกิดพายุ ฝนตกติดต่อกันหลายวันทำให้เกิดน้ำไหลเข้าท่วมทำความเสียหายให้กับพื้นที่นา พื้นที่สวนจำนวนมาก ฝนทิ้งช่วง เมื่อมีการเพาะปลูกเสร็จแล้ว ความถี่ที่เกิดฝนทิ้งช่วงพบมากขึ้น ก่อให้เกิดความเสียหายต่อพืช ซึ่งจะทำให้พันธุ์ที่จะทำการปลูกปีต่อๆ ไปไม่มี มีผลทำให้พันธุกรรมพืชลดลง ถ้าจะมีการเพาะปลูกใหม่จะต้องไปขอยืมจากที่อื่น หรือซื้อจากร้านค้า 2) การตลาดและรายได้ มีการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ โดยนำเรื่องการตลาดมาเป็นแรงจูงใจในการเพาะปลูก มีการประกันราคาผลผลิต ทำให้คนในชุมชนหันไปทำพืชเศรษฐกิจอย่างเดียว 3) นโยบายรัฐ เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านท่าตาฝั่งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติสาละวิน พื้นที่บางส่วนถูกจำกัดไม่ให้ชาวบ้านเขาไปทำประโยชน์ แต่ทางอุทยานแห่งชาติได้กันพื้นที่บางส่วนให้เป็นพื้นที่ทำกินของชุมชน ได้แก่ พื้นที่ไร่หมุนเวียน 1,000 ไร่ ถ้าหากพื้นที่นี้ไม่มีการใช้ประโยชน์ปล่อยให้ดินไม้พันธุ์พืชต่างๆ เจริญเติบโต เกรงว่า

พื้นที่นี้อาจถูกยึดเป็นของอุทยานแห่งชาติ ชุมชนจะไม่มีสิทธิทำกินอีก 6) ความมั่นคงชายแดน หากไม่มีการสู้รบระหว่างทหารกะเหรี่ยงกับทหารพม่า จะทำให้การไปหาผู้กันสะควกต่อการแลกเปลี่ยนพันธุ์กรรมพืชระหว่างพี่น้องทั้งสองฝั่ง หากเกิดการสู้รบกันความไม่สงบในพื้นที่การไปมาสู่กันจะไม่มีตลอดจนการแลกเปลี่ยนพันธุ์กันก็จะไม่เกิดขึ้น

(3) รูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาสั่ง

1) การแลกเปลี่ยนความรู้และเมล็ดพันธุ์ภายในครอบครัวและในกลุ่มอาชีพเดียวกัน การถ่ายทอดความรู้ในระดับครอบครัว ระหว่างพ่อ-แม่-ลูก ปู่ย่าตายาย ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ในวิถีเกษตรของชุมชน เช่นพาลูกหลานไปเรียนรู้ในแปลงเกษตรของบ้าน ส่วนการพูดคุยในกลุ่มอาชีพเดียวกัน ทำให้ชุมชนได้รับรู้ถึงคุณค่าของเมล็ดพันธุ์ของตนเองโดยเก็บเองใช้เอง ซึ่งมีความสะดวกในการปลูก ไม่ต้องไปซื้อเมล็ดพันธุ์ในท้องตลาดที่อาจมีการคัดต่อพันธุ์กรรม หรือมีราคาแพง

2) การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้พันธุ์กรรมพื้นบ้านท่าตาสั่ง นำองค์ความรู้จากผลงานวิจัย มาจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อสื่อสารทั้งกับคนในชุมชนและนอกชุมชน (บ้านท่าตาสั่งเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน) เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนตื่นตัวใส่ใจ ในการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชของตนเอง อีกทั้งเป็นการเอื้อโอกาสให้ทั้งเยาวชน นักเรียน คนรุ่นใหม่ได้ศึกษาและเข้าถึงความรู้ได้โดยง่ายการจัดทำ “ทำเนียบพันธุ์กรรมพืชในแต่ละระบบของชุมชน” ถือเป็นสื่อสำคัญ เพื่อให้เห็นภาพว่าเมล็ดพันธุ์ชุมชนมีอะไรบ้าง ขาดอะไรบ้าง การจัดตั้งเป็น “ธนาคารเมล็ดพันธุ์ในชุมชน” โดยนำพันธุ์กรรมพืชไปรวบรวมเป็นกองทุนเมล็ดพันธุ์แต่ละประเภทภายในชุมชน เกิดการจัดตั้งกลุ่มผู้ที่ต้องการปลูกสืบทอด ขอยืมเมล็ดพันธุ์จากธนาคารเมล็ดพันธุ์ เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว ก็เก็บเมล็ดพันธุ์มาคืนตามจำนวนที่ยืมไป และเพิ่มปริมาณเพื่อเป็นกองทุนเมล็ดพันธุ์ต่อไป ส่วนที่ยังไม่มี สามารถนำเมล็ดพันธุ์ของชุมชนไปแลกกับชุมชนอื่นๆ กลับมาเติมเต็มในทำเนียบและธนาคารเมล็ดพันธุ์ เพื่อเกิดการหมุนเวียนและสืบทอดต่อไปทั้งในชุมชนเอง และขยายสู่ชุมชนที่ใกล้เคียง หรือกับชุมชนฝั่งพม่า

3) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนด้านพันธุ์กรรมพืชในชุมชน เนื่องจากแต่ละครอบครัวได้ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมอยู่แล้ว โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพทำไร่หมุนเวียน มีความจำเป็นจะต้องสืบค้น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดให้กับคนที่ไม่รู้ ให้รู้ถึงคุณค่า จนอยากอนุรักษ์สืบทอด โดยมีกลุ่มเป้าหมายร่วมกันทั้งผู้ที่ถ่ายทอดและผู้ที่สืบทอด เช่น ชาวบ้าน นักเรียน เยาวชน กลุ่มอาชีพ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำ ร่วมไปถึงนักวิชาการ เพื่อให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอด สืบทอด สู่การปฏิบัติให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์กรรมในชุมชนต่อไป

4) การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพืชโดยการแลกเปลี่ยนข้ามพื้นที่ การนำเมล็ดพันธุ์ของชุมชนอื่น มาปลูกในพื้นที่ของตนเอง เพื่อขยายพันธุ์ เก็บเมล็ดพันธุ์ เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอด รูปแบบของกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ระดับชาติจัดเวทีบรรณรักษ์หรือกิจกรรมวัฒนธรรมชนเผ่ามีประเด็นของ

พันธุ์กรรมพืช ระดับชนเผ่า โดยนำเมล็ดพันธุ์ของแต่ละพื้นที่แต่ละชุมชนที่อยู่มารวมรวมสายพันธุ์ต่างๆ เพื่อค้นหาพันธุ์กรรมพืชที่หายไปของแต่ละชุมชน นำมาฟื้นฟูขยายพันธุ์สู่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

5) การถ่ายทอดความรู้สู่เด็กและเยาวชน สามารถทำได้ 2 รูปแบบ คือ กับเด็กเยาวชนในครอบครัว (ลูกหลานในบ้าน: พ่อแม่พี่น้องกับเด็ก) และกับเด็กเยาวชนในระบบโรงเรียน (ครู-นักเรียน ผ่านหลักสูตร, ครู-ผู้รู้ ผ่านการเรียนรู้ในพื้นที่)

6) วิเคราะห์ผู้ที่เกี่ยวข้องที่สามารถสนับสนุนงานฯ บ้านท่าตาฝั่งและท่าแผนขอรับการสนับสนุน หน่วยงานแรกที่คาดหวังได้แก่ เทศบาลตำบลแม่ขวม ซึ่งจะต้องจัดทำแผนเสนอเพื่อของบประมาณดำเนินการต่อเนื่องต่อไป โดยชุมชนจะทดลองปฏิบัติต่อเนื่องหลังสิ้นสุดโครงการ เพื่อพัฒนาศูนย์เรียนรู้หลัก และแหล่งเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ให้เห็นรูปธรรมก่อน เช่น แปลงเรียนรู้ ทดลองปลูก ใช้ประโยชน์จากพันธุ์กรรม หาข้อมูลความรู้เพิ่มเติม การทำแผนเสนอ อบต.แม่ขวม เพื่อ “การต่อยอดงาน” ต่อไป

(4) ข้อเสนอแนะต่อแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาฝั่ง

การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพืชของชุมชนท่าตาฝั่งและเพื่อนบ้าน (พม่า) เป็นการจัดการในวิถีชุมชน โดยมีการใช้ประโยชน์จริง ปฏิบัติจริง แม้จะไม่ได้ปลูกก็ยังเก็บรักษาพันธุ์บางชนิดไว้ที่เป็นจุดเด่นมากคือการแลกเปลี่ยนพันธุ์กรรมข้ามพื้นที่ กับต่างหมู่บ้าน ต่างประเทศ โดยอาศัยความเป็นเครือญาติ และความสัมพันธ์ส่วนตัว ที่ได้ติดต่อค้าขายกัน ความคงอยู่ของพันธุ์กรรมพืชยังไม่เกิดปัญหา แต่มีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาในอนาคต เพราะมีความเสี่ยงทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ดังได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพืชของชุมชนท่าตาฝั่งและเพื่อนบ้าน (พม่า) เป็นไปด้วยดี และต่อเนื่อง จึงมีข้อเสนอ ดังต่อไปนี้

1) ควรมีการสังเคราะห์องค์ความรู้ “การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น” บ้านท่าตาฝั่ง เพื่อเป็นตัวแทนพื้นที่ชายขอบ ดินแดนน้ำสาละวินและชายแดนไทย-พม่า เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ที่ส่งผลต่อการจัดการพันธุ์กรรมฯ ของชุมชน และเงื่อนไขปัจจัยที่ชุมชนยังรักษาพันธุ์กรรมพืชที่หลากหลายไว้ได้ โดยเฉพาะในระบบไร่หมุนเวียน แม้ว่าจะมีคนทำน้อยลงแล้ว ตั้งแต่ปี 2553-55 (อาจจะถอดเป็นหนังสือเล่มเล็กของเครือข่ายฯ หรือของ สกว.)

2) ควรมีการผลักดัน “องค์ความรู้ด้านพันธุ์กรรมพืชที่หลากหลายและกระบวนการจัดการ” สู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อเนื่อง อาจทำได้ ใน 3 รูปแบบ ได้แก่ เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสู่โรงเรียน เป็นหลักสูตรสำหรับชาวบ้าน (ระยะสั้น) และเป็นความรู้เพื่อแลกเปลี่ยนกับคนในพม่า เป็นต้น

3) กรณี “เกษตรริมน้ำสาละวิน” มีข้อได้เปรียบคือ ดินทรายจะมีตะกอนอินทรีย์สารทับถมจากลำน้ำทุกปี ทำให้ “ดินดี” ส่วนใหญ่พบว่าเป็นเกษตรปลอดสารเคมี มีต้นทุนการผลิตต่ำ เสนอให้มีการ

ค้นหาพืชที่เหมาะสม ทั้งในแง่ของการผลิตและการตลาด ที่น่าสนใจและเป็นความต้องการของผู้บริโภค
ขณะนี้คือ “ถั่วดำ” ควรปลูกให้มาก และสร้างแบรนด์ “ถั่วดำสาละวิน” ที่มีคุณภาพ ผลิตโดยวิธีธรรมชาติ
โดยให้เป็นภารกิจของเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่จะเชื่อมโยงภาคีตลาดให้ได้

4) งานวิจัยต่อเนื่อง ควรศึกษา “เกษตรริมน้ำสาละวิน” ว่ามีพืชอะไรบ้าง มีความเป็นมาอย่างไร
มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เกษตรกรปรับตัวอย่างไร และจะสร้างอัตลักษณ์สู่การจัดการตลาดเพื่อ
เศรษฐกิจชุมชนได้อย่างไร

5) ควรมีการเติมความรู้เชิงวิชาการ หรือจัดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในโอกาสต่าง ๆ เช่น การเก็บ
เมล็ดพันธุ์ไว้ให้ได้นานขึ้น ธนาคารเนื้อเชื้อ การผสมพันธุ์พืช ซึ่งเรื่องนี้ควรทำร่วมกับเครือข่าย
เกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกระบวนการทำงานเรื่องนี้ได้ หรืออาจเชื่อมโยงกับเครือข่ายกะ
เหรี่ยงที่มีการจัดเวทีบ่อยครั้ง

6) ควรเพิ่มเติมการศึกษาวิจัยประเด็น การสำรวจความหลากหลายของพันธุ์พืชกับภูมิปัญญา
ท้องถิ่นในแถบฝั่งตะวันตก แม่น้ำสาละวินในกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ (อาจข้ามแดนฝั่งพม่าด้วย) แล้ว
พัฒนาขึ้นมาเป็น cultural landscape ของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทสถานการณ์ใหม่ที่ตลาด ทูน และวิถีชีวิต
ปรับเปลี่ยน โดยอาจจะเทียบกับฝั่งพม่าที่ยังไม่ถูกรุกไล่จากพืชเศรษฐกิจ ทูน ตลาด และนโยบายรัฐ ที่
ยังคงมีพันธุ์พืชดั้งเดิมอยู่

ส่วนที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

หมู่บ้านท่าตาฝั่งในปัจจุบัน ตั้งอยู่บริเวณสบห้วยแม่กองคากับแม่น้ำสาละวิน ซึ่งกันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่า นายจออู ศรีมาลี เป็นคนแรกที่มาก่อตั้งหมู่บ้านนี้ เมื่อปี พ.ศ.2484 เดิมเรียกหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านน้อย-บ้านจออู" แต่ใน พ.ศ.2518 ได้ยกฐานะเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ มีผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ นายจออู ศรีมาลี สภาพกายภาพของหมู่บ้านเดิมชาวบ้านจะก่อสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ไผ่ ตั้งบ้านเรือนเป็นหย่อมๆ และอยู่รวมกันเป็นเครือญาติ ตามลำห้วยที่อุดมสมบูรณ์ มีทั้งพันธุ์กรรมพืชและสัตว์ท้องถิ่นที่หลากหลาย เช่น สัตว์บก สัตว์น้ำ พืชจากป่า พืชผัก และธัญญาหารต่างๆ รวมทั้งมีพื้นที่ทำการเกษตรเล็กน้อย ในลำห้วยหรือขุนห้วย

ชาวบ้านท่าตาฝั่งส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง และส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มผู้อพยพจากประเทศพม่าอันเนื่องมาจากปัญหาการสู้รบเพื่อเรียกร้องอิสรภาพระหว่างชนกลุ่มน้อย (KNU) กับรัฐบาลทหารพม่า ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ คณะแบปติสต์ สังกัดสภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย (ภาคที่ 19) ปัจจุบันจำนวนประชากรบ้านท่าตาฝั่งที่มีบัตรประเภทต่างๆ ทะเบียนราษฎร (ทร.14) จำนวนทั้งหมด แยกเป็นชาย 218 คน หญิง 197 คน รวม 890 คน โดยที่ยังไม่มีทะเบียนราษฎร (ทร.14) จำนวน 286 คน และมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด เฉพาะที่บ้านท่าตาฝั่ง 83 หลังคาเรือน และหย่อมบ้าน บ้านแม่ป่อ 31 หลังคาเรือน

ประชากรในชุมชนบ้านท่าตาฝั่งส่วนใหญ่ยังคงวิถีการดำรงชีวิตของปวเกอญอเหมือนในอดีต เช่น การดำรงชีวิตพึ่งพาอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น อาหารที่ได้จากของป่า สัตว์เห็ด พืชผักในป่า การทำไร่หมุนเวียน ซึ่งจะได้อาหารมาที่หลากหลาย เช่น ข้าวไร่ แดงไร่ พริกกะเหรี่ยง พืชต่างๆ พืชผักต่างๆ เป็นต้น อาหารจากแหล่งน้ำ ได้แก่ ปลา หอย และสัตว์น้ำอื่นๆ ซึ่งได้มาจากแม่น้ำสาละวิน ซึ่งจะพบในกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มวัยกลางคน และกลุ่มเด็กเล็ก ส่วนกลุ่มหนุ่มสาววัยรุ่นนั้นโดยมากจะนิยมเรียนหนังสือต่อในระดับมัธยมศึกษา อุดมศึกษา ภายนอกชุมชน และมีการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตการบริโภคอาหาร จากการจัดเวทีพัฒนาโครงการเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ความมั่นคงทางด้านอาหารเบื้องต้น โดยการระดมความคิดเห็นเพื่อระบุปฏิทินการประกอบอาชีพตามช่วงเวลาต่างๆ พบว่า อาชีพของคนในชุมชน คือ 1) การประมง (จับปลา) 30% ซึ่งทำได้ตลอดปี 2) ปลุกถั่วเหลือง 30% ทำได้ 2 ฤดู คือถั่วเหลืองฝน (ระหว่างเดือนกรกฎาคม - กันยายน) และถั่วเหลืองแล้ง (ระหว่างเดือนมกราคม - มีนาคม) 3) การรับจ้างทั่วไป 20% จะทำในช่วงไม่มีกิจกรรมการผลิต (ฤดูแล้ง-พฤษภาคม และ พฤศจิกายน-

ธันวาคม) 4) การทำนา 19% (ระหว่างเดือนมิถุนายน – ตุลาคม) และ 5) ทำไร่มันยืน 1% ระหว่างเดือน
กุมภาพันธ์-ตุลาคม

บ้านท่าฝางติดชายแดนไทย – พม่า กันด้วยแม่น้ำสาละวินที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากร
อาหารทั้งจากป่า จากน้ำ สามารถเก็บหาได้ทุกฤดูกาลด้วยความรู้และภูมิปัญญาถือว่าไม่ขาดแคลน แต่ใน
ส่วนของการผลิตอันได้แก่ระบบนา และไร่มันยืนยังคงมีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรอยู่เป็น
ประจำ สามารถวิเคราะห์ปัญหาได้ดังนี้

1) ระบบนา

ระบบนา เป็นระบบการผลิตแบบใหม่ของปวาเกอญอ บ้านท่าฝาง เกิดขึ้นเมื่อมีการอพยพเข้ามา
บุกเบิกชุมชน มีการขุดนา ทำฝายไม้ไผ่ เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลูกในนาปัจจุบันไม่ได้ใช้พันธุ์ดั้งเดิม เนื่องจาก
สาเหตุหลายประการ เช่น เกิดการสูญหาย เมล็ดพันธุ์ที่มีอยู่มีไม่มากและไม่ครอบคลุมทุกครัวเรือน อีกทั้ง
เกษตรกรมองว่าการใช้พันธุ์ข้าวดั้งเดิมต้องใช้พื้นที่มากแต่ให้ผลผลิตน้อย เนื่องจากที่นามีเนื้อที่น้อย
เปรียบเทียบกับการใช้พันธุ์ข้าวส่งเสริม กษ. ให้ผลผลิตมากกว่า เกษตรกรทุกครอบครัวจึงเลือกปลูกข้าว
พันธุ์ กษ.มากกว่าปลูกข้าวพันธุ์ดั้งเดิม สาเหตุนี้ทำให้พันธุ์กรรมข้าวท้องถิ่น (ข้าวนา) ได้เริ่มสูญหายไป
พร้อมกับความรู้เกี่ยวกับการจัดการพันธุ์กรรมข้าวท้องถิ่น

2) พืชเศรษฐกิจ (ถั่วเหลือง)

รายได้ส่วนหนึ่งในการดำรงอยู่ของเกษตรกรบ้านท่าฝาง คือการปลูกถั่วเหลืองเพื่อจำหน่าย เป็น
การปลูกถั่วเหลืองหลังจากเกี่ยวข้าว เรียกว่าถั่วเหลืองหลังนา ถั่วเหลืองที่นิยมปลูกโดยมากจะเป็นพันธุ์
เชิงใหม่ 60 มีพัฒนาการปรับเปลี่ยนสายพันธุ์มาโดยตลอด เช่นเมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา ปลูกพันธุ์ท้องถิ่นที่
เรียกว่า ถั่วเนา จะมีลักษณะกลมเม็ดเล็กๆ ต้นพอมสูง เมื่อดอกเมล็ดจะล้มและเลื้อย เก็บเกี่ยวยาก ต่อมา
มีการปลูกพันธุ์ สจ. ดีกว่าพันธุ์ท้องถิ่น ต้นไม่ใหญ่มาก เมล็ดกลมโต ต่อมาเปลี่ยนมาเป็นพันธุ์เชิงใหม่ 60
เนื่องจากถูกพัฒนาพันธุ์มา ทำให้ต้นเล็กลง ให้เมล็ดมาก ใบน้อย เป็นต้น การปรับเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์เกิด
ขึ้นมาจากปัจจัยความต้องการของตลาดเป็นหลัก เพราะถั่วเหลืองเป็นพืชที่ปลูกเพื่อจำหน่ายเพียงอย่าง
เดียว เพราะเกษตรกร บ.ท่าฝาง ไม่นิยมนำถั่วเหลืองมาประกอบอาหาร

แต่ในระบบการปลูกถั่วเหลืองหลังนาที่บ้านท่าฝางนั้น ปรากฏว่า ยังมีปัจจัยหลายประการที่
ส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตของเกษตรกรทำให้กระทบต่อรายได้ เช่น เมล็ดพันธุ์ถั่วเหลืองที่ซื้อมาจาก
ภายนอกเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ไม่มีคุณภาพและราคาแพง มีผลต่อการเจริญเติบโตและให้ผลผลิตในปริมาณ
น้อย ปัญหานี้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา วิเคราะห์ร่วมกันว่าเมล็ดพันธุ์ที่ซื้อมาจากภายนอกนั้นเป็น
เมล็ดพันธุ์ที่ไม่แข็งแรง อันเกิดมาจากการใช้สารเคมีเร่ง เป็นต้น

3) ระบบไร่หมุนเวียน

ไร่หมุนเวียนเป็นระบบธนาคารอาหาร ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่โดยเฉพาะของปวาเกอญอ ซึ่งชุมชนในอดีตพึ่งพาอาศัย ถือว่าเป็นแหล่งอาหารหลักของชุมชน ความรู้ในการทำไร่หมุนเวียนที่บ้านทำดาฝั่งยังมีความเข้มข้น เช่น ในเรื่องการเลือกพื้นที่ในการทำไร่หมุนเวียน การเลือกตัดเมล็ดพันธุ์ในการปลูก การเอาแรงกันในชุมชน เป็นต้น แต่เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่สามารถผลิตข้าวนาปีในที่นาจึงทำให้เกษตรกรหันไปปลูกข้าวนาปี และในกรณีข้าวนาไม่เพียงพอจึงปลูกข้าวไร่หมุนเวียน เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่นิยมปลูกข้าวไร่เนื่องจากผลผลิตต่ำ อันเนื่องมาจากสาเหตุต่างๆ เช่น เมื่อปี พ.ศ.2553 ได้เกิดโรคระบาดทำให้ไม่ได้ผลผลิตที่ดี จึงทำให้ไม่มีใครกล้าทำไร่หมุนเวียนในปี พ.ศ.2554 อีกประการหนึ่งคือ สภาพดินฟ้าอากาศในปี พ.ศ.2554 นั้นไม่อำนวย ฝนตกตั้งแต่ต้นปี ทำให้การทำไร่หมุนเวียนยากลำบากโดยเฉพาะการเตรียมพื้นที่ จึงทำให้เหลือผู้ทำไร่เพียงรายเดียว

จากการพัฒนาโครงการทำให้เห็นความต้องการของชุมชนอย่างชัดเจน ชุมชนไม่ได้ต้องการละทิ้งวิธีการทำไร่หมุนเวียน เพียงแต่รอโอกาสที่อำนวยจึงจะกลับมาทำไร่หมุนเวียนอีกครั้ง ซึ่งคาดว่าในปี พ.ศ.2555 น่าจะมีคนทำไร่หมุนเวียนเพิ่มมากขึ้นเท่าปีก่อนๆ แต่ปัญหาที่สำคัญในการทำไร่หมุนเวียนก็คือ เรื่องของเมล็ดพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ข้าว พันธุ์พืชต่างๆ ที่จะปลูกรวมในไร่หมุนเวียน ที่ไม่ได้มีการเก็บรวบรวมปีต่อปี เนื่องจากขาดการทำไร่ไปเป็นเวลา 2 ปี ทำให้เกิดการสูญหายของเมล็ดพันธุ์ (แต่ไม่ได้สูญหายในชุมชนเครือข่าย) เมล็ดพันธุ์ที่มีอยู่ ที่เก็บไว้เมื่อหลายปีที่ผ่านมา บางชนิดเสื่อมคุณภาพ ไม่เหมาะสำหรับการนำมาเพาะปลูก ชุมชนมีแนวทางร่วมกันว่า เมื่อจะทำการเพาะปลูก จะอาศัยการขอขืมเมล็ดพันธุ์จากชุมชนปวาเกอญอที่เป็นเครือข่าย เช่น ชุมชนปวาเกอญอประเทศพม่า มาปลูกเพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์เก็บรักษาไว้

การผลิตใน 3 ระบบที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการผลิตที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชน สภาพปัญหาใน 3 ระบบก็เหมือนกัน คือสภาพปัญหาเมล็ดพันธุ์ ที่ยังขาดการดูแลและเอาใจใส่อย่างจริงจัง เช่น ไม่มีการเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบ ยังขาดทักษะความรู้บางประการในการเก็บเมล็ดพันธุ์ (กรณีถั่วเหลือง) ยังไม่มีการสื่อสารเพื่อให้เกิดความรู้กับคนรุ่นใหม่ๆ ของชุมชน เมื่อเมล็ดพันธุ์คือความมั่นคงทางด้านอาหาร จึงมีความสำคัญที่จะต้องจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งอธิปไตยทางอาหารแม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมือง สาเหตุนี้จึงทำให้เกิดการรวมตัวของชุมชน บ้านทำดาฝั่ง และนำเสนอโครงการวิจัยเพื่อดำเนินการศึกษาหาทางออกให้กับชุมชนบ้านทำดาฝั่งต่อไป

คำถามวิจัย

ชุมชนบ้านทำดาฝั่ง ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน จะมีรูปแบบวิธีการอนุรักษ์พันธุ์พืชและสืบทอดพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นได้อย่างไร ?

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น บ้านท่าคาฝั่ง
2. เพื่อวิเคราะห์ความเสี่ยงต่อการสูญหายของเมล็ดพันธุ์แต่ละชนิดที่สำคัญต่อชุมชนภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านอากาศ เศรษฐกิจและสังคม
3. เพื่อค้นหารูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าคาฝั่ง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุดความรู้เกี่ยวกับพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น บ้านท่าคาฝั่ง ในระบบนา ไร่หมุนเวียน พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ/ การรวบรวมพันธุ์กรรมท้องถิ่นสถานการณ์พันธุ์กรรมที่มีความเสี่ยงต่อการสูญหาย
2. ได้รูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร

นิยามศัพท์

ปวาเกอญอ หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทยที่ชอบอยู่อาศัยตามที่ราบสูงและลุ่มแม่น้ำที่เรียกตัวเองว่า “ปวาเกอญอ” ซึ่งแปลว่าคน หรือที่รู้จักกันอีกชื่อ คือ “กะเหรี่ยง” (กะเหรี่ยงสกอร์) เดิมทีอาศัยอยู่แถบบริเวณต้นแม่น้ำสาละวินของพม่า ต่อมาได้อพยพเข้าสู่ประเทศพม่าและไทยในปัจจุบัน จัดในตระกูลภาษาจีน - ทิเบต

พันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นปวาเกอญอ หมายถึง พืชของชาวปวาเกอญอปลูกกันในอดีตเพื่อเป็นอาหารในการดำรงชีพ และที่มีการสืบทอดพืชของชาวปวาเกอญอกันมายาวนานจากบรรพบุรุษ จากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ พันธุ์ข้าวไร่ พันธุ์แดงไร่ เมล็ดพันธุ์ตระกูลถั่ว พริกกะเหรี่ยง เป็นต้น

พื้นที่ชายแดน หมายถึง เป็นพื้นที่ของสองประเทศติดกันในที่นี้ คือ พื้นที่ชายแดนประเทศไทย – พม่า โดยมีแม่น้ำสาละวินกั้นพรมแดน อยู่ในทิศตะวันตกของประเทศไทย และอยู่ในเขตรับผิดชอบของ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

ไร่หมุนเวียน หมายถึง ระบบการผลิตของเกษตรกรชนเผ่าปวาเกอญอ ที่มีรูปแบบเฉพาะ เช่น ใช้เมล็ดพันธุ์ท้องถิ่น มีความหลากหลายของพืชในแปลง พืชหลักคือ ข้าว ที่เหลือเป็นพืชผัก มากกว่า 50 ชนิด เป็นระบบอิงอาศัยธรรมชาติ ไร่หมุนเวียนจะเริ่มต้นปลูกในเดือนพฤษภาคม ใช้วิธีการหยอดเมล็ดข้าวลงในหลุมที่กระทุ้งด้วยไม้ไผ่ จากนั้นก็จะหว่านเมล็ดพืชผักต่างๆ ตามลงไป ในระหว่างรอการเก็บเกี่ยวข้าวก็จะได้อาหารจากพืชผักที่เติบโต สามารถเก็บเป็นอาหารไปได้เรื่อยๆ ตามอายุการให้ผลผลิตของพืชแต่ละชนิด โดยมากจะสามารถเก็บอาหารได้ครบ 1 ฤดูกาลผลิต

การพึ่งตนเองด้านอาหาร (Food Independence: FI) หมายถึง ความสามารถในการได้มาซึ่งอาหารที่เพียงพอ มีความปลอดภัย หลากหลายและมีโภชนาการที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ของครัวเรือนและชุมชน โดยการได้มาซึ่งอาหารมาจาก 4 ฐานได้แก่ การผลิต ทรัพยากร วัฒนธรรม และการซื้อ (จากการมีรายได้ที่เพียงพอและการมีตลาดที่เข้าถึงได้ เพื่อตอบสนองความต้องการ เป็นต้น)

ความมั่นคงด้านอาหาร (Food Security : FS) หมายถึง ความยั่งยืนและเป็นธรรมในการรักษาระดับการพึ่งตนเองด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชน จากฐานของทุนหรือศักยภาพที่มีอยู่ บนความเสี่ยง (หรือความเปราะบาง) และการสนับสนุนจากภายนอก ทั้งนี้จำเป็นต้องมองทั้งในปัจจุบันและแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ระยะเวลาดำเนินงาน

การดำเนินงานวิจัยจะทำการดำเนินงานทั้งสิ้น 18 เดือน แบ่งออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะการดำเนินงาน	ระยะเวลาที่จะดำเนินงาน	เนื้อหาที่จะดำเนินงาน
ระยะ 1	จำนวน 12 เดือน	1. ศึกษาและรวบรวมพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น แต่ละชนิด/ รวบรวมพันธุ์กรรม/ และผู้รู้ 2. วิเคราะห์ปัจจัยความเสี่ยงต่อการสูญหายของพันธุ์กรรมท้องถิ่น 3. หารูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์ โดยชุมชน
ระยะ 2	จำนวน 6 เดือน	ทดลองปฏิบัติการ ฟื้นฟู อนุรักษ์ ถ่ายทอด

ขอบเขตการศึกษา (ชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง จำนวน 114 หลังคาเรือน 604 คน)

- 1) ศึกษาและรวบรวมพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นแต่ละชนิด บ้านท่าตาฝั่ง
- 2) วิเคราะห์ปัจจัยความเสี่ยงต่อการสูญหายของพันธุ์กรรมท้องถิ่น
- 3) รูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์ โดยชุมชน

วิธีการศึกษาวิจัย

ระยะที่ 1 (12 เดือน)

- 1) จัดเวทีสร้างความเข้าใจการดำเนินงานกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง แลกเปลี่ยนความคิดกับชาวบ้านในการดำเนินงาน การจัดบทบาทการดำเนินงานก่อนปฏิบัติการจริง
- 2) จัดเวทีออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

- 3) จัดเก็บข้อมูล
- 4) สืบสาวเรื่องความเป็นมาหลังการอพยพมาอยู่บ้านท่าตาฝั่ง องค์ความรู้อะไรบ้างที่ใช้อยู่ และองค์ความรู้ใดที่หายไป หายไปจากอะไร จากสภาพเศรษฐกิจปัจจุบัน หรืออะไร ด้านไหน ความเสี่ยง และความรู้ของชาวบ้านในการอนุรักษ์และการฟื้นฟู เก็บข้อมูลอย่างไร
- 5) ประชุมทีมวิจัยครั้งที่ 1
- 6) จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ระหว่างคนในชุมชน ชุมชนรอบข้าง และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ภายใต้วีธีการฟื้นฟูเมล็ดพันธุ์ท้องถิ่นสู่การสร้างอาชีพโดยและความมั่นคงทางอาหาร
- 7) รวบรวม สรุป วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลจากทุกเครื่องมือ
- 8) เวทีนำเสนอข้อมูลระดับชุมชน จัดทำแผนการดำเนินงานต่อเนื่องในระยะที่ 2 / เพิ่มเติมข้อมูล
- 9) รายงานความก้าวหน้าการดำเนินงาน

ระยะที่ 2 (6 เดือน)

- 1) ประชุมทีมวิจัยครั้งที่ 2
- 2) ดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการในช่วงที่ 1
- 3) จัดเวทีนำเสนอข้อมูลระดับตำบล/ สรุปบทเรียน/ หาแนวทางการดำเนินงานต่อเนื่องโดยชุมชนร่วมกับภาคี
- 4) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

กลุ่มเป้าหมาย

ชุมชนบ้านท่าตาฝั่งและห้วยอ้อมแม่ป้อ ต.แม่ขาม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

งบประมาณในการดำเนินงาน

ระยะ	จำนวนงบประมาณ
ระยะที่ 1 ศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ หาแนวทาง	62,900 บาท
ระยะที่ 2 ปฏิบัติการ ทดลอง หาแนวทางระยะยาว	48,270 บาท

รวมงบประมาณดำเนินงานทั้ง 2 ระยะ เป็นเงิน เก้าหมื่นเก้าร้อยบาทถ้วน และรวมกับงบบริหารจัดการโครงการ รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 116,170 บาท (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นหกพันหนึ่งร้อยเจ็ดสิบบาทถ้วน)

ปฏิทินการดำเนินงาน

แผนกิจกรรม	ระยะเวลาดำเนินโครงการ 18 เดือน																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1. สร้างความเข้าใจ	↔																	
2. ออกแบบเครื่องมือ		↔																
3. เก็บข้อมูล			↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔									
4. ประชุมทีมวิจัย 1				↔	↔													
5. เวทีวิเคราะห์ร่วม					↔	↔												
6. รวบรวมข้อมูล			↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔								
7. นำเสนอ/ทำแผน 2									↔	↔								
8. เขียนร่างรายงาน										↔	↔	↔						
9. ประชุมทีม 2													↔	↔				
10. ปฏิบัติการแผน 2													↔	↔	↔	↔		
11. เวทีนำเสนอระดับตำบล																	↔	↔
12. เขียนรณ.ฉบับสมบูรณ์																	↔	↔

ทีมวิจัย

ทีมวิจัยหลัก

1) นายสมศักดิ์ ศรีมาลี	หัวหน้าโครงการวิจัย	ผู้ใหญบ้าน
2) นายขงยุทธ โกชะ	ผู้ช่วยนักวิจัย	กรรมการหมู่บ้าน /เกษตรกร
3) นายธูระ ศรีมาลี	ผู้ช่วยนักวิจัย	อสม.หมู่บ้าน/เกษตรกร
4) นายสุวัฒน์ พนาไพรสกุล	ผู้ช่วยนักวิจัย	เกษตรกร
5) นายจอมข มหาคิตโอบอ้อม	ทีมวิจัย	ผู้นำศาสนา
6) นายณ อมรไผ่สติ	ทีมวิจัย	เกษตรกร
7) นายสุขะ มหาคิตอาภรณ์	ทีมวิจัย	เกษตรกร
8) นายโกณฑู มหาคิตปิย	ทีมวิจัย	เกษตรกร
9) นางศิริ มหาคิตอาภรณ์	ทีมวิจัย	กลุ่มสตรี/ เกษตรกร
10) นางดาตุน ศรีมาลี	ทีมวิจัย	กลุ่มสตรี/ เกษตรกร

11) นายคอเคะ บัญชาประดิษฐ์สม ทีมวิจัย	เกษตรกร
12) นายประสงค์ เผ่าพากเพียร ทีมวิจัย	เกษตรกร
13) นายทุมอ อมรไผ่นวล ทีมวิจัย	เกษตรกร
14) นายชีแบ - ทีมวิจัย	กรรมการหมู่บ้าน/ เกษตรกร

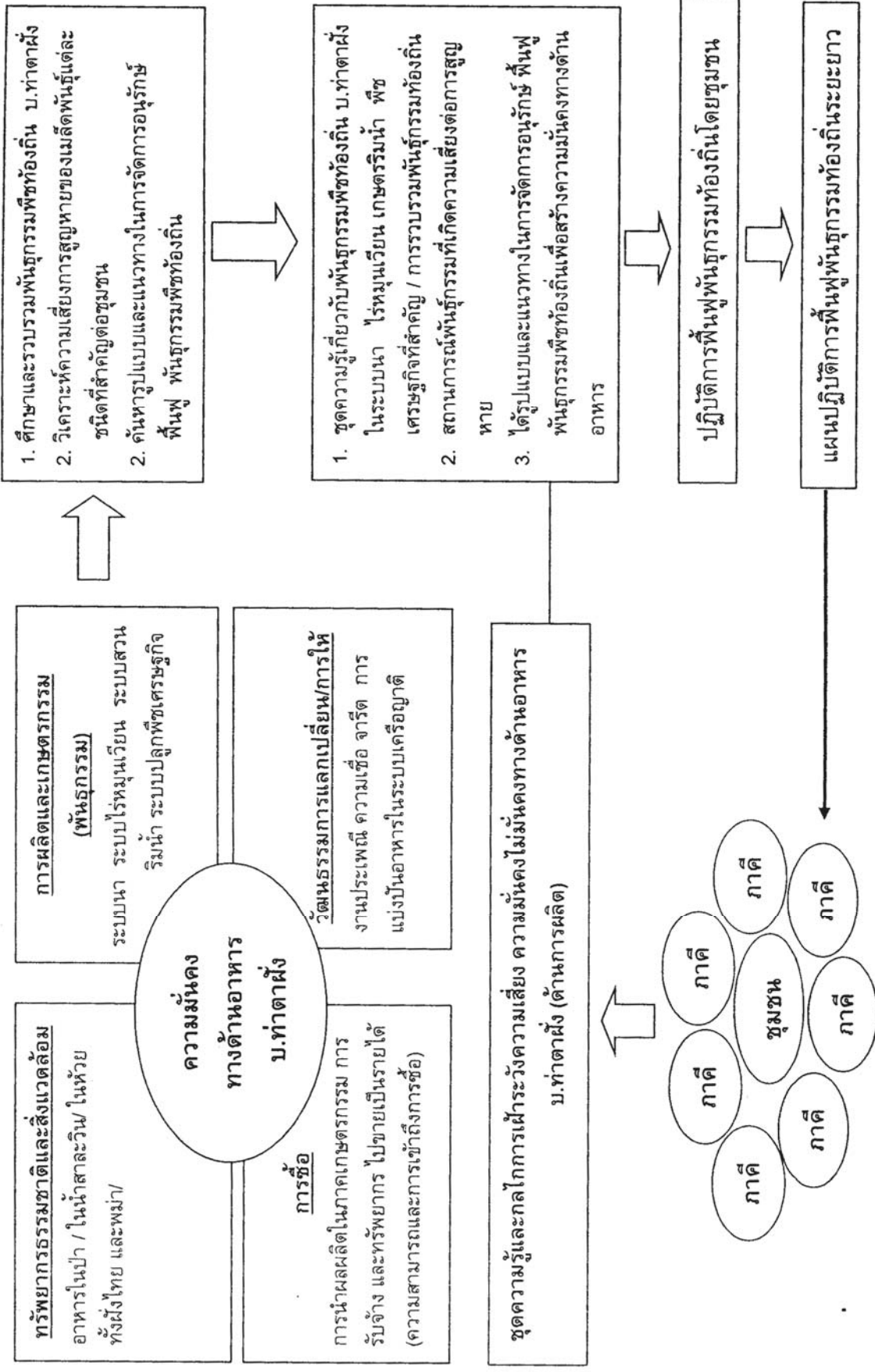
ทีมวิจัยร่วม

- 1) คณะครูและนักเรียน โรงเรียนบ้านท่าตาฝั่ง
- 2) กลุ่มเยาวชนในท้องถิ่นบ้านท่าตาฝั่ง

ประวัตินักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย

- 1) นายสมศักดิ์ ศรีมาลี อายุ 48 ปี (หัวหน้าโครงการวิจัย)
การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบริพัตรศึกษา อ.แม่สะเรียง
กำลังศึกษาต่อระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยชีวิต จ.แม่ฮ่องสอน
ประสบการณ์ทำงาน
 - ผู้ใหญ่บ้าน บ้านท่าตาฝั่ง
 - ทำงานองค์กรศาสนาสงเคราะห์เด็ก
 - ผู้จัดการ โครงการหอพักกะเหรี่ยง
- 2) นายขยงยุทธ โกชะ อายุ 38 ปี (ผู้ช่วยนักวิจัย)
การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนบริพัตรศึกษา อ.แม่สะเรียง
ประสบการณ์ทำงาน
 - อสม.ประจำหมู่บ้าน
 - เจ้าหน้าที่ศูนย์มาลาเรียในชุมชน
- 3) นายธูเราะ ศรีมาลี อายุ 54 ปี (ผู้ช่วยนักวิจัย)
การศึกษา -
ประสบการณ์ทำงาน ผู้นำศาสนาในชุมชน
- 4) นายสุวัฒน์ พนาไพรงกุล อายุ 37 ปี (ผู้ช่วยนักวิจัย)
การศึกษา -
ประสบการณ์ทำงาน ผู้ประสานงานชายแดน ไทย – พม่า

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

แผนกิจกรรมดำเนินงาน

ลำดับ	กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	กลุ่มเป้าหมาย
1	ประชุมสร้างความเข้าใจชุมชน	1. เพื่อทบทวนสร้างความเข้าใจแนวทางการศึกษาวิจัยร่วมกัน 2. เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโครงการ จัดบทบาทหน้าที่ทีมวิจัย 3. สร้างความเข้าใจเรื่องงานวิจัยท้องถิ่น เช่น ชมวิดิทัศน์งานวิจัยท้องถิ่น ตัวอย่างโครงการที่เกี่ยวกับพันธุกรรมพืชท้องถิ่น	1. นักวิจัยรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการทำงานเอกสารต่างๆและทบทวนสร้างความเข้าใจแนวทางการดำเนินงาน 2. จัดประชุมทีมวิจัยเตรียมความพร้อมทีมวิจัย เตรียมนำเสนอวงกระบวนการ 3. จัดประชุมสร้างความเข้าใจแลกเปลี่ยนความคิดเห็น 4. สรุปการประชุม	ทีมวิจัย 15 คน ชุมชน 25 คน
2.	เวทีออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล	1. เพื่อออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล 2. เพื่อทบทวนประเด็นคำถามงานที่ต้องเก็บข้อมูล 3. เพื่อวางแผนแบ่งบทบาทการเก็บข้อมูล	1. ประชุมเตรียมกระบวนการ 2. กระบวนการกลุ่มย่อย ระดมความคิดเห็นตามกรอบเนื้อหา 3. จัดพิมพ์เครื่องมือต่างๆ เช่นแบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม กระบวนการเวที	ทีมวิจัย 15 คน ผู้เกี่ยวข้อง 5 คน ภาคร่วม 5 คน
3.	เก็บข้อมูล	1. เพื่อเก็บข้อมูลตามประเด็น 2. เพื่อได้ข้อมูลที่ตรงกับเป้าหมายไว้ 3. เพื่อพัฒนาทักษะการเก็บข้อมูล	1. ทีมวิจัยแบ่งหน้าที่ในการการลงเก็บข้อมูลตามประเด็นที่ได้รับดำเนินการ 2. ดำเนินการเก็บข้อมูลตามคำถามเครื่องมือ ตามวิถีกติของชุมชน	ทีมวิจัย 15 คน
4	ประชุมทีมวิจัยครั้งที่ 1	1. เพื่อสรุปผลการเก็บข้อมูล 2. เพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น	1. ให้แต่ละทีมนำเสนอผลการเก็บข้อมูล ปัญหา อุปสรรคและร่วมวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น 2. สรุปผลความก้าวหน้าการดำเนินงาน	ทีมวิจัย 15 คน
5.	จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรื่องการฟื้นฟูเมล็ดพันธุ์ท้องถิ่น ผู้	1. เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างชุมชนป่าเกอญอ / นำเสนอวิธีการจัดการ	1. เชิญผู้รู้ชุมชนอื่นๆ เข้าร่วมเวที 2. กำหนดประเด็นแลกเปลี่ยนกระบวนการในเวทีร่วมกัน ดัง	ทีมวิจัย 15 คน ปราชญ์ 20 คน ผู้เกี่ยวข้อง 5 คน

ลำดับ	กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	กลุ่มเป้าหมาย
	การสร้างอาชีพโดย และความมั่นคงทาง อาหาร	เมล็ดพันธุ์อย่างมี ประสิทธิภาพ 2. เพื่อเก็บข้อมูลตามกรอบ เนื้อหาที่กำหนด	คำถามและสรุปผล อาจใช้ เครื่องมือประกอบ (ต้อง ประเมินสถานการณ์)	ผู้สนใจ 10 คน
6.	สรุปข้อมูลทั้งหมด	1. เพื่อตรวจสอบความ สมบูรณ์ของข้อมูล 2. เพื่อวางแผนเก็บข้อมูล เพิ่มเติม	1. แบ่งกลุ่มสรุปข้อมูลตามได้ที่ ดำเนินการเก็บข้อมูล 2. ระดมความคิดสรุปข้อมูลทั้งหมด 3. วางแผนการดำเนินงานเก็บข้อมูล เพิ่มเติม	ทีมวิจัย 15 คน
7.	นำเสนอข้อมูลใน ระยะแรก จัดทำแผน ระยะ 2	1. เพื่อคืนข้อมูลให้ชุมชน รับทราบ 2. เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ความ เสี่ยงในเรื่องพันธุกรรม ท้องถิ่น 3. เพื่อจัดทำแผนการ ดำเนินงานในระยะที่ 2	1. ทีมวิจัยเตรียมข้อมูลเสนอ 2. นำเสนอข้อมูลสู่ชุมชนโดย วิธีการนำเสนอตามกรอบ ประเด็นแบบอภิปรายผ่านสื่อ 3. นำเสนอปัจจัยเสี่ยง 4. ระดมความคิดเห็น / จัดทำแผน	ทีมวิจัย 15 คน คนในชุมชน 25 คน
8.	ประชุมทีมวิจัยครั้งที่ 2	เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับ การดำเนินงานปฏิบัติการ / แบ่งบทบาทหน้าที่	1. ระดมความคิดเห็นเพื่อวาง แผนการทำงาน 2. สรุปวิธีการทำงาน และเนื้อหา	ทีมวิจัย 15 คน
9.	ปฏิบัติการทดลอง ตามแผน	1. เพื่อปฏิบัติการอนุรักษ์ ฟื้นฟูเมล็ดพันธุ์ท้องถิ่น 2. เพื่อทดลองสร้างแนว ทางการฟื้นฟูและสรุป บทเรียน	-	-
10.	เวทีนำเสนอในระดับ ตำบล	1. เพื่อนำเสนอข้อมูลและผล การดำเนินงานที่ได้ ดำเนิน งานมาตั้งแต่ระยะ ที่ 1 2. เพื่อหาแนวทางในการ ดำเนินการจัดการความ มั่นคงทางด้านอาหารกับ ภาคีท้องถิ่นแบบยั่งยืน	1. วางแผนแบ่งบทบาท 2. เตรียมข้อมูลรายงานวิจัย นำเสนอ 3. นำเสนอโดยการอภิปราย 4. แลกเปลี่ยนความคิดเห็น 5. กลุ่มย่อยเพื่อวางแผนทางการ ฟื้นฟูอย่างยั่งยืนร่วมกับภาคี	ทีมวิจัย 15 คน ชาวบ้าน 15 คน ผู้เกี่ยวข้อง 20 คน

ส่วนที่ 2

บริบทชุมชน

2.1 บริบททั่วไป

2.1.1 พิกัดที่ตั้ง LA 18.077

2.1.2 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง¹

บ้านท่าตาฝั่ง เป็นชุมชนใหญ่ริมฝั่งแม่น้ำสาละวินที่มีความเป็นมาช้านานกว่า 80 ปี ตั้งอยู่บริเวณสบแม่กองคาที่ไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน ผู้ก่อตั้งหมู่บ้านคือ นายจ่อ สุริมาลี หมู่บ้านท่าตาฝั่งในอดีตผู้สัญจรไปมาส่วนใหญ่จะเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านน้อย-จ่อ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2518 บ้านท่าตาฝั่งได้ถูกยกฐานะเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ โดยมีนายจ่อ สุริมาลี เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

ชื่อ "ท่าตาฝั่ง" สืบเนื่องมาจากประเทศพม่า จ.ผาปูน เป็นเหมือนหน้าด่านของพม่าด้านการค้าขายสินค้าและแร่ประเภทต่างๆ มาขายยังประเทศไทยด้านอำเภอแม่สะเรียง โดยการค้าขายสินค้าต่างๆ นั้น จากตัวเมืองพม่ามายัง จ.ผาปูน ขึ้นมาตามลำน้ำ แปะโละ โก๊ะ ขึ้นคอยไปยังบ้านปางไฮ แล้วมายังขุนห้วยอุมดา อยู่ตรงข้ามกับโรงพักเก่าท่าตาฝั่ง และข้ามน้ำสาละวินขึ้นที่ท่าตาฝั่ง (สถานีตำรวจภูธรท่าตาฝั่ง) แล้วขึ้นตามลำห้วยแม่กองคาพักที่ศาลา (ต่อมาเป็นศูนย์อพยพบ้านศาลา) แล้วเข้ามายังตัวเมืองแม่สะเรียง และอีกเส้นทางหนึ่ง จากบ้านปางไฮ ประเทศพม่า ลงมายังบ้านจอยบ แล้วล่องแพลงมายังท่าตาฝั่ง โดยนำสินค้าแร่ต่างๆ มาขึ้นที่สถานีตำรวจภูธรท่าตาฝั่งทั้งสินค้า แร่ต่างๆ ขึ้นจุดนี้ด้วย และอีกประการหนึ่งมีการตั้งสถานีตำรวจภูธรท่าตาฝั่ง เพื่อเป็นหูเป็นตาการเข้าออกของผู้คน ต้องผ่านจุดนี้ อีกทั้งมีการแลกเปลี่ยนสินค้า ในเส้นทางนี้ด้วย จึงเป็นท่าข้ามแพไป-มาและขนสินค้าขึ้นลงและยังมีเจ้าหน้าที่ประจำแห่งแรกริมแม่น้ำสาละวิน จึงมีชื่อว่า "ท่าตาฝั่ง"

เดิมทีชาวบ้านจะนิยมตั้งบ้านเรือนเป็นหย่อมๆ ตามลำห้วยที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ พืชผักธัญญาหารต่างๆ รวมทั้งพื้นที่ทำการเกษตร โดยอยู่รวมเป็นกลุ่มเครือญาติ เช่น หย่อมบ้านแม่กองคา หย่อมบ้านแม่กลาง หย่อมบ้านหม้อหล้า ซึ่งในปัจจุบันคือ บ้านแม่กองคา ส่วนบ้านท่าตาฝั่งในปัจจุบันได้รวมกับหย่อมบ้านแม่ป่อไว้ ในอดีตบ้านท่าตาฝั่งถือว่าเป็นหน้าด่านที่สำคัญทางฝั่งตะวันตกของไทย และเป็นเมืองท่าของเส้นทางการค้าระหว่างอำเภอแม่สะเรียงกับจังหวัดผาปูน ของสหภาพประเทศพม่า โดยเฉพาะในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดผาปูนเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเจริญพอสมควร เนื่องจากเป็นเมืองท่าของการค้าขายสินค้าและแร่ต่างๆ เช่น ดีบุก วุลแฟรมจากพม่า โดยเส้นทางการค้าจากผาปูนจะมาตามลำน้ำแปะโละ โก๊ะ และขึ้นคอยไปยังบ้านปางไฮ จากนั้นจะมีสองเส้นทางที่จะมายัง

¹ jaw-uhomestay.blogspot.com/2010/12/blog-post.html, โดย Supot Sunglapo, 19 ธ.ค. 2553

บ้านท่าดาฝั่ง ทางหนึ่งมาทางขุนห้วยอุ้มดาฝั่งสหภาพประเทศพม่า ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับสถานีตำรวจท่าดาฝั่ง อีกทางหนึ่งลงมาทางขงบ้านจอยับ แล้วล่องแพลงมายังบ้านท่าดาฝั่ง และขึ้นไปทางลำห้วยแม่กองคา โดยมักจะหยุดพักที่ศาลา ต่อมาคือบ้านศาลา (ระหว่างปี 2538 – 2547) แล้วเดินทางต่อเข้ามาในตัวอำเภอแม่สะเรียง ด้วยเหตุที่บริเวณท่าดาฝั่งเป็นเมืองท่าของการค้าขายชายแดน และเป็นชายแดนที่ผู้คนผ่านเข้าออกเพื่อค้าขาย ทางกรมจึงมีการตั้งสถานีตำรวจขึ้นที่นี่เมื่อปี พ.ศ. 2466 เพื่อกอเป็นหูเป็นตาให้กับทางราชการในการตรวจพื้นที่ชายแดนแถบนี้ จึงเป็นที่มาของชื่อ หมู่บ้านท่าดาฝั่ง ในปัจจุบัน

ช่วงที่มีการตั้งสถานีตำรวจท่าดาฝั่งเมื่อปี พ.ศ. 2466 เป็นปีเดียวกันกับที่มีการทำไม้ของบริษัทใน ประเทศไทยกับบริษัทยักษ์ใหญ่ เช่น อิสต์เอเชียติก และบริษัทบอมเบย์มา โดยจะใช้ช้างชักลากท่อนซุงลงลำห้วย และอาศัยลำน้ำตามลำห้วยในการล่องไม้ซุงลงสู่แม่น้ำสะละวิน และคัดร่อนเอาไม้ขึ้นที่ปากแม่น้ำสะละวิน ณ เมืองมะละแหม่ง และพ่อค้าจอยู ศรีมาลี ซึ่งเคยทำงานเป็นเสมียนป่าไม้อำเภอแม่สะเรียง ช่วง ปี พ.ศ. 2481 – 2484 ได้บันทึกไว้ว่า การทำไม้ที่นี่จะทำการคัดเลือกไม้ตั้งแต่บ้านจอยาลงมาถึงห้วยแม่ปัว โดย “กานตันไม้” ให้ตาย ซึ่งใช้เวลาประมาณ 3 ปี จึงทำการตัด แต่ไม่นานกิจการทำไม้ก็ต้องยุติลง เพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 หลังจากสงครามยุติลง ทางกรมได้เริ่มทำไม้อีกครั้ง โดยเริ่มที่ห้วยแม่ป้อ ห้วยแม่แวน ห้วยแม่สามแลบ และห้วยแม่ปัว

หากย้อนกลับถึงการเริ่มตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านท่าดาฝั่งในอดีต ผู้อาวุโสในหมู่บ้านเล่าว่า ครั้งแรกชาวบ้านท่าดาฝั่งตั้งบ้านเรือนที่บ้านเคสะอุละ ต่อมาเนื่องจากเกิดโรคฝีดาษและโรคห่า (อหิวาตกโรค) ชาวบ้านบางส่วนได้ย้ายไปอยู่ที่บ้านกอกูเกี บริเวณขุนห้วยกองกิดี และบ้านที่เคาะบืออะริมลำห้วยแม่กองคา เพื่อหาทำเลใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีพื้นที่สำหรับการทำไร่ แต่ที่ตั้งของบ้านแม่กอกูเกี ก่อนข้างจะอยู่ห่างไกลจากแม่น้ำสะละวิน การหาปลาเป็นไปอย่างลำบาก เนื่องจากต้องเดินทางไปหาปลาไกล และอีกทั้งไม่มีที่ทำนา ทำได้แต่เฉพาะข้าวไร่เท่านั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงได้พากันมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านโหนะละ เริ่มมีการบุกเบิกที่นาเพิ่มที่บริเวณสบห้วยแม่กองคาไปพร้อมกัน (บริเวณเมะกะละ) โดยมี นายจอยู ศรีมาลี นายบอดุน ปัญญาคม และนายอุดม พิกุลแก้ว ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งได้ไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านเฮาะทีคี แต่ได้ย้ายกลับมาร่วมกันที่บ้านโหนะละในเวลาต่อมา

เนื่องจากสถานที่บ้านโหนะละ มีความคับแคบต่อการขยายบ้านเรือน ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งได้ย้ายมาที่บ้านกะบออะละ อีกกลุ่มได้ย้ายมาที่เมะกะละ และกลุ่มที่ย้ายมาที่เมะกะละได้กลับไปรวมที่บ้านกะบออะละ **จนกระทั่งราวปี พ.ศ. 2518 ชาวบ้านทั้งหมด จึงย้ายมารวมกันและตั้งบ้านเรือนที่บ้านท่าดาฝั่งในปัจจุบัน** ซึ่งเป็นปีที่หมู่บ้านถูกยกฐานะเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีมิชชันนารีชาวอเมริกันเข้าไปยังหมู่บ้านต่างๆ บนดอยเพื่อเผยแพร่ศาสนาคริสต์ คณะแบ็บติสต์ โดยผ่านมาจากประเทศพม่า ชาวบ้านโหนะละจึงได้รับเอาความเชื่อในพระเจ้าและนับถือศาสนาคริสต์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และได้ตั้งคริสตจักรขึ้นครั้งแรกที่บ้านโหนะ

ในช่วงปี พ.ศ. 2508 ทางราชการได้ส่งทหารพลร่มเข้ามาประจำการชายแดน เนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบในเขตชายแดนไทย - พม่า มีการสร้างลานบินที่บ้านท่าตาฝั่ง และในช่วงนั้นทหารพม่าได้มาตั้งฐานอยู่ตรงข้ามสถานีตำรวจภูธรท่าตาฝั่ง ในปีนั้นได้รับการสร้างโรงเรียนแห่งแรกขึ้นที่บ้านท่าตาฝั่ง โดยได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือสมเด็จพระย่า เป็นจำนวน 30,000 บาท ทั้งทหารชาวบ้านช่วยกันสร้างและได้ทำการเปิดสอนครั้งแรก ในวันที่ 13 ธันวาคม 2508 ซึ่งส่งผลให้เด็ก ๆ ที่บ้านท่าตาฝั่งและกลุ่มห้อมบ้าน ไกลเคียงได้มีโอกาสทางการศึกษาเล่าเรียน

ช่วงปี พ.ศ. 2424 บริษัทสะลาวินท่าไม้ จำกัด ได้เข้ามาสำรวจไม้ในเขตสัมปทาน และตัดไม้ นำออกไปโดยทางบริษัทได้ตัดถนนเข้ามาบ้านท่าตาฝั่ง เมื่อรัฐบาลไทยได้ประกาศยกเลิกสัมปทานไม้ในปี พ.ศ. 2532 บริษัทท่าไม้ไทยจึงเริ่มเข้าไปทำไม้ในประเทศพม่าโดยทำการค้าไม้กับชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนพม่า ซึ่งจะมีการตั้งโรงเลื่อยเป็นจุดๆ ตามริมแม่น้ำสะลาวินฝั่งประเทศพม่า รวมทั้งมีการตั้งโรงเลื่อยไม้แปรรูปตรงข้ามบ้านท่าตาฝั่งด้วย โดยนำไม้แปรรูปเข้ามายังประเทศไทยทางพื้นที่จังหวัดตาก บุคสมัยนั้นผู้คนจากทั่วสารทิศได้เข้าไปรับจ้างในฝั่งประเทศพม่า ทั้งคนไทย กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ และมุสลิม บุคที่มีการทำไม้จากฝั่งประเทศพม่าเพื่องฟูคือ ในช่วงปี พ.ศ. 2543 - 2545 ซึ่งบริษัทแม่เมฆท่าไม้ จำกัด ได้นำไม้ซุงจากประเทศพม่าเข้ามายังหมู่บ้านท่าตาฝั่ง ในช่วงนั้นจะมีเจ้าหน้าที่สุลการมาประจำการที่บ้านท่าตาฝั่งในช่วงหน้าแล้งเพื่อตรวจตราการนำเข้าไม้

ระหว่างปี พ.ศ. 2535 - 2536 ทหารพม่าโจมตีหมู่บ้านและฐานที่มั่นของกองกำลังชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนอย่างหนักหมู่บ้านจ่อท่า เป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยง ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือขึ้นไปตามลำน้ำสาละวินถูกทหารพม่าบุกเผาบ้านเรือนและทุ่งฉาง ทหารพม่ายังเข้าโจมตีค่ายของกองกำลังกะเหรี่ยงคริสต์หรือสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (Karen Nation union หรือ เคเอ็นยู) ที่บ้านอุสุท่า และยิงปืนครกมาตกท้ายบ้านท่าตาฝั่ง 2 ลูก ชาวบ้านจากฝั่งประเทศพม่าต้องอพยพหนีการสู้รบเข้าฝั่งแผ่นดินประเทศไทย ตอนนั้นมีการตั้งศูนย์อพยพที่บ้านห้วยอ้อและบ้านห้วยแม่แวน และที่บ้านยางเฒ่าเพื่อรองรับผู้อพยพจากการสู้รบ

ในราวปี พ.ศ. 2536 ทางกรมป่าไม้ได้เข้ามาสร้างสำนักงานอุทยานแห่งชาติสาละวินที่บ้านท่าตาฝั่ง ซึ่งขอบเขตพื้นที่ตามประกาศของอุทยานแห่งชาติได้ครอบคลุมหมู่บ้านท่าตาฝั่ง และพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ครั้งนั้นเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาประชุมกับชาวบ้านว่าจะมีการก่อตั้งสำนักงานอุทยานแห่งชาติสาละวินใกล้กับหมู่บ้านท่าตาฝั่ง พ่อเฒ่าจ่ออุ ศรีมาลี เล่าว่าชาวบ้านไม่ได้คัดค้านแต่อย่างใด เพราะเห็นว่าเป็นนโยบายของรัฐ แต่หลังจากที่เจ้าหน้าที่ได้เข้าอยู่ประจำที่นี้ ชาวบ้านก็เริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่รัฐ โดยเฉพาะการข่มขู่ชาวบ้านกับวิถีชีวิต และการทำมาหากิน การเก็บผัก การหาปลา การหาหน่อไม้ หรือเก็บใบตองที่ร่วงอยู่กับพื้นเพื่อมาผึ่งแห้งคาบ้านก็ถูกเจ้าหน้าที่ข่มขู่ตลอดเวลา ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวเจ้าหน้าที่รัฐ และไม่สามารถดำรงวิถีชีวิตอย่างแต่ก่อน แม้บางครั้งจะพูดคุยทำความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่ได้ แต่ก็มีการโยกย้ายกันบ่อยครั้ง ทำให้ต้องมาพูดคุยวนเวียนทำความเข้าใจกันใหม่อยู่ตลอดเมื่อ

มีเจ้าหน้าที่เข้าใหม่ พ่อเผ่าจออุ ศรีมาลี เล่าว่าครั้งหนึ่งเจ้าหน้าที่ได้มานั่งคุย และบอกว่าชาวบ้านเป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่า และได้แนะนำชาวบ้านให้ปลูกถั่วเหลืองแทนการปลูกข้าวที่ต้องถางป่า พ่อเผ่าจออุ ได้นั่งฟังอย่างอดทน เมื่อเจ้าหน้าที่พูดจบ พ่อเผ่าจออุก็กล่าวขึ้นมาว่า “ช่วยไปบอกหัวหน้าของคุณด้วยนะว่าให้ลองกินถั่วเหลืองตลอดอาทิตย์ ผมขอแค่หนึ่งอาทิตย์เท่านั้น ถ้าเขากินได้ช่วยมาบอกผมด้วย ผมจะให้ชาวบ้านปลูกถั่วเหลืองกินแทนข้าว”

แต่สิ่งสร้างความเสียใจให้กับชาวบ้าน โดยเฉพาะพ่อเผ่าจออุ ก็คือ หลังจากที่รัฐประกาศตั้งอุทยานแห่งชาติสะลาวินได้ไม่กี่ปี สื่อโทรทัศน์ได้รายงานข่าวว่าอุทยานแห่งชาติสะลาวินดังมาได้หกปีแล้ว และโดยที่ไม่ได้มาคุยกับชาวบ้านเลย แต่มีการรายงานข่าวว่า หมู่บ้านทำดาฟ้งตั้งมาได้แค่เพียงแปดปีเท่านั้น เรื่องนี้สร้างความเสียใจกับพ่อเผ่าจออุและชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง พ่อเผ่าจออุถึงกับกล่าวว่า “ผมรู้สึกเจ็บใจ และไม่พอใจต่อการรายงานข่าวที่ออกมาอย่างนั้น ผมอยู่ที่นี่มานานแล้ว อันที่จริงตั้งแต่เจ้าหน้าที่ทุกคนยังไม่เกิดด้วยซ้ำไป ยังดีที่ผมฟังภาษาไทยได้ไม่อย่างนั้นคงจะถูกเอารัดเอาเปรียบมากกว่านี้แน่”

ราวปี พ.ศ. 2538 สถานการณ์การสู้รบระหว่างชนกลุ่มน้อยกับทหารพม่าตามแนวชายแดนไทย – พม่า ได้ปะทุรุนแรงอีกครั้ง และเกิดความแตกแยกในกลุ่มกะเหรี่ยงด้วยกัน โดยมี “กะเหรี่ยงพุทธ” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลทหารพม่าได้แยกตัวออกมาตั้งเป็นกองกำลังกะเหรี่ยงอิสระ (Democratic Kayin Buddhist army หรือ ดีเคบีเอ) และเข้ามาโจมตีค่ายเนอ์ปลอว์ ซึ่งเป็นฐานที่มั่นของกองทัพกะเหรี่ยงเคเอ็นยูแตก นอกจากนั้นกลุ่มดีเคบีเอยังได้เข้าเผาค่ายผู้อพยพกะเหรี่ยง บริเวณสบบ้านแม่ป้อ เพื่อต้องการให้ถูกเมียบและญาติพี่น้องของตนกลับประเทศพม่าด้วยกัน และช่วงนั้นทหารพม่าได้เข้ามามีฐานที่มั่นบริเวณชายแดนตรงข้ามบ้านท่าดาฟ้งในปัจจุบัน

การสู้รบระหว่างชนกลุ่มน้อยกับทหารพม่าส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางตามแนวชายแดน อีกทั้งสร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่า มีชาวกะเหรี่ยงหนีภัยสงครามจำนวนนับแสนคนมาพึ่งร่มเงาของแผ่นดินไทย รัฐบาลไทยได้จัดตั้งศูนย์พักพิงหลายแห่งเพื่อรองรับผู้ลี้ภัยเหล่านี้ และบางครั้งบ้านท่าดาฟ้งก็ถูกผลกระทบจากการสู้รบด้วย เช่นในปี พ.ศ. 2540 กองกำลังกลุ่มดีเคบีเอ ได้เข้ามาปล้นสะดมและเผาบ้านไปหลายหลัง และยิงชาวบ้านเสียชีวิตหนึ่งคนและบาดเจ็บอีกสองคน ครั้งนั้นทหารพม่าได้ยิงปืนครกสนับสนุนกองกำลังเหล่านี้จำนวน 38 ลูก มายังบ้านท่าดาฟ้งด้วย

หลังจากค่ายมาเนอ์ปลอว์ฐานที่มั่นสำคัญของกลุ่มกะเหรี่ยงเคเอ็นยูแตก สภาพวิถีชีวิตของชุมชนริมแม่น้ำสะลาวินได้เปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก จากเดิมที่ชาวบ้านท่าดาฟ้งสามารถทำการค้าขายเดินทางไปมาได้สะดวกตลอดลำน้ำตั้งแต่สบเมยถึงยัทธิ ก็ไม่สามารถทำได้เหมือนแต่ก่อน เช่น การขายเห็ด หน่อไม้ หน่อหวาย น้ำผึ้ง พืชผลการเกษตร เช่น พริกแห้ง งา มะยี่ และการขายวัว ควาย ไม่สามารถทำได้สะดวกเนื่องจากมีการลาดตระเวน และมีการวางระเบิดอยู่ทั่วไป

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านท่าตอฝิ่งก็ดำเนินวิถีชีวิตกันอย่างปกติสุข ทางราชการได้จัดให้มีการฝึกอาสาสมัครป้องกันตนเอง เริ่มมีการติดตั้งโทรศัพท์ดาวเทียมในหมู่บ้าน รวมถึงการติดตั้งไฟฟ้าระบบพลังแสงอาทิตย์ของหมู่บ้าน มีการจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อให้คนภายนอกรู้จักแม่น้ำสาละวิน และวิถีชีวิตของชาวท่าตอฝิ่ง

2.1.3 ภูมิประเทศ

ที่ตั้งของหมู่บ้านท่าตางุ้ง อยู่กลางหุบเขาทั้งสองข้าง ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำสาละวิน และบริเวณสบน้ำแม่กองคา และมีความพิเศษคือ ทางทิศตะวันตกจะเป็นพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า โดยมีแม่น้ำสาละวินกั้นพรมแดน รอบหมู่บ้านจะมีไม้ป่าปกคลุมอยู่ เช่น ไม้สัก ไม้ตองติง ไม้ซาง อยู่รอบหมู่บ้าน

แผนที่บ้านท่าตาฝั่ง และที่ตั้งของเขื่อน “ฮัตกิ”

2.1.4 ภูมิอากาศ

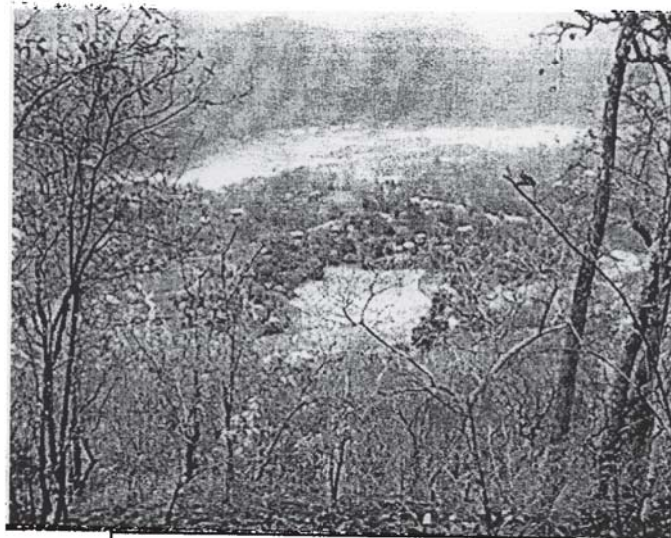
มีภูมิอากาศ แบ่งออกเป็น 3 ฤดู คือ

1. ฤดูร้อน: ระหว่างเดือนมีนาคม-พฤษภาคม

2. ฤดูฝน: ระหว่างเดือนมิถุนายน-ตุลาคม
3. ฤดูหนาว: ระหว่างเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์

2.1.5 อาณาเขตติดต่อ

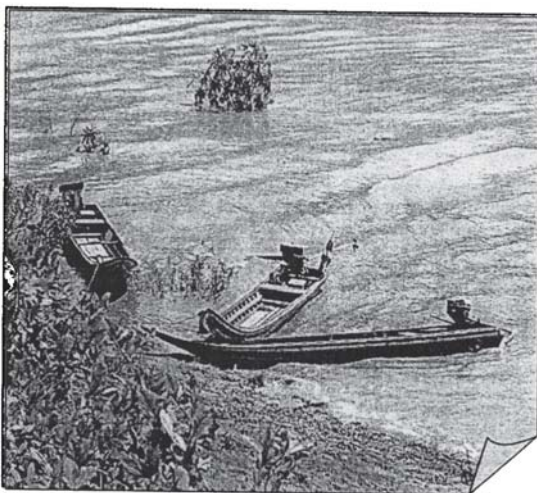
ทิศเหนือ	บ้านป่าเหว และอุทยานแห่งชาติสาละวิน
ทิศใต้	บ้านแม่สามแลบ ต.แม่สามแลบ อ.สบเมย จ.แม่ฮ่องสอน
ทิศตะวันออก	บ้านป่าเหว ต.แม่คง อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
ทิศตะวันตก	แม่น้ำสาละวิน สหภาพพม่า

ภาพมุมสูงหมู่บ้านท่าตาง

2.1.6 การคมนาคม

บ้านท่าตางตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอแม่สะเรียงประมาณ 78 กิโลเมตร การคมนาคมติดต่อกับ

ที่เรือบ้านท่าตาง ริมแม่น้ำสาละวิน

ภายนอกสามารถทำได้ 2 เส้นทางด้วยกัน คือ ทางบกโดยรถยนต์ และโดยรถจักรยานยนต์ ทางน้ำ โดยใช้เรือในการเดินทาง ดังนี้

เส้นทางที่ 1 เป็นเส้นทางเก่าในการทำไม้สักไม้ในอดีตรของบริษัทท่าไม้ เส้นทางนี้มีความคดเคี้ยวตามลำห้วยแม่กองคา ในฤดูกาลฝนถนนจะถูกน้ำป่ากัดเซาะพังเสียหาย และมีน้ำเชี่ยวกรากไม่สามารถเดินทางได้ เส้นทางนี้ใช้ได้เฉพาะฤดูร้อน และต้องใช้รถขับเคลื่อน 4 เท่านั้น โดยเดินทางจากตัวอำเภอแม่สะเรียง ผ่านสำนักงานอุทยานแห่งชาติ

สาละวิน แล้วเดินทางต่อไปยังหมู่บ้านป่าหว่ เส้นทางระหว่างบ้านป่าหว่กับบ้านท่าตาฝั่งการเดินทาง
ละไปตามลำห้วย และต้องข้ามลำห้วยในบางช่วง ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 3 – 4 ชั่วโมง

เส้นทางที่ 2 เป็นเส้นทางหลักในการเดินทางติดต่อกับสังคมภายนอก จากตัวอำเภอแม่สะเรียง
ต้องเดินทางไปยังบ้านแม่สามแลบและเดินทางต่อมายังหมู่บ้านท่าตาฝั่ง เป็นถนนในความรับผิดชอบของ
กรมทางหลวง ตลอดเส้นทางถนนมีการลาดยางแล้ว แต่ถนนบางช่วงได้พังเสียหาย เป็นหลุมเป็นบ่อ อัน
เนื่องจากการกัดเซาะของน้ำ และการก่อสร้างที่ไม่ได้มาตรฐาน ส่วนการเดินทางระหว่างบ้านแม่สามแลบ
มายังบ้านท่าตาฝั่ง ระยะทาง 20 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทาง ประมาณ 2 ชั่วโมง ถนนยังคงเป็นถนน
ลูกรัง เลาะข้างริมแม่น้ำสาละวิน บางช่วงการเดินทางต้องขึ้นเขา ลงเขา ใต้เขา และจะต้องข้ามลำน้ำ 2 ลำ
น้ำ คือลำน้ำแม่ป่อ ลำน้ำแม่กองคา การเดินทางในฤดูร้อนสามารถไปได้ตลอด ในฤดูฝนบางช่วงก็
สามารถเดินทางได้ บางช่วงถ้าฝนตกหนักไม่สามารถเดินทางได้เพราะจะต้องข้ามลำน้ำ ลำน้ำช่วงนั้นน้ำ
ไหลแรงเชี่ยวกรากด้วย

เส้นทางที่ 3 เส้นทางนี้เป็นเส้นทางเลือกโดยใช้เรือหางยาวในการเดินทาง ทวนและตามลำน้ำ
สาละวิน การเดินทางจากตัวอำเภอแม่สะเรียงจะต้องเดินทางมายังบ้านแม่สามแลบก่อนแล้วขึ้นเรือต่อที่
บ้านแม่สามแลบและเดินทางต่อมายังบ้านท่าตาฝั่ง ใช้เวลาในการเดินทางโดยเรือระหว่างบ้านแม่สาม
แลบ-บ้านท่าตาฝั่ง ถ้าทวนลำน้ำสาละวินจะใช้เวลาแล่นเรือประมาณ 60 นาที ถ้ากรณีเดินทางแล่นเรือตาม
ลำน้ำสาละวินจะเวลาน้อยกว่าทวนน้ำจะใช้เวลาประมาณ 30 – 40 นาที ขึ้นอยู่กับคนขับเรือและความ
เชี่ยวของน้ำ

2.1.7 ประชากร

ประชากร ในหมู่บ้านท่าตาฝั่งทั้งหมด อพยพมาทั้ง 2 ฝั่ง ทั้งไทยและฝั่งพม่า ในอดีตชาวบ้านส่วน
หนึ่งได้เข้ามาอยู่กับบริษัททำไม้ จึงได้ตั้งหมู่บ้านอย่างถาวร เมื่อมีการตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านอย่างถูกต้อง ทำ
ให้เกิดปัญหาการจัดทะเบียนราษฎร เพราะแยกแยะไม่ได้ว่าชาวเขาคนไหนเป็นคนฝั่งไทยหรือฝั่งพม่า
ฉะนั้นการทำหลักฐานทางทะเบียนราษฎรจึงมีข้อผิดพลาดและมีปัญหาอยู่เสมอ หมู่บ้านท่าตาฝั่ง ใน
ปัจจุบันจะประกอบด้วย 2 หมู่บ้าน คือหมู่บ้านท่าตาฝั่ง และหย่อมบ้านแม่ป่อ

ตารางที่ 2-1 จำนวนประชากรบ้านท่าตาฝั่ง ตำบลแม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง ปี 2556

ชื่อหมู่บ้าน/หย่อมบ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร		รวมทั้งหมด
		ชาย (คน)	หญิง (คน)	
1. บ้านท่าตาฝั่ง	83	280	150	430
2. หย่อมบ้านแม่ป่อ	31	100	70	170
รวม	114	380	220	600

ที่มา: อบต. แม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง

บ้านท่าดาฝั่ง และห้วยบ้านแม่ป่อ มีประชากรรวม 600 คน ประกอบไปด้วยคนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงทั้งหมด ที่อพยพจากประเทศพม่า เนื่องจากการสู้รบระหว่างทหารกับชนกลุ่มน้อยในอดีต

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ครัวเรือนที่มีสมาชิกน้อยที่สุดคือ 1 คน ในขณะที่ครัวเรือนที่มีสมาชิกครัวเรือนมากที่สุด 13 คน โดยรวมแล้วจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีตั้งแต่ 1 ถึง 13 คน หากคิดเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือนจะมีจำนวน 5.83 คน²

ภาพชาวบ้านในช่วงเกี่ยวข้าวนา

2.2 บริบทด้านเศรษฐกิจและสังคม

2.2.1 การประกอบอาชีพ

อาชีพหลักของชุมชนท่าดาฝั่งคือ อาชีพเกษตรกรรม การทำเกษตรส่วนใหญ่จะเน้นบริโภคในครัวเรือน และเหลือจากการบริโภคจะแบ่งปันและขายเป็นรายได้ การทำนาและทำไร่หมุนเวียนมีความสำคัญ ซึ่งหมายถึงการอยู่รอดของแต่ละครัวเรือน การทำนาและทำไร่หมุนเวียนเน้นการผลิตข้าวเป็นหลัก และรองลงมาจะเป็นพืชที่นำมาทำกับข้าว และทำพิธีกรรม เพราะฉะนั้นข้าวจึงเป็นอาหารที่สำคัญที่สุดของการดำรงชีพของหมู่บ้านท่าดาฝั่ง

แม้ว่าชาวบ้านท่าดาฝั่ง จะทำนาเป็นอาชีพหลัก แต่ก็มีอาชีพอื่นๆ ร่วมด้วย ดังนี้

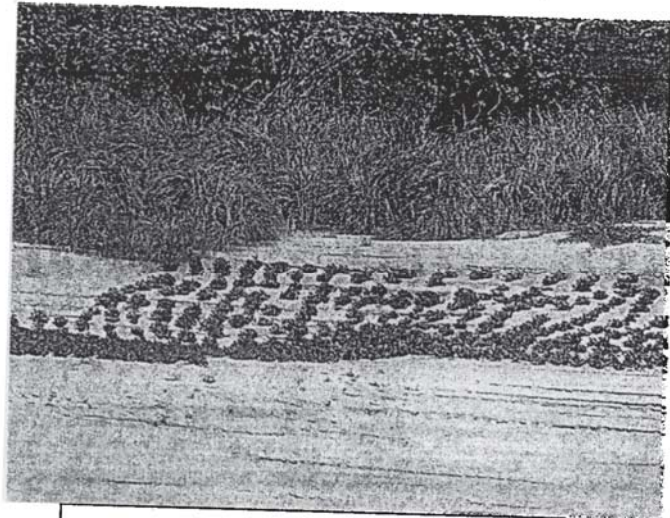
1) อาชีพการทำนา หมู่บ้านท่าดาฝั่งมีพื้นที่ประมาณ 250 ไร่ ที่นาส่วนใหญ่จะทอดขนานไปกับลำห้วยแม่กองคา โดยชาวบ้านได้สร้างฝายไม้หรือฝายดินขนานเล็กกันลำน้ำแม่กองคาเป็นช่วงๆ เพื่อทดน้ำเข้าสู่ที่นาพันธุ์ข้าวที่ใช้มีทั้งพันธุ์ท้องถิ่นและพันธุ์ส่งเสริม ในช่วงปีพ.ศ. 2548 และ พ.ศ. 2553 ที่นาบางส่วนถูกน้ำป่าท่วมทำลายเสียหาย ทั้งห้วยบ้านแม่ป่อและบ้านท่าดาฝั่ง

ภาพไร่หมุนเวียน ปี 2555

² จากการสำรวจด้วยตัวอย่าง “การประเมินสถานะความมั่นคงด้านอาหารบ้านท่าดาฝั่ง”, โหนดแม่ฮ่องสอน, 2556

2) การทำไร่หมุนเวียน ปัจจุบันมีพื้นที่ในการทำไร่หมุนเวียนประมาณ 1,000 ไร่ เป็นพื้นที่ทางอุทยานแห่งชาติสาละวิน กันไว้ให้เป็นพื้นที่ทำมาหากิน ในช่วงปี พ.ศ. 2554 มีชาวบ้านทำไร่อยู่ 5 ครัวเรือน และยังคงรักษาพิธีกรรม องค์ความรู้ในการทำไร่หมุนเวียน ตลอดจนพันธุ์กรรมท้องถิ่นไว้หลากหลายชนิด ส่วนชาวบ้านบางที่ไม่ได้ทำไร่หมุนเวียนก็เปลี่ยนมาทำสวน หรือรับจ้างแทน

การทำสวนเกษตรริมฝั่งแม่น้ำแม่สาละวิน

3) การทำสวนเกษตรริมฝั่งแม่น้ำแม่สาละวิน ในช่วงเดือน ตุลาคม - พฤศจิกายน เป็นต้นไป เมื่อระดับน้ำของแม่น้ำสาละวินเริ่มลดลง และปรากฏหาดทรายเป็นช่วงๆ ชาวบ้านจะนำเมล็ดพันธุ์พืชผักต่างๆ มาปลูกบนหาดทรายเหล่านี้ ปุ๋ยธรรมชาติที่พัดพามากับสายน้ำทำให้ไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยหรือสารเคมีได้ลงไป ชาวบ้านสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตั้งแต่เดือน

กุมภาพันธ์ เป็นต้นไป แล้วแต่อายุของพืชแต่ละชนิด ผลผลิตที่ได้มานั้นนอกจากจะบริโภคในครัวเรือนแล้วที่เหลือจากการบริโภคจะนำไปจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน

4) การประมง ชาวบ้านทำตาฝั่งจะหาปลาจากแม่น้ำสาละวินและลำห้วยสาขา และห้วยแม่กองคาลือเป็นแหล่งจับปลา และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของแต่ละครัวเรือน โดยผู้หญิงและเด็กมีบทบาทเด่นในการหาปลาในลำห้วยเพื่อนำมาปรุงอาหารสำหรับครอบครัว ส่วนผู้ที่มีความชำนาญการจับปลาในแม่น้ำสาละวินก็สามารถจับปลาที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจขายสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เครื่องมือหาปลาที่นิยมใช้ ได้แก่ แห ตาข่าย เบ็ดสวิง และชาวบ้านก็ยังมีวิธีการจับปลาบางประเภทที่ไม่ต้องอาศัยเครื่องมือประมง เช่น ตีกแคว (โดอเก่อป้า) หรือการปิดกั้นลำน้ำเป็นช่วงๆ ซึ่งเป็นจับปลาในลำห้วยแม่กองคาลช่วงหน้าแล้งที่นิยมกันมากในกลุ่มแม่บ้านและเด็ก ๆ

ปลาที่พบในลำน้ำสาละวิน

5) การค้าขายในหมู่บ้าน บ้านท่าฝั่งมีร้านขายของชำขนาดเล็กและขนาดกลางรวม 9 ร้านในปัจจุบัน สินค้าที่นำมาวางขายมีหลายชนิด เช่น อาหารแห้ง อาหารกระป๋อง เครื่องปรุงรส เครื่องครัว ของ

ใช้ในชีวิตประจำวัน ปูนซีเมนต์ ตะปู มีด น้ำมันเชื้อเพลิง แล้วชาวบ้านบางส่วนจะค้าขายผลผลิตตามฤดูกาล และจะรับซื้อมาจากชาวบ้านฝั่งพม่า หรือบางครั้งก็อาจจะใช้วิธีการแลกเปลี่ยนสินค้าและนำมาขายต่อในฝั่งไทย เช่น พริก กล้วยเนียง น้ำผึ้ง รวมทั้งสัตว์เลี้ยงด้วย ได้แก่ วัว ควาย แพะ การค้าขายภายในหมู่บ้านเป็นเพียงธุรกิจขนาดเล็กที่สร้างรายได้จนเจือจรรอบครัว

6) การเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ หมู เป็ด เป็ดเทศ แพะ วัว ควาย เป็นการเลี้ยงเพื่อบริโภค เพื่อการประกอบพิธีกรรม หรือขายเป็นรายได้ให้กับครอบครัว เช่น หมู หรือแพะจะใช้ในการประกอบพิธีแต่งงาน ไก่จะใช้ประกอบพิธีทำบุญบ้าน พิธีขอขมาพระเจ้า พิธีเรียกขวัญข้าว การนมัสการขอพระเจ้าคุ้มครองก่อนที่จะลงมือทำการเกษตรกรรม หรือก่อนที่จะเด็กๆ จะเปิดเรียน สัตว์เลี้ยงขนาดเล็ก จะเลี้ยงและดูแลอยู่ในบริเวณบ้าน ส่วนสัตว์เลี้ยงขนาดใหญ่ เช่น แพะ วัว ควาย นั้น ในฤดูฝนหรือฤดูทำนา ชาวบ้านจะนำไปเลี้ยงที่ห้วยกองกูด ห้วยสะกอ ห้วยโกเฮง ห้วยอินทผล ห้วยโกละเจอ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าชุมชน ส่วนในช่วงฤดูแล้ง ชาวบ้านจะเลี้ยงแพะบริเวณห้วยแม่กองคา ส่วนวัว ควายจะปล่อยให้กินหญ้าตามลำห้วย และปล่อยให้หากินในนา ชาวบ้านบางคนมีรายได้จากการรับจ้างเลี้ยงสัตว์ใหญ่เหล่านี้ เดือนละ 600 - 1,000 บาท ต่อจำนวนสัตว์เลี้ยง 20 - 30 ตัว

7) การรับจ้าง จะมีการรับจ้างทั้งในหมู่บ้าน และนอกหมู่บ้าน การรับจ้างในหมู่บ้าน จะรับจ้างทำนา ทำสวน โดยได้รับค่าจ้างวันละ 50 - 120 โดยที่ผู้ว่าจ้างจะเลี้ยงอาหารเที่ยง แต่อาจมีการจ้างด้วยข้าวเปลือก โดยคิดเป็นค่าจ้างวันละ 1 ถึงต่อคน ซึ่งจะต้องรอรับค่าจ้าง(ข้าวเปลือก)หลังจากการเก็บเกี่ยวเสร็จ การรับจ้างอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ได้แก่ รับจ้างขับเรือจะได้ค่าจ้างเที่ยวละ 500 บาท รับจ้างเก็บหิน ปิ๊บละ 10 บาท รับจ้างสร้างบ้าน (เป็นช่าง) จะได้ค่าแรงวันละประมาณ 200 บาท ส่วนการรับจ้างนอกหมู่บ้าน นิยมไปรับจ้างในตัวอำเภอแม่สะเรียง ส่วนใหญ่งานที่ไปรับจ้างจะเป็นงานเกี่ยวกับการก่อสร้าง ขายของให้ร้านขายของชำ ร้านสะดวกซื้อ ร้านซ่อมรถ ทำงานในหน่วยงานของรัฐ เป็นต้น สำหรับงานรับจ้างกลุ่มนี้จะไปอยู่ประจำและมีการรับจ้างตลอดปี อีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มที่ว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่ ทำสวน หลังจากมีการเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จที่บ้านแล้ว จึงจะมารับมาจ้างในการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร เช่น เก็บเกี่ยวข้าวโพด ถั่วเหลือง และพืชอื่นๆ ตามฤดูกาล

จากการสำรวจด้วยตัวอย่างพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีรายได้หลักจากการทำนา ซึ่งอาชีพที่สามารถสร้างรายได้มากที่สุด 3 ลำดับแรก ได้แก่ ลำดับที่ 1 คืออาชีพทำนาร้อยละ 50 รองลงมาได้แก่การรับจ้าง ร้อยละ 16.67 ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลอาชีพหลักของผู้ตอบแบบสอบถาม อาชีพที่ทำรายได้มากที่สุดเป็นลำดับที่ 2 ประกอบไปด้วย อาชีพปลูกผัก คิดเป็นร้อยละ 33.33 รองลงมาคืออาชีพทำไร่ คิดเป็นร้อยละ 25 อาชีพอื่น ๆ ได้แก่ รับจ้าง และเลี้ยงสัตว์ และอาชีพที่สร้างรายได้เป็นลำดับที่ 3 ประกอบด้วยอาชีพเลี้ยงสัตว์ คิดเป็นร้อยละ 8 นอกจากนั้นก็มี หางของป่า ลูกส่งให้และทำสวนตามลำดับ

หนี้สินครัวเรือน จากการสำรวจด้วยตัวอย่างพบว่า มีครัวเรือนที่ไม่มีหนี้สิน ร้อยละ 33.33 (มีหนี้ ร้อยละ 66) มีจำนวนหนี้สินอยู่ระหว่างน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 33.33 มีจำนวน

หนี้สินอยู่ระหว่าง 5,001 บาท - 20,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 25 มีจำนวนหนี้สินอยู่ระหว่าง 20,001 บาท - 50,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 8.33 ตามลำดับ ไม่พบครัวเรือนตัวอย่างที่มีหนี้สินมากกว่า 50,000 บาท

2.2.2 ความเชื่อ

ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาคริสต์ นิกายโปรเตสแตนต์ (คริสเตียน) สังกัดคณะคริสตจักรกะเหรี่ยงแบปติสต์แห่งประเทศไทย ประมาณร้อยละ 90 ที่เหลือนับถือศาสนาพุทธและความเชื่อดั้งเดิมควบคู่กัน

2.2.3 วัฒนธรรมประเพณี

ชาวบ้านทำต่าฝ้งเป็นกะเหรี่ยงสะกอ ชาวบ้านจะแต่งชุดกะเหรี่ยง (ปาวาเกอญอ) ในวันอาทิตย์อย่างพร้อมเพรียงกันเพื่อเข้าโบสถ์ มีประเพณี วัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาชยาวนานและในปัจจุบันที่ใช้กันคือ ประเพณีแต่งงาน การเกิด การขึ้นบ้านใหม่ จะทำพิธีตามหลักศาสนาคริสต์ เช่น ก่อนจะลงงานชุมชนจะประกอบพิธีขอพระเจ้าช่วยเหลืองานที่จะทำในตลอดปี เช่น ขอพระเจ้าอวยพรในการทำนา ทำไร่ อื่นๆ ให้ได้ผลผลิตที่ดี ให้มีความปลอดภัยปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น และหลังจากการเก็บเกี่ยว

ภาพการแต่งกายชุดกะเหรี่ยงบ้านท่าต่าฝ้ง

เสร็จ จะมีพิธีกรรมขอบคุณและถวายผลผลิตแรกจากการเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะนำผลผลิตแรกที่ได้จากการเก็บเกี่ยวมารวมกัน แล้วนำผลผลิตที่ได้นั้นไปจำหน่าย และนำเงินที่ได้ถวายให้คืนแก่พระเจ้า คือนำรายได้ให้คริสตจักรเพื่อใช้ในกิจกรรมต่างๆ หรือพิธีกรรมต่างๆ ที่มีการจัด และวันคริสต์มาส วันขึ้นปีใหม่ และมีการละเล่นตามฤดูกาล เช่น การรำกระโทปไม้ไผ่ พิธีการทำไร่ ทำนา ต่างๆ และมีการรำแสดงประกอบอีกด้วย

2.3 บริบทด้านทรัพยากรธรรมชาติ

2.3.1 ป่าไม้

ป่าสาละวินรวมไปถึงป่าในบริเวณบ้านท่าต่าฝ้งเป็นแหล่งภูมิปัญญาแบบอินเดียดิบอร์มาเป็นป่าผสมผสานระหว่างพันธุ์พืชของภูมิศาสตร์ย่อยอินโดจีนกับเขตภูมิศาสตร์ย่อยสิโนหิมาลัยที่ทำให้พื้นที่ประกอบด้วยพันธุ์ไม้ที่หลากหลาย จากสภาพภูมิอากาศแบบกึ่งร้อนมีลมมรสุมพัดผ่าน ทำให้มีพืชสังคมคลุมดินถึง 8 สังกะด้วยกัน คือ ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าผสมผลัดใบ ป่าเต็งรัง ป่าผาหิน เป็นต้น ส่วน

บริเวณบ้านท่าตาฝั่งจะพบป่าผสมผลัดใบหรือที่เรียกทางวิชาการว่า ป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง (ชาวบ้านเรียกว่า ก่อเบโค๊ะ) ซึ่งมีไม้สักเป็นไม้เด่น ยังมีไม้ชนิดอื่น ๆ เช่น ประดู่ ชิงชัน และยังพบจำพวก ไม้ไผ่หลายชนิด เช่น ไผ่ซาง ไผ่บง ไผ่ไร่ เป็นต้น

2.3.2 ที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน

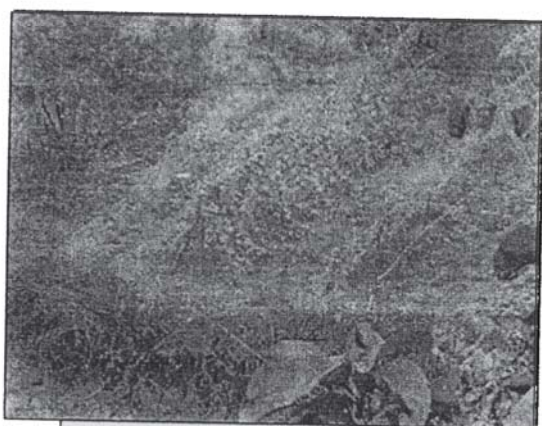
ระบบการถือครองที่ดิน

บ้านท่าตาฝั่งส่วนใหญ่ได้รับมรดกตกทอดจากพ่อแม่ ครอบครัวหนึ่งมีพื้นที่ทำกินครอบครัวละ 2-3 แปลง แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ที่ดินที่เป็นป้างอก หรือสวนบุคคล ได้แก่ พื้นที่นา พื้นที่สวน ซึ่งถือเป็นกรรมสิทธิ์เฉพาะบุคคล ส่วนพื้นที่ไร่นาชุมชน ในการจัดการการถือครองที่ดิน โดยคนในหมู่บ้านจะมีพื้นที่แปลงใหญ่ (แปลงรวม) ที่ใช้ทำเป็นพื้นที่ในการทำไร่นาชุมชนร่วมกัน ซึ่งถือเป็นสมบัติของส่วนรวม ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน จากนั้นจะมีการจัดสรรที่ดินให้แก่แต่ละครัวเรือนตามความเหมาะสม ตามรอบหมุนเวียนของการทำไร่ แต่พื้นที่ทำมาหากินส่วนใหญ่ยังไม่มีกรรมสิทธิ์ในการถือครองตามกฎหมาย

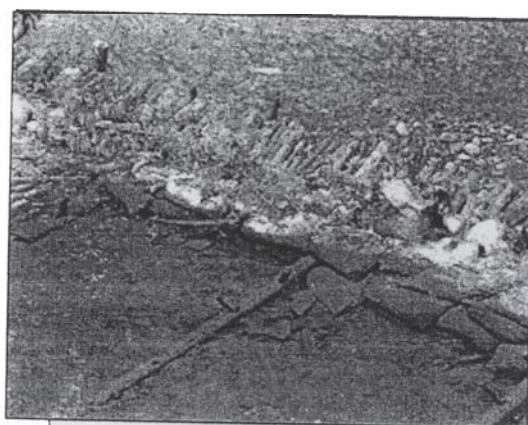

ท่าเรือริมฝั่งสาละวินบ้านท่าตาฝั่ง

มีการถือครองที่ดินโดยรวมเริ่มตั้งแต่ 2 ไร่ขึ้นไป จนกระทั่งถึง 23 ไร่ หากคิดเฉลี่ยจำนวนการถือครองที่ดินทำกินโดยรวมคิดเป็น 7.5 ไร่ต่อครัวเรือน³

สวนผักริมห้วยข้างหมู่บ้าน

การจัดการน้ำในลำห้วยข้างหมู่บ้าน

³ จากการสำรวจด้วยตัวอย่าง -การประเมินสถานะความมั่นคงด้านอาหารบ้านท่าตาฝั่ง, โหนดแม่ฮ่องสอน, 2556

พื้นที่ทำกินและการใช้ประโยชน์ บ้านท่าตาฝั่งมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 15 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,560 ไร่ โดยแบ่งได้ดังตาราง

ตารางที่ 2-2 พื้นที่ทำกินและการใช้ประโยชน์ บ้านท่าตาฝั่ง ปี 2556

พื้นที่ทำกิน	ที่ตั้งของพื้นที่	สิทธิ การถือครอง	จำนวน พื้นที่	การใช้ประโยชน์	หมายเหตุ
1) พื้นที่สำหรับ ไร่หมุนเวียน	ดงบริเวณขุน ห้วยกองกุด ลง มายังสบห้วยกอง กุด	■ ไม่มีเอกสารสิทธิ	ประมาณ 1,000 ไร่	ทำไร่หมุนเวียน (ปลูกข้าว, พืช)	เป็นพื้นที่อุทยาน แห่งชาติสาละวิน กันไว้ให้
2) พื้นที่นา	ตลอดลำห้วยแม่ กองคาที่สามารถ ทำนาได้	■ ไม่มีเอกสารสิทธิ ■ เป็นที่ปัจเจกบุคคล ■ ถือครอง 20 ครัวเรือน	ประมาณ 250 ไร่	พื้นที่ทำนาปลูก ข้าว	เป็นพื้นที่นาส่วน บุคคล
3) พื้นที่ทำสวน และเกษตร ริมน้ำ	ตลอดริมฝั่ง แม่น้ำสาละวินฝั่ง ไทย	■ ไม่มีเอกสารสิทธิ	ประมาณ 70 ไร่	ทำสวนริมน้ำ ปลูกพืช ผัก	
4) ป่าใช้สอย	บริเวณลำห้วย กะบอระโก๊ะ สะมอโก๊ะ กะ ป่าสะมอโก๊ะ โก๋ล้วยมอโก๊ะ	■ ไม่มีเอกสารสิทธิ ทุกคนสามารถใช้ ประโยชน์ร่วมกัน	ประมาณ 100 ไร่	ป่าใช้สอย เช่น หา ของป่า ตัดไม้มาสร้าง ทำ รั้วบ้าน	ป่าใช้สอยเป็นพื้นที่ กำหนดขึ้นมา โดยชุมชนเพื่อ เป็นป่าใช้สอย
5) เขตป่า อนุรักษ์	บริเวณห้วยน้ำ กัก และห้วยปาง แอ่น	■ ไม่มีเอกสารสิทธิ เป็นที่ดินน้ำ	ประมาณ 100 ไร่	ป่าอนุรักษ์เป็น แหล่งอาศัย เพาะพันธุ์สัตว์ พืช ตามธรรมชาติ	เป็นพื้นที่ตั้งขึ้น เพื่อเป็นพื้นที่ใน อนุรักษ์ สัตว์ พืช
6) ป่าต้นน้ำ	ห้วยปางแอ่น	-	ประมาณ 40 ไร่	แหล่งน้ำที่ อุปโภคบริโภคใน ชุมชน	

ที่มา จากการเก็บข้อมูลในโครงการวิจัย

1) พื้นที่ไร่หมุนเวียน หมู่บ้านท่าตาฝั่งจะมีพื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ ซึ่งทางอุทยานแห่งชาติสาละวินกันไว้สำหรับเป็นพื้นที่ทำกินชาวบ้านท่าตาฝั่ง ส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะใช้ประโยชน์พื้นที่ทำไร่หมุนเวียนทำการปลูกข้าว ปลูกพืชนานาพันธุ์ในแต่ละปี พื้นที่นี้เรียกว่า “กองกุดถิ” พื้นที่ทำกินที่ทาง

อุทยานสาละวินกันไว้ให้นั้นเริ่มจากสบห้วยกองกุดทอดขึ้นไปจนถึงขุนห้วยกองกุด สำหรับพื้นที่ดังกล่าวนี้เพียงพอต่อการทำมาหากินของชาวบ้านในการทำไร่หมุนเวียน ในปี 2554 พบว่ามีชาวบ้านทำกัน 5 ครัวเรือน แนวโน้มในปีต่อ ๆ ไปคาดว่าจะมีคนทำไร่หมุนเพิ่มขึ้นอีก นอกจากการทำไร่หมุนเวียนแล้วพื้นที่นี้ยังเป็นพื้นที่สำหรับการเลี้ยงสัตว์ คือ ชาวบ้านในหมู่บ้านคนที่มีสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย จะนำมาปล่อยให้สัตว์หากินตามธรรมชาติในพื้นที่ 1,000 ไร่⁴ และชาวบ้านส่วนหนึ่งใช้ประโยชน์พื้นที่นี้ในการหาของป่า เช่น หาสัตว์ป่า เห็ดต่างๆ และพืช นำมาขายเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกด้วย

2) พื้นที่ทำนา หมู่บ้านท่าตาส่งมีพื้นที่ในการทำนาประมาณ 250 ไร่ มีพื้นที่น้อย หากเทียบกับพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน เนื่องจากภูมิประเทศบ้านท่าตาส่งมีพื้นที่ราบน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ภูเขาที่สลับซับซ้อน พื้นที่นาจะอยู่ทอดขนานกับลำห้วยแม่กองคา พื้นที่นาบางส่วนถูกน้ำป่าเซาะเสียหายในปี 2553 พื้นที่ดังกล่าวนี้ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ ทางกฎหมาย แต่มีการสืบทอดสิทธิการทำกินตามจารีตประเพณีจากบรรพบุรุษ

3) พื้นที่ทำเกษตรริมน้ำสาละวิน การทำเกษตรริมน้ำจะสามารถทำได้เฉพาะในช่วงที่ระดับน้ำสาละวินลดลงเท่านั้น ประมาณเดือน พฤศจิกายน – พฤษภาคม ของทุกๆ ปี การทำเกษตรริมน้ำสาละวินชาวบ้านจะนำเมล็ดพืชต่างๆ เช่น ถั่วดิน ยาสูบ ผักกาด ผักบุ้ง มาหว่าน ปลูกในพื้นที่ของตนเอง เมื่อได้ผลผลิตแล้วนอกจากจะเอามาบริโภคในครัวเรือนแล้ว ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคจะนำไปจำหน่ายเป็นรายได้ให้กับครอบครัว การถือครองที่ดินโดยส่วนใหญ่ถือครองมาจากบรรพบุรุษเหมือนกัน

หมายเหตุ

“แม่น้ำสาละวิน” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าแม่น้ำคง อยู่ในเขตตำบลสบเมย ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 62 กิโลเมตร ตามเส้นทางหมายเลข 1194 แม่น้ำสาละวินเป็นพื้นที่อยู่ในเขตของอุทยานแห่งชาติสาละวินและติดชายแดนพม่า เป็นแหล่งที่นักท่องเที่ยวนิยมไปล่องเรือ ซึ่งมีลักษณะเป็นหุบเขาสูงชัน บางช่วงมีหาดทรายขาวสะอาด นักท่องเที่ยวที่สนใจควรเดินทางไปพื้นที่ทำการอุทยานฯ ก่อนเพื่อติดต่อสอบถามเรื่องความปลอดภัยในการท่องเที่ยวและแจ้งขอเข้าใช้พื้นที่ในเขตอุทยานฯ จุดที่นักท่องเที่ยวล่องเรือ คือบ้านแม่สามแลบและบ้านท่าตาส่ง ซึ่งจะมีเรือให้เช่าต้องติดต่อล่วงหน้าที่ยุทยานแห่งชาติสาละวิน⁴

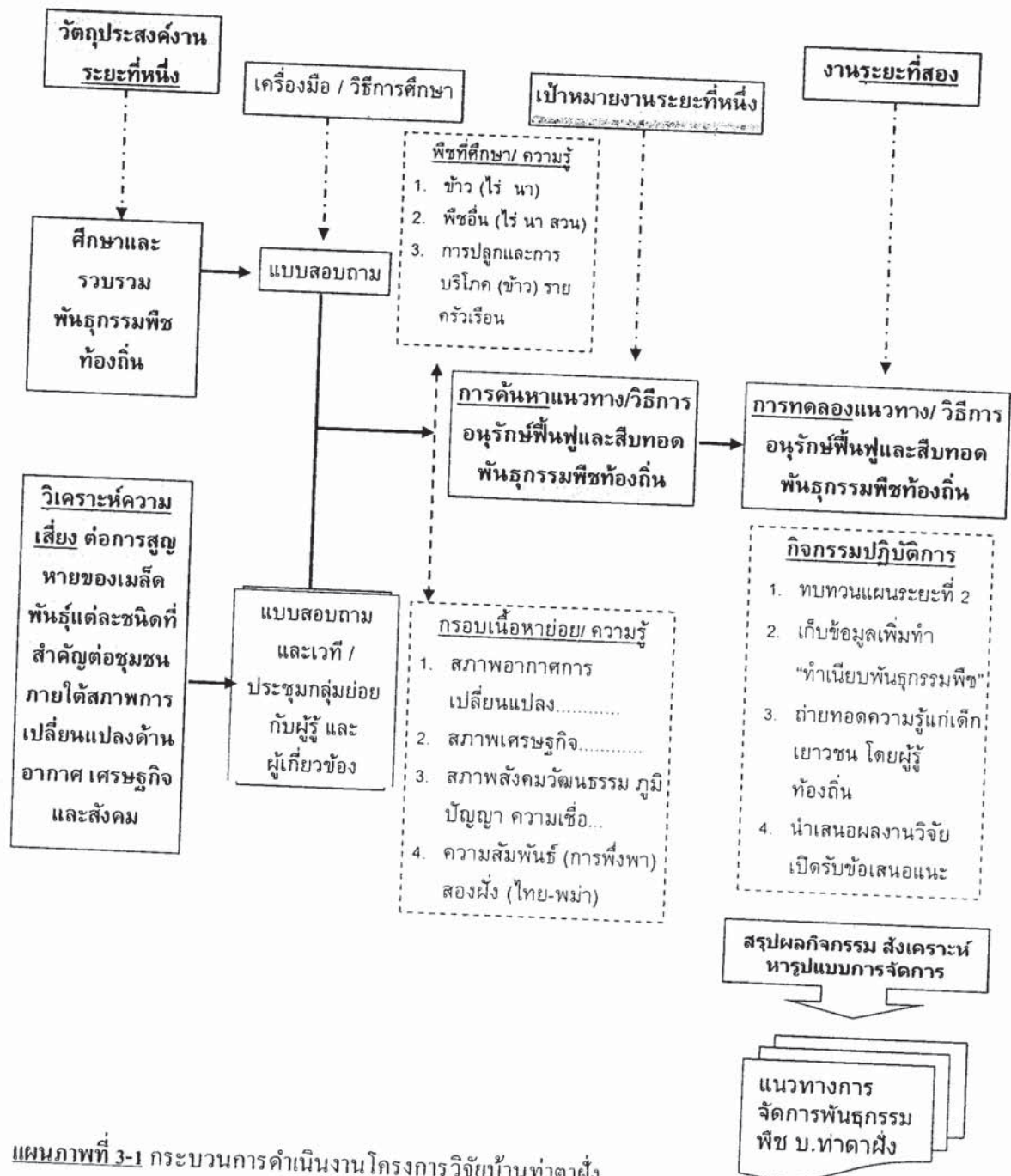
“อุทยานแห่งชาติสาละวิน” ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างไทยกับพม่า มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่บริเวณที่ดินป่าแม่ขว่มฝั่งขวาและป่าสาละวิน ในท้องที่ตำบลเสาหิน ตำบลบ้านกาด ตำบลแม่คง ตำบลแม่ขว่ม อำเภอแม่สะเรียง และตำบลแม่สามแลบ อำเภอสบเมย มีพื้นที่ประมาณ 450,950 ไร่ ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2537⁵

⁴ www.travelmaehongson.org/sobmoie-tathafang.php

⁵ <http://www.geocities.com/salawinnationalpark/>

ส่วนที่ 3 กระบวนการดำเนินงาน

สรุปกระบวนการดำเนินงานโครงการวิจัยบ้านท่าตาฝั่ง (หลังจากได้รับการอนุมัติโครงการ)

แผนภาพที่ 3-1 กระบวนการดำเนินงานโครงการวิจัยบ้านท่าตาฝั่ง

3.1 กระบวนการพัฒนาโครงการ

การดำเนินงานในปี พ.ศ. 2555 ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้กำหนดจุดเน้น หรือ Theme หลักในการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภายใต้ประเด็นความมั่นคงด้านอาหาร ดังนั้นจึงมีการสนับสนุนให้เกิดโครงการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความมั่นคงด้านอาหาร โดยเฉพาะประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประเด็นการจัดการฐานอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติ

การสนับสนุนให้เกิดงานวิจัยในพื้นที่ ได้มีการวิเคราะห์ร่วมกันให้มีทิศทางสู่ความมั่นคงด้านอาหารตาม Theme ของโหนดและภาค สามารถที่จะตอบโจทย์ในเรื่องความมั่นคงทางด้านอาหารของคนแม่ฮ่องสอนได้อย่างแท้จริงภายในปี พ.ศ. 2556 เป็นอย่างน้อย โดยได้ตั้งเป้าหมายในการสนับสนุนโครงการวิจัยไว้จำนวน 4-6 โครงการ ภายในปีงบประมาณ 2555

สำหรับโครงการบ้านท่าตาส่งเป็นอีกโครงการหนึ่งที่ตอบโจทย์ หรือเป้าหมายข้างต้น โดยมีจุดเริ่มจากการจัดเวทีพัฒนาโครงการร่วมกับศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน มหาวิทยาลัยชีวิต แล้วได้ข้อสรุปในการพัฒนาโครงการ 2 หมู่บ้านนำร่อง คือ บ้านท่าตาส่ง ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง และ บ้านแม่ลิดป่าเหว ต.แม่เหาะ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

ในส่วนบ้านท่าตาส่งก่อนที่จะมีการลงพื้นที่พัฒนาโครงการทางทีมโหนดได้พูดคุยถึงโจทย์ในการขึ้นโครงการกับผู้เกี่ยวข้องพบว่า บ้านท่าตาส่งเป็นหมู่บ้านริมแม่น้ำสาละวิน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำเกษตรกรรม และรายได้หลักของประชากรจะมาจากการทำสวนถั่วเหลือง ซึ่งถั่วเหลืองที่ปลูกนั้นไม่ได้ใช้เมล็ดพันธุ์ของตัวเองต้องพึ่งพามาเมล็ดพันธุ์จากภายนอก ทำให้ผลผลิตของถั่วเหลืองไม่ได้คุณภาพไม่ตรงตามความต้องการของตลาด เช่น เมล็ดพันธุ์มีการกละกันหลายๆ พันธุ์, ราคาแพง, คุณภาพเมล็ดพันธุ์ของถั่วเหลืองไม่ดี เมื่อปลูกแล้วบางครั้งเมล็ดไม่ขึ้น จากการพูดคุยกันเบื้องต้นกับผู้นำชุมชนก่อนที่จะมีการพัฒนาโครงการนี้ ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยชีวิต (นายสมศักดิ์ ศรีมาลี) อยากจะทำโครงการเกี่ยวกับถั่วเหลือง เพราะจะได้ต่อยอดกับโครงการของตนที่ได้เสนอกับมหาวิทยาลัยชีวิต อยู่ก่อนแล้ว (ได้ลงมือทำมาได้ 1 ฤดูแล้ว) แต่เมื่อมาพูดคุยกันในรายละเอียด พบว่า การปลูกถั่วเหลืองแม้ว่าจะเป็นปัญหาของบ้านท่าตาส่ง แต่ปัญหาดังกล่าวสามารถแสวงหาองค์ความรู้ จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ มาปรับใช้ได้เลย จึงสรุปร่วมกันว่า ปัญหาการปลูกถั่วเหลืองอาจเป็นเรื่องที่แคบเกินไปที่จะดึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน น่าจะเอาปัญหาที่กว้างกว่านี้ที่คนในชุมชนได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึง และสามารถดึงการมีส่วนร่วมได้มากขึ้น จึงเหมาะที่จะเป็นโครงการวิจัยได้จากเวทีพัฒนาโครงการกับมหาวิทยาลัยชีวิต จึงได้ข้อสรุปว่าน่าจะเป็นเรื่อง การศึกษาและอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชพื้นบ้าน ที่มีเนื้อหากว้างขวางมากกว่า อีกทั้งสามารถเชื่อมโยงให้เห็นศักยภาพและความเสี่ยงด้านอาหาร ในระบบพืชอื่น ๆ ด้วย เช่น ระบบไร่หมุนเวียน ระบบนา ระบบสวนริมน้ำสาละวิน และระบบผักสวนครัว เป็นต้น

จากนั้นทีมงานโหนดและทีมอาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยชีวิต จึงได้กำหนดให้มีเวทีพัฒนาโครงการบ้านท่าตาส่งขึ้นมา ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการและเนื้อหาได้ ดังนี้

3.1.1 เวทีพัฒนาโครงการบ้านทำดาฝั่ง (ครั้งที่ 1)

สถานที่จัด บ้านทำดาฝั่ง ต.แม่ยวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

วัน/เวลา วันอังคาร ที่ 25 มกราคม 2555 / เวลา 18.30 น

จำนวนผู้เข้าร่วมเวที 26 คน

เริ่มเวทีด้วยการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน จากนั้นวิจัยที่กำลังดำเนินโครงการอยู่ได้แก่ โครงการความมั่นคงทางอาหารบ้านแม่อุคหลวง (คุณพนา ชอบขุนเขา) ซึ่งเป็นโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยที่เป็นโจทย์ของชุมชน เป็นปัญหาของชุมชน ชุมชนเป็นคนทำเอง บริหารจัดการโครงการฯ เอง โดยมีพี่เลี้ยงเป็นทีมหนุนเสริมความรู้และกระบวนการตลอดการดำเนินโครงการ และชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติการเอง “ความมั่นคงทางอาหาร” คือการพึ่งพาตัวเองในชุมชนตัวเองตามนิเวศวัฒนธรรมในการจัดการอาหารและเพื่อป้องกันภาวะความเสี่ยงจากภายนอกชุมชน

เงื่อนไขการขอเสนอโครงการ : เป็นปัญหาของคนในชุมชน และชุมชนมีการมองปัญหาร่วมกัน โดยสะท้อนปัญหาออกมา (โจทย์วิจัย) และทำวิจัยโดยคนในชุมชนเอง

ทำวิจัยแล้วได้อะไร โดยคุณอรุณี เวียงแสง

- 1) ใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ได้จากงานวิจัย เช่น เป็นฐานข้อมูลของชุมชน ชุมชนเป็นเจ้าของข้อมูล/ ความรู้
- 2) การเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งพาตนเองในชุมชนทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักด้านความมั่นคงทางอาหาร ทำให้การพึ่งพาจากภายนอกน้อยลง
- 3) เกิดการจัดการตัวเองในชุมชนบ้านทำดาฝั่งไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร, ความรู้, ภูมิปัญญาต่างๆ ในชุมชน เป็นต้น
- 4) การแสวงหาภาคีหนุน เช่น เทศบาล, อบต., หน่วยงาน และง่ายต่อการเสนอของบประมาณ เพื่อพัฒนาชุมชนต่อไป

กระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหา

ใช้กระบวนการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านที่จะเชื่อมโยงไปสู่การผลิตอาชีพ รายได้ การจัดการฐานทรัพยากร หลังจากนั้นก็ให้เสนอผลงานกลุ่ม เพื่อให้เห็นภาพร่วมกันด้านความมั่นคงด้านอาหาร โดยประเด็นหลักในการวิเคราะห์ ได้แก่

- 1) อาชีพประชากรบ้านทำดาฝั่ง ซึ่งพบว่ามี 4 อาชีพ ได้แก่ ประมง ปลูกถั่วเหลือง ทำนา-ทำไร่ และรับจ้างตามลำดับ
- 2) ข้อมูลเบื้องต้นทางด้านการเกษตร ชนิดของพืชของชุมชน บ้านทำดาฝั่ง พืชหลักที่ปลูกได้แก่ ข้าวนา ข้าวไร่ ถั่วเหลือง พริก พืชผัก และเกษตรกรรมน้ำ การเลี้ยงสัตว์ในชุมชนบ้านทำดาฝั่ง มี วัว ควาย หมู ไก่ และแพะ ตามลำดับ

- 3) สรุปรายได้หลักของชุมชน ได้แก่ การปลูกถั่วเหลือง การประมง การรับจ้าง และผลผลิตจากไร้หมุนเวียน พริก และงา ตามลำดับ
- 4) ฐานการได้มาซึ่งอาหารของชุมชนพบว่า มีสัดส่วนการพึ่งตนเองด้านอาหาร ผลิตได้+หาได้+แลกเปลี่ยน : การซื้อ เป็น 60:40 ซึ่งหมายความว่า อยู่ในระดับดี (เป็นข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการระดมความคิดเห็น แต่ภายหลังวิจัย ได้ประเมินโดยใช้แบบสำรวจ ซึ่งพบว่าข้อมูลเปลี่ยนไป มีรายละเอียดในบทที่ 4)

ทั้งนี้ได้ประเมินอาหารที่ได้จากธรรมชาติ โดยใช้ “ปฏิทิน” การหาอาหารได้ในรอบปี เป็นเครื่องมือ โดยให้ชุมชนเป็นคนทำปฏิทินด้วยตนเอง ได้แก่ การหาปลาจากแม่น้ำสาละวิน พบว่าปลาที่หาได้บ่อย มี 12 ชนิด การเก็บผักจากป่าพบว่ามีออกมาให้เก็บหาตลอดปี จำนวน 40 ชนิด

5) การวิเคราะห์ผู้ที่เกี่ยวข้องบ้านท่าตาสั่ง เพื่อให้เห็นว่าหากทำวิจัยจะมีใครเข้ามามีบทบาท หรือหนุนอะไรบ้าง พบว่า เป็นองค์กรภายนอกหมู่บ้าน จำนวน 9 องค์กร กลุ่มหน่วยงานภายในหมู่บ้าน จำนวน 7 กลุ่ม/ องค์กร

6) ข้อสรุปและการดำเนินการต่อ

- 6.1) หากต้องการทำวิจัยควรจะหานักวิจัย ที่มีความสามารถ อ่านออกเขียนได้, คนรุ่นใหม่, มีการศึกษา, มีทักษะในการพัฒนา และต้องมีจิตอาสา
- 6.2) ทางทีมโหนดและทีมชาวบ้านท่าตาสั่งจะต้องมีการร่างเอกสารเชิงหลักการ เพื่อเสนอเป็นโครงการวิจัยเข้าเวทีพิจารณาโครงการ
- 6.3) จะมีการพูดคุยกันผ่านเวทีอีกอย่างน้อย 1 ครั้ง/ พี่เลี้ยง คุณนิยม, คุณพนา โดยมีคุณกิตติ ศัพท์ และคุณชูชัย เป็นคนคอยหนุนเสริม

3.1.2 เวทีพัฒนาโครงการบ้านท่าตาสั่ง ต.แม่ยวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน (ครั้งที่ 2)

สถานที่จัด	ณ โบสถ์บ้านท่าตาสั่ง บ้านท่าตาสั่ง ต.แม่ยวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
วัน/เวลา	วันที่ 15 มีนาคม 2555
จำนวนผู้เข้าร่วมเวที	30 คน

ประเด็นที่พูดคุยกันในเวที

เนื่องจากทางทีมวิจัยโครงการและชุมชนได้ร่างเอกสารเชิงหลักการ มีความประสงค์จะทำงานวิจัยท้องถิ่น ทางทีมโหนดแม่ฮ่องสอนได้มีการพัฒนาโครงการร่วมกับทีมวิจัยชุมชน และได้ส่งร่างเอกสารเชิงหลักการส่งเข้าพิจารณาแรก โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อคิดเห็นเพื่อให้ทางทีมวิจัยและชุมชนพิจารณาและปรับแก้เอกสารเชิงหลักการตามข้อเสนอบางประเด็นที่สามารถปรับได้ แต่บางประเด็นถ้าหากปรับไม่ได้ให้คงไว้ โดยมีข้อเสนอผู้ทรงคุณวุฒิในเวทีพิจารณาโครงการดังนี้

ปรับ ข้อเสนอโครงการ (PP) ตามผู้ทรงเสนอความเห็น (นายนิคม กมลวรรณเลิศ) ดังนี้

ภาพรวมโครงการ

1. ขอให้พี่เลี้ยงและนักวิจัย ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ
 - ระบบโครงงานของมหาวิทยาลัยชีวิต ซึ่งมีเรื่องแผนสุขภาพ แผนการเงิน ฯลฯ เพื่อนำกระบวนการและความรู้ ไปประยุกต์ขยายผลการเรียนรู้กับคนอื่นในชุมชนต่อไป
 - เป้าหมายใหญ่ของงานนี้ คือ ความมั่นคงทางอาหารเชิงระบบ โดยมุ่งเน้นที่การจัดการอาหารด้านการเกษตร
2. ประเด็นการลงพื้นที่เพื่อพัฒนาโครงการต่อ ได้แก่
 - เรื่องสัดส่วนการเพาะปลูกพืชท้องถิ่นของปกาเกอญอ พันธุ์ที่ปลูก การคัดกรองพันธุ์ ฯลฯ
 - เรื่องจุดเน้นในการเคลื่อนงาน อาจเลือกพืชบางชนิดที่สามารถสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ได้ เช่น ถั่วเหลือง ซึ่งมีการคัดพันธุ์ด้วยวิธีภูมิปัญญาชาวบ้าน มีตลาดรองรับ เป็นต้น
3. กรอบแนวคิด มีประเด็นเรื่องการถ่ายทอดสู่รุ่นหลัง แต่ในกิจกรรมการดำเนินงานยังไม่มีกิจกรรมที่สามารถตอบเป้าหมายการถ่ายทอดได้
4. นิยามศัพท์ ควรเพิ่มนิยามศัพท์ คำว่า พันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นปกาเกอญอ เพื่ออธิบายถึงคำจำกัดความของจุดเน้นสำคัญในการทำงานวิจัยครั้งนี้

ความเป็นมา/ ความสำคัญ

1. ควรเพิ่มเติมการอธิบาย ได้แก่
 - ข้อมูลบริบทชุมชน เพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชนชาวปกาเกอญอบ้านท่าศาลา ให้ชัดเจนขึ้น
 - สถานการณ์เรื่องพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นของปกาเกอญอที่ผ่านมาว่าเป็นอย่างไร เพื่อเชื่อมโยงมาสู่การอธิบายถึงการตั้งรับกับสถานการณ์ดังกล่าวในปีนี้
 - ทวนเดิมของชุมชนในการถ่ายทอดความรู้เรื่องพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น ว่าได้ทำเรื่องการถ่ายทอดมาหรือไม่อย่างไรบ้าง มีข้อติดขัด และต้องการเพิ่มเติมในเรื่องใด
2. การเขียนความเป็นมา อาจเรียงลำดับประเด็นในการเขียน ได้แก่
 - ข้อมูลบริบทชุมชน
 - สถานการณ์เรื่องพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น เพราะเหตุใด ชุมชนได้ทำอะไรมาบ้าง มีข้อติดขัดเรื่องใด
 - สถานการณ์ความเสี่ยงเรื่องความมั่นคงทางอาหารของชุมชนทั้งการเกษตรและประมง
 - สถานการณ์การผลิตข้าวไร่ มีกี่ระบบ มีความเสี่ยงอย่างไรต่อการผลิตข้าวในปัจจุบัน
 - ปัญหาเรื่องข้าว เกิดอะไรบ้าง หากไม่มีการแก้ไขอนาคตจะเกิดความรุนแรงอย่างไร
 - ประมวลสรุปสิ่งที่อยากทำ เชื่อมไปสู่คำถามการวิจัย

คำถามการวิจัย/ วัตถุประสงค์

1. คำถามการวิจัยยังไม่ชัดเจนว่าชุมชนต้องการทำอะไร
2. วัตถุประสงค์ยังไม่ชัดเจน วัตถุประสงค์ที่เขียนมาเป็นเพียงประเด็นในการศึกษา ควรเขียนถึงสิ่งที่ต้องการทำ และทำเพื่ออะไร

ข้อสรุปจากเวทีพัฒนาโครงการ จากข้อเสนอจากเวทีพิจารณาโครงการของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ข้อสรุป มีการปรับแก้ตามข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิบางส่วน บางประเด็นให้คงไว้ตามที่ทีมวิจัยเสนอ จะต้องมีการปรับแก้เพิ่มเติมหลังจากมีเวทีครั้งนี้เนื่องจากเวลาในเวทีมีจำกัด เมื่อมีการปรับและต้องนำเข้าเวทีพิจารณาครั้งต่อไป

ค้นหาหัวหน้าโครงการทีมวิจัยและทีมวิจัย (คุณสมศักดิ์ ศรีมาลี และคุณไพโรจน์ พนาไพรสกุล) โดยมีผู้นำชุมชนเป็นแกนในการพูดคุยเป็นภาษาชนเผ่า โดยมีการเสนอตัวเอง เสนอผู้อื่น และเลือกตามความเหมาะสม ดังตาราง

ตารางที่ 3-1 ผลการค้นหาทีมวิจัยและคัดเลือกตัวแทนกลุ่มอาชีพในหมู่บ้าน

ชื่อ-นามสกุล	กลุ่มอาชีพ	ตำแหน่งในชุมชน	บทบาท/ตำแหน่งในโครงการวิจัย
1. นายสมศักดิ์ ศรีมาลี	เกษตรกรรม	ผู้ใหญ่บ้าน	หัวหน้าโครงการ
2. นายยงยุทธ โกสะ	เกษตรกรรม	กรรมการหมู่บ้าน	ผู้ช่วยนักวิจัย/เหรียญก
3. นายธูระ ศรีมาลี	เลี้ยงสัตว์	ผู้นำศาสนา	ผู้ช่วยนักวิจัย
4. นายสุวัฒน์ พนาไพรสกุล	ทำไร่หมุนเวียน	กรรมการหมู่บ้าน	ผู้ช่วยนักวิจัย/เลขา
5. นายจอมบุ มหาจิตโอมอ้อม	ทำไร่หมุนเวียน	-	ทีมวิจัย
6. นายอนุ อมรไผ่สติ	อื่นๆ	-	ทีมวิจัย
7. นายสุยะ หมาจิตอาภรณ์	ทำนา	-	ทีมวิจัย
8. นายโกะทู หมาจิตปิยะ	เกษตรกรรมน้ำ	-	ทีมวิจัย
9. นางศิริ มหาจิตอาภรณ์	ทอผ้า	-	ทีมวิจัย
10. นางดาตุน ศรีมาลี	ทอผ้า	กลุ่มสตรี	ทีมวิจัย
11. นายก่อแคะ บัญชาประดิษฐ์	จักสาน	กลุ่มสตรี	ทีมวิจัย
12. นายประสงค์ เผ่าปากเพียร	หาของป่า	-	ทีมวิจัย
13. นายทุมอ อมรไผ่นวล	ทำนา	-	ทีมวิจัย
14. นายชิ ไม่มีนามสกุล	เกษตรกรรม	-	ทีมวิจัย

คัดเลือกทีมที่ปรึกษาโครงการเบื้องต้น

1. ศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน มหาวิทยาลัยชีวิต
2. นายปรีชา ปัญญาคม ผู้นำจิตวิญญาณ
3. นางสาวอรุณี เวียงแสง ผอ.สถาบันปัญญาวิถี
4. ผอ.เสกสรร หลักบุญ ผอ.โรงเรียนบ้านท่าตาฝั่ง
5. นายไพโรจน์ พนาไพรสกุล ผู้นำธรรมชาติ
6. นายภากรณ์ กังวานพงศ์ นักพัฒนาอิสระ
7. นายชูชัย ศรีทวารธรรม ผู้ประสานงานเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจ.แม่ฮ่องสอน

แนวทางการดำเนินงานโครงการวิจัย (นายพนา ขอบขุนเขา)

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคนส่วนใหญ่ในชุมชนมีส่วนร่วม และรู้สึกเป็นเจ้าของข้อมูล สามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประโยชน์ต่อการตอบโต้แก้ปัญหาให้ชุมชน เสนอกรอบแนวคิดการพึ่งตนเอง ได้แก่

1. ชุมชนรู้จักตนเอง (วิถีชีวิต/ วัฒนธรรม/ อัตลักษณ์)
2. มีความรู้ (ในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนได้)
3. พึ่งตนเองได้ (ด้านเศรษฐกิจและสังคม)
4. สามารถจัดการตนเองได้
5. มีเป้าหมายชีวิตที่ชัดเจน

วิธีการศึกษาและเครื่องมือในกระบวนการงานวิจัยท้องถิ่น

1. เวที กิจกรรม เช่น เวทีสร้างความเข้าใจ รวบรวมข้อมูล
2. แบบบันทึกข้อมูล
3. แบบสอบถาม
4. แบบสัมภาษณ์ ภาพถ่าย/ รูปภาพ
5. วิเคราะห์ประมวลข้อมูล
6. ปฏิบัติการแก้ปัญหา
7. นำไปสู่เป้าหมาย/ ตอบคำถามวิจัย/ แก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน

ออกแบบแผนกิจกรรมงานวิจัยเบื้องต้น

ตารางที่ 3-2 การออกแบบแผนกิจกรรมงานวิจัยเบื้องต้น

ที่	กิจกรรม	วันที่/เวลา	งบประมาณไม่เกิน 200,000 บาท/โครงการ (RDG)
1.	เวทีสร้างความเข้าใจทีมวิจัย ครั้งที่ 1	พฤษภาคม	10,000 บาท
2.	เวทีสร้างความเข้าใจ ครั้งที่ 2	พฤษภาคม	10,000 บาท
3.	เวทีออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล	พฤษภาคม	10,000 บาท
4.	เก็บข้อมูลตามเครื่องมือต่างๆ	พฤษภาคม – ธันวาคม	10,000 บาท
5.	เวทีสรุปข้อมูลวิจัย/สังเคราะห์	มกราคม – กุมภาพันธ์	10,000 บาท
6.	เวทีถอดบทเรียนการวิจัยและคืนข้อมูล	มีนาคม – เมษายน	10,000 บาท

3.1.3 เวทีพัฒนาโครงการบ้านท่าตาฝั่ง (ครั้งที่ 3)

สถานที่จัด ณ โบสถ์บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ขุม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
วัน / เวลา วันที่ 5 เมษายน 2555
จำนวนผู้เข้าร่วมเวที 28 คน

ประเด็นในการพูดคุย

- 1) การพูดคุยเวทีที่ผ่านมาในเรื่อง
 - ค้นหาหัวหน้าโครงการและทีมวิจัย ซึ่งทีมหลักในการดำเนินโครงการเรียบร้อยแล้ว
 - แนวทางการทำงาน โครงการวิจัยเบื้องต้น เป็นการสร้างความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับการทำวิจัยท้องถิ่น
 - หาความชัดเจนโจทย์วิจัยของชุมชนที่ต้องการทำวิจัย ทำการปรับเอกสารเชิงเอกสารและนำเสนอในเวทีพิจารณาต่อไป
 - มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
- 2) การปรับเป็นข้อเสนอโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์ (PP: Project proposal) หลังจากส่งเข้าพิจารณาครั้งที่ 2 ทำการปรับแก้โครงการตามข้อเสนอผู้ทรงคุณวุฒิบางประเด็น นำเสนอและสร้างความเข้าใจในการปรับแก้เอกสารฯ โดยคุณสมศักดิ์ ศรีมาลี จากข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้

ภาพรวมโครงการ

1. ขอให้ทบทวนโจทย์วิจัยที่ชุมชนอยากทำอย่างแท้จริง ซึ่งในข้อเสนอโครงการยังอธิบายถึงสิ่งที่อยากทำได้ไม่ชัดเจน ทั้งนี้ ขอให้พี่เลี้ยงชวนตั้งประเด็นเกี่ยวกับ

- ความเสี่ยงทางกายภาพที่เกิดขึ้น จะทำให้พืชเศรษฐกิจดำรงอยู่ได้หรือไม่ อย่างไร โดยย้อนถามถึงวิถีในอดีตที่ดำรงอยู่ได้ หากเกิดสถานการณ์รุนแรงขึ้นเรื่อยๆ พืชเศรษฐกิจจะอยู่ได้อย่างไร
 - การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ และความเสี่ยงต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเข้าสู่พืชเศรษฐกิจ เพื่อสร้างรายได้มากขึ้น ข้าว การประมง พันธุกรรมพืชท้องถิ่นหายไปจริงหรือไม่
2. ควรหาจุดเน้นของโครงการ ซึ่งที่เสนอมามีหลายประเด็น ได้แก่
- อยากได้วิถีการผลิตแบบดั้งเดิม
 - อยากอนุรักษ์พันธุกรรม แต่จะโยงไปสู่เรื่องความมั่นคงทางอาหารอย่างไร
 - การทบทวนสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของพืชท้องถิ่น

ความเป็นมา/ ความสำคัญ

1. ควรอธิบายเป้าหมายใหญ่ ให้เห็นความมั่นคงทางอาหารทั้งระบบ
2. เพิ่มการอธิบายถึงสถานการณ์การหายไปของพืชท้องถิ่น (เนื่องจากการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงจากภัยพิบัติ) และปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้พืชท้องถิ่นสูญหายไป
3. ควรลำดับประเด็นการเขียน เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของเนื้อหา อาจลำดับ ดังนี้
 - วิถีชีวิตของคนทำตาสั่ง และสถานการณ์เกี่ยวกับระบบผลิต การประมง พืชท้องถิ่น การพึ่งพาธรรมชาติ ความหลากหลาย พื้นที่หมุนเวียน (เพื่อให้เห็นจุดเด่นของปากาเกอญอทำตาสั่ง และความเฉพาะของพื้นที่)
 - การเปลี่ยนแปลงของความเป็นอยู่ การผลิต เพื่อปรับตัวต่อความเสี่ยง ทำให้สิ่งที่มีอยู่หายไป รวมถึงสถานการณ์เรื่องพันธุกรรมพืชท้องถิ่นของปวาเกอญอที่ผ่านมามีเป็นอย่างไร เพื่อเชื่อมโยงมาสู่การอธิบายถึงการตั้งรับกับสถานการณ์ดังกล่าวในปีนี
 - สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ในเชิงกายภาพ (สภาพอากาศและพื้นที่) ความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ คนกับวิถีชีวิต
 - สถานการณ์ความไม่มั่นคงทางอาหารของชุมชนเป็นอย่างไร
 - ทำไมต้องอนุรักษ์ และฟื้นฟูองค์ความรู้ หากไม่ทำจะเกิดผลอย่างไร

คำถาม/ โจทย์และวัตถุประสงค์การวิจัย

รอดตรวจสอบโจทย์วิจัยที่ชัดเจนกับชุมชน แล้วปรับวัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับให้สอดคล้องกัน

นิยามศัพท์ ควรเพิ่มเติมการอธิบายคำว่า พืชไร่ของปวาเกอญอ

การออกแบบกิจกรรม งานระยะที่ 1 ควรเพิ่มกิจกรรมการทำความเข้าใจต่อแนวคิดในเรื่องพืชท้องถิ่นของชาวปวาเกอญอ

ข้อสรุป : ขอให้พี่เลี้ยงลงพื้นที่เช็ค โจทย์วิจัยกับชาวบ้านให้ชัดเจน จากนั้นปรับแก้ไขข้อเสนอโครงการเป็น PP และนำเข้าสู่เวทีพิจารณาต่อไป

3) พุคควหาหรือหาความชัดเจนในโจทย์วิจัยของชุมชน (คุณกิตติศัพท์ วันทา)

- ต้องมีการเพิ่มข้อมูลพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าคาฝั่ง เพื่อเป็นข้อมูลเชิงปริมาณในการปรับแก้ PP โครงการต่อไป

1. พืชที่ปลูกในไร่
2. พื้นที่ปลูกในนา
3. พืชที่ปลูกสวน
4. พืชที่อยู่ในป่า

หมายเหตุ : หาข้อสรุปความชัดเจน โจทย์วิจัย จากการพูดคุยกันในเวทีชุมชนมีความชัดเจน ต้องการจะอนุรักษ์สืบทอดพืชพันธุ์กรรมท้องถิ่นของตัวเอง และมีความชัดเจนในโจทย์ที่ผ่านมาอยู่แล้วแต่ปัญหาคือการเขียนโครงการวิจัยยังไม่สื่อถึงการวิจัย จึงเกิดข้อเสนอด่าง ๆ มา ปัญหาดังกล่าวต้องมีการเขียนช่วยกันระหว่างทีมวิจัยกับพี่เลี้ยง และนำเข้าไปพิจารณาในวันที่ 21 เมษายน 2555 อีกครั้ง

3.2 กระบวนการดำเนินการวิจัยระยะที่ 1

การดำเนินงาน โครงการการศึกษาและอนุรักษ์พันธุ์กรรมท้องถิ่นปวาเกอญอ กรณีศึกษาพื้นที่ชายแดนไทย – พม่า บ้านท่าคาฝั่ง ค.แม่ঝวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ทีมวิจัยได้ดำเนินการตามแผนงานที่ได้วางไว้ในระยะที่ 1 ดังต่อไปนี้

3.2.1 เวทีสร้างความเข้าใจงานวิจัยเบื้องต้น ครั้งที่ 1

สถานที่จัด	บ้านท่าคาฝั่ง ค.แม่ঝวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
วัน / เวลา	วันที่ 20 สิงหาคม 2555
จำนวนผู้เข้าร่วมเวที	15 คน

เวทีสร้างความเข้าใจการดำเนินงานกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชุมชนกับทีมวิจัยในการดำเนินงานนั้น รูปแบบในเวทีเน้นการมีส่วนร่วมชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

1) สร้างความเข้าใจในงานวิจัย โดย.. นายสมศักดิ์ ศรีมาลี

การวิจัย หมายถึง กระบวนการหรือวิธีการที่ได้มาซึ่งข้อมูลความรู้ ความจริง หรือคำตอบที่เชื่อถือได้ของข้อสงสัยหรือปัญหาและคำตอบที่เชื่อถือได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบ 2 ประการคือ มีพยานหลักฐานหรือข้อมูลยืนยัน และต้องได้มาอย่างมีระบบระเบียบที่เชื่อถือได้

การวิจัย หมายถึง การวิเคราะห์ที่มีระบบ ระเบียบ และจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน อันจะนำไปสู่การพัฒนาเป็นข้อสรุปที่เป็นนัยทั่วไป หรือได้มาซึ่งหลักเกณฑ์หรือทฤษฎี อันสามารถนำไปใช้ในการพยากรณ์ได้และมีคุณลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

- การวิจัยจะต้องนำไปสู่การแก้ปัญหาเพื่อบรรลุเป้าหมายสุดท้าย กล่าวคือ การค้นพบความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลระหว่างตัวแปรต่างๆ
- การวิจัยควรเน้นการพัฒนาข้อสรุปที่เป็นงานวิจัยทั่วไป หลักการหรือทฤษฎี ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพยากรณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
- การวิจัยต้องอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ที่สามารถสังเกตได้ หรือหลักฐานเชิงประจักษ์ ซึ่งในหลายกรณีจะเห็นว่ามีความน่าสนใจหลายประการที่ไม่สามารถนำไปสู่กระบวนการทำวิจัยได้ เพราะไม่สามารถสังเกตได้
- การวิจัยต้องมีการสังเกตที่ถูกต้อง นักวิจัยอาจเลือกวิธีการและเครื่องมือทางด้านต่างๆ หากมีความเหมาะสม และถ้าหากไม่สามารถใช้เครื่องมือด้านต่างๆ ที่เหมาะสมในการหาคำตอบได้ นักวิจัยก็จะต้องใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ หรือวิธีการที่ไม่ใช่เชิงปริมาณ แทน
- การวิจัยเกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลใหม่ ซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิหรือข้อมูลที่ใช้เป็นครั้งแรก หรือมิฉะนั้นก็จะเป็นการใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้วสำหรับวัตถุประสงค์ใหม่ ในทางตรงข้ามการจัดการใหม่ หรือการนำเอาผลงานของผู้ทำวิจัยไว้แล้วมาศึกษาใหม่ ไม่ถือว่าเป็นการทำวิจัย เพราะการศึกษาดังกล่าวไม่ได้ทำให้เกิดความรู้ใหม่ขึ้นมา
- การวิจัยมีวิธีการหรือแบบการวิจัย ซึ่งนำไปสู่การวิเคราะห์ที่เข้มแข็งและถือได้ว่าเป็นการวิจัย
- การทำวิจัยต้องการความรู้ ความชำนาญหรือความเชี่ยวชาญ ดังนั้น ผู้ทำวิจัยจะต้องรู้และเข้าใจปัญหา
- การวิจัยต้องมีวัตถุประสงค์และเหตุผลถูกต้องตามหลักตรรกวิทยา ดังนั้น ผู้ที่จะทำการวิจัยจึงควรใช้เครื่องทดสอบทุกอันที่เป็นไปได้เพื่อให้วิธีการศึกษาที่ใช้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา หรือแม้แต่ข้อสรุปของงานวิจัยที่ค้นพบมีเหตุผลและนักวิจัยต้องพยายามขจัดอคติส่วนตัว หรือไม่ใช่อารมณ์ในการวิเคราะห์ หากแต่ใช้เหตุผลและความรู้ทางวิชาการในการทำวิจัย
- งานวิจัยที่จะทำจะต้องเกี่ยวข้องกับคำถามที่ต้องการคำตอบของปัญหาที่ยังแก้ไม่ได้
- การทำวิจัยเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้ความอดทน นักวิจัยควรคาดการณ์ไว้ก่อนถึงความผิดหวังหรือความหมกมุ่นใจ หากถึงตอนที่หาคำตอบสำหรับคำถามที่ตั้งขึ้นได้อย่างยากลำบาก
- การทำวิจัยจะต้องมีการบันทึกและรายงานอย่างระมัดระวัง โดยจะต้องให้คำนิยาม คำศัพท์สำคัญ และจะต้องตระหนักถึงข้อจำกัดต่างๆ ด้วย วิธีการศึกษาจะต้องกล่าวโดยละเอียด

นอกจากนี้ถ้าอ้างอิง ก็ต้องกระทำอย่างระมัดระวัง ผลการวิจัยจะต้องมีการบันทึกไว้อย่างชัดเจน และจะต้องเสนอข้อสรุป ด้วยความระมัดระวัง

- การทำวิจัยบางครั้งต้องการกำลังใจหรือการสนับสนุน ไม่ว่างานวิจัยนั้นจะมีผลเกิดมูลหรือขัดขวางต่อกลุ่มคนใดก็ตาม

คุณลักษณะของนักวิจัยท้องถิ่น

โดย..คุณนิคม กมลวรรณเลิศ

- ต้องมีฉันทะในงาน หากมีประสบการณ์ เช่น งานพัฒนา งานวิจัยที่เกี่ยวกับชุมชน จะทำงานได้ง่ายขึ้น
- มีจินตนาการในการมองคิดนอกกรอบ คิดอย่างเป็นระบบ
- มีความรู้ในเนื้อหาสาระของเรื่องที่จะทำการวิจัย และต้องค้นคว้าหาความรู้ให้กับตัวอย่างสม่ำเสมอ
- หากเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญและทักษะในการวิจัย เรื่องนั้นๆ ก็จะได้
- ควรมีทักษะในการใช้คอมพิวเตอร์
- เป็นผู้มีความซื่อสัตย์
- มีความอดทน

การประชุมสร้างความเข้าใจงานวิจัย ครั้งที่ 1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ

- เพื่ออธิบายความเป็นอยู่ของคนในสังคมโดยการให้ข้อมูล หรือการสร้างข้อมูลที่น่าเชื่อถือ
- เพื่อสำรวจข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสังคม หรือเพื่อหาความเป็นไปได้ที่จะทำวิจัยเรื่องต่อไป
- เพื่อประเมินประเด็นต่าง ๆ ทางด้านสังคม และผลกระทบที่มีต่อสังคมนั้นๆ
- เพื่อเข้าใจพฤติกรรมและการกระทำของมนุษย์
- เพื่อพยากรณ์หรือคาดการณ์ในอนาคต
- เพื่อพัฒนาหรือทดสอบทฤษฎี
- เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคม

- เพื่อเสนอแนะทางออกต่าง ๆ ที่เป็นไปได้เพื่อการแก้ปัญหาสังคม

ประโยชน์ของการวิจัย โดย.คุณชูชัย ศุภธารธรรม

- ช่วยในการวินิจฉัยปัญหาของสังคมโดยรวม ได้แก่ ด้านเหตุของปัญหาในเรื่องที่จะทำวิจัย แนวทางและวิธีการแก้ปัญหานั้นๆ
- ช่วยผู้บริหารหรือผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในการวินิจฉัยปัญหา การติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานหรือบุคคลในหน่วยงาน โดยการวิจัยลักษณะนี้เรียกว่า งานวิจัยสถาบัน
- ช่วยให้ผู้วางแผนหรือผู้กำหนดนโยบายสามารถวางแผน หรือกำหนดนโยบายจากรากฐานที่เชื่อถือได้ การวิจัยในลักษณะนี้เรียกว่า งานวิจัยเชิงนโยบาย
- ช่วยเสริมสร้างความรู้ทางวิชาการ

2) การแบ่งบทบาทหน้าที่ทีมวิจัย

การวางบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัยโครงการนั้นมีความสำคัญจะต้องคำนึงความรู้ ความถนัด ความชอบ และจะต้องมีการแบ่งหน้าที่ให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล เพื่อเกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และบรรลุวัตถุประสงค์โครงการที่ตั้งไว้

ตารางที่ 3-3 การแบ่งบทบาทหน้าที่ทีมวิจัยบ้านท่าตาฝั่ง อ.แม่สะเรียง ปี 2555

ชื่อทีมวิจัย	บทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
หัวหน้าโครงการ (นายสมศักดิ์ ศรีมาลี)	- ประสานงานกับชุมชนและทีมหนุนเสริม สกว.แม่ฮ่องสอน - ร่างเอกสารเชิงหลักการและนำเสนอ โครงการ ในโอกาสต่างๆ - แบ่งบทบาทหน้าที่ให้กับทีมวิจัย - วิทยากรในการจัดเวทีแบบมีส่วนร่วม - เก็บข้อมูล สัมภาษณ์ รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล - ลงพื้นที่ในการเก็บภาพพันธุกรรมพืชต่างๆ
ผู้ช่วยหัวหน้าโครงการ (นายชงยุทธ โกชะ)	- สรุปการประชุมในแต่ละครั้ง - จัดทำบัญชีการเงินโครงการวิจัย - เก็บข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ที่เขียนหนังสือไม่ได้
ผู้ช่วยหัวหน้าโครงการวิจัย (นายธวัช ศรีมาลี)	- อาหารและอาหารว่าง - สถานที่จัดเวที สถานที่พัก
ผู้ช่วยหัวหน้าโครงการ (นายสุวัฒน์ พนาไพรสกุล)	- ลงพื้นที่และประสานงานเก็บข้อมูลในฝั่งพม่า

ชื่อทีมวิจัย	บทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
นายจ मुख มหาจิตโอบอ้อม (แกนนำกลุ่มการทำไร่หมุนเวียน)	-เก็บข้อมูล และให้ข้อมูลพันธูกรรมในไร่หมุนเวียน -ภูมิปัญญาท้องถิ่น
นางศิริ มหาจิตอาภรณ์ (แกนนำกลุ่มสตรี)	-เก็บข้อมูล และให้ข้อมูลพันธูกรรมในสวนรึมน้ำ /สวนครัว -องค์ความรู้ในการคัดพันธุ์
นายสุขะ มหาจิตอาภรณ์ (แกนนำกลุ่มทำนา)	-เก็บข้อมูล และให้ข้อมูลพันธูกรรมในนา -องค์ความรู้ในการทำนา

3.2.2 เวทีสร้างความเข้าใจงานวิจัยเบื้องต้น ครั้งที่ 2

สถานที่จัด บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

วัน / เวลา วันที่ 10 กันยายน 2555

จำนวนผู้เข้าร่วมเวที 20 คน

แนะนำศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดย. นายนิยม กมลวรรณเลิศ

สกว. ย่อมาจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ซึ่งเป็นองค์กรสนับสนุนการวิจัย ในกำกับดูแลของสำนักนายกรัฐมนตรี การสนับสนุนงานวิจัยนั้น สกว.แบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ หลายฝ่าย ซึ่งในส่วนของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอนนั้น สังกัดฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมียุทธศาสตร์ที่สำคัญเน้นการมุ่งเข้าไปเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่น เน้นการให้คนใช้ประโยชน์จากงานวิจัย ด้วยการเข้าร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ชุมชนสู่การกำหนดโจทย์/คำถาม และทบทวนทุนเดิมในพื้นที่ การออกแบบและการวางแผนปฏิบัติการวิจัย เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล สู่การทดลองปฏิบัติจริง

นำเสนอวิถีทัศน์งานวิจัยท้องถิ่น โดย.คุณกิตติศัพท์ วันทา

คุณกิตติศัพท์ วันทา พูดคุยการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และสร้างความเข้าใจงานวิจัยโดยการฉาย VCD ตัวอย่างที่ศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นสนับสนุนให้ชุมชนทำวิจัยในพื้นที่ต่างๆ และ ในงานการวิจัยลักษณะต่างๆ ที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำ ซึ่งงานวิจัยทั้งหลายได้ประสบความสำเร็จแล้ว ทั้งยังเป็นการวิจัยที่ชาวบ้านในชุมชนเรียนรู้ ศึกษาเอง เพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนของตนเอง ทั้งนี้ก่อนการรับชมภาพฉาย VCD คุณกิตติศัพท์ วันทา ได้ตั้งคำถามให้ชาวบ้านหาคำตอบในการฉาย VCD งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเวทีฝึกการจับประเด็น และฟังอย่างตั้งใจ หลังจากดูการฉาย VCD จบ และเป็นการทำความเข้าใจวิจัยให้ชาวบ้านเบื้องต้น

คำถามก่อนชมการฉาย VCD งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหมายความว่าอะไร ?
2. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีลักษณะ และกระบวนการอย่างไร ?
3. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นใครเป็นคนทำงานวิจัย ใครได้ประโยชน์ ?

ในการฉาย VCD งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างคน ความรู้สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ในบรรยากาศชาวบ้านตั้งอกตั้งใจดูเป็นอย่างดี เมื่อจบการฉาย VCD งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ชาวบ้านได้สะท้อนความเข้าใจ ตามคำถามหลักที่ให้ไว้ ดังนี้

1. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหมายความว่าอะไร ?
 - 1) สำรวจปัญหาของท้องถิ่น/ ขึ้นอยู่กับพื้นที่
 - 2) ภูมิปัญญาในชุมชนของตนเอง และสิ่งดีๆ ที่มี
 - 3) ให้โอกาสทุกคนได้ทดลองทำ
 - 4) เป็นการตั้งคำถาม/ คำตอบ/ หาทางเลือกแก้ปัญหา
2. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีลักษณะ และกระบวนการอย่างไร ?
 - 1) ใช้วิธีการพูดคุย แลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน
 - 2) ทดลองทำตามทางเลือกที่ช่วยกันคิด
 - 3) ช่วยกันสรุปผลการทดลองทำ
3. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นใครเป็นคนทำงานวิจัย ใครได้ประโยชน์ ?
 - 1) ทุกคนที่ร่วมในกระบวนการได้ประโยชน์ เช่น ชาวบ้าน/ ชุมชน
 - 2) มีข้อมูลเป็นฐานในการตัดสินใจทำงานได้

3.2.3 เวทีการออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

<u>สถานที่จัด</u>	โบสถ์บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
<u>วัน / เวลา</u>	วันที่ 19 กันยายน 2555
<u>จำนวนผู้เข้าร่วมเวที</u>	จำนวน 30 คน

ประเด็นการพูดคุยในเวที

1) การทำงานกับมหาวิทยาลัยชีวิต

โครงการการศึกษาและอนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่ชายแดนไทย – พม่า บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ด้อยอดมาจากโครงการที่พ่อหลวงสมศักดิ์ ศรีมานักศึกษาม.ชีวิต ทำไว้ในเบื้องต้นที่เน้นเฉพาะการพัฒนาพันธุ์ถั่วเหลืองเท่านั้น ซึ่งเป็นโครงการ 3 ปีในระหว่างศึกษา โครงการถูกพัฒนาขึ้นมาโดยความร่วมมือระหว่างศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอนกับศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน เครือข่ายมหาวิทยาลัยชีวิต อ.แม่สะเรียง จากการพัฒนา

โครงการสามารถผ่านการพิจารณาในพื้นที่และ โครงการการศึกษาและอนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาฝั่งสามารถตอบยุทธศาสตร์ความมั่นคงทางอาหารของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน จุดเริ่มต้นจากโครงการนักศึกษามาเป็นโครงการวิจัยจนได้รับการพิจารณาได้รับทุนสนับสนุนจากสกว.ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นโครงการเดียวและเป็นโครงการแรกจากโครงการของนักศึกษา มหาวิทยาลัยชีวิต ทั่วประเทศ

สำหรับ โครงการวิจัยการศึกษาและอนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาฝั่ง ภายใต้บันทึกความร่วมมือ (MOU) ระหว่างศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอนกับมหาวิทยาลัยชีวิต แม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อจะพัฒนาอาจารย์ศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน มหาวิทยาลัยชีวิต สามารถเป็นผู้ช่วยนักวิจัยได้ สามารถเป็นที่เล็งแก่นักวิจัยได้ 2) นักศึกษาสามารถเขียนโครงการและทำวิจัยได้ และเป็นต้นแบบ โครงการวิจัยของนักศึกษา และเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2555 ได้ตกลงกันว่าจะใช้โครงการวิจัยบ้านท่าตาฝั่ง ของพ่อหลวงสมศักดิ์ ศรีมาลี มาเป็นต้นแบบการ โครงการงานระหว่างเรียนและเกิดการเรียนรู้ร่วมกันของนักศึกษา ศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน (สรป.) จ.แม่ฮ่องสอน โดยมีตัวแทนนักศึกษาจากสรป.แต่ละอำเภอ ซึ่งประกอบด้วย ศูนย์ อ.แม่สะเรียง ศูนย์ อ.เมืองแม่ฮ่องสอน และศูนย์ อ.อมก๋อย จ.เชียงใหม่

2) ประเด็นในเวทีแลกเปลี่ยนการเก็บข้อมูลโครงการ

นักวิจัยจากโครงการ การศึกษาและฟื้นฟู เพื่อจัดการอาหารแบบพอเพียงตามวิถี “ปวาเกอญอ” บ้านแม่อุคหลวง ด.แม่อุคหลวง อ.ขุนยวม ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การออกแบบข้อมูลความรู้

โครงการ การศึกษาและฟื้นฟู เพื่อจัดการอาหารแบบพอเพียงตามวิถี “ปวาเกอญอ” บ้านแม่อุคหลวง ด.แม่อุคหลวง มีบริบทที่ไม่แตกต่างกันมาก กับโครงการการศึกษาและอนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่ชายแดนไทย – พม่า บ้านท่าตาฝั่ง โดยมีเป้าหมายบางส่วนเหมือนกัน คือ ศึกษาปัญหาของชุมชนเพื่อจะตอบ โจทย์ เพื่อจะนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารในชุมชน มีความเป็นชาติพันธุ์ ปวาเกอญอเหมือนกัน วิธีการผลิต พันธุกรรมพืชคล้ายคลึงกัน จึงอยากมาแลกเปลี่ยน เพื่อจะเป็นแนวทางในการออกแบบเครื่องมือของโครงการฯ ต่อไป

ทั้งนี้การออกแบบเพื่อเก็บข้อมูล จะต้องดูกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัยของโครงการก่อน จึงจะสามารถวางกรอบข้อมูล ออกแบบเครื่องมือ กำหนดวิธีการขั้นตอนเก็บข้อมูล และวางบทบาททีม เป็นร่วมนำเสนอที่ปรึกษา หรือผู้ที่มีความชำนาญในเรื่องการออกแบบข้อมูลวิจัย เพื่อตรวจสอบความถูกต้องเกี่ยวกับคำถามในแบบเก็บข้อมูลว่า แบบข้อมูลสามารถตอบวัตถุประสงค์โครงการหรือไม่ ในส่วนของชุมชนบ้านแม่อุคหลวงมีการแบ่งการเก็บข้อมูลการได้มาซึ่งอาหารที่สำคัญ 4 ฐาน คือ ฐานอาหารจากการผลิต ฐานอาหารจากธรรมชาติ ฐานอาหารการแลกเปลี่ยนแบ่งปัน ฐานอาหารจากซื้อ และเมื่อได้แบบเก็บข้อมูลวิจัยมาแล้ว จึงวางบทบาทหน้าที่ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลของทีมวิจัยแต่ละคน เมื่อทำการเก็บข้อมูลโครงการวิจัยเสร็จแล้วข้อมูลสมบูรณ์แล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การจัดเวทีนำเสนอข้อมูลของแต่ละคนได้

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นมาเสนอในเวทีเพื่อการตรวจสอบความถูกต้องและตั้งคำถามต่อเนื่อง เมื่อมีการนำเสนอข้อมูลแต่ละคนที่เก็บจะทำให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเก็บข้อมูล นำข้อมูลไปวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน และเป็นจุดนำไปสู่ การกำหนดแผนปฏิบัติการระยะที่ 2 เพื่อตอบ โจทย์วิจัยและได้แนวทางรูปแบบในการจัดการของชุมชน กระบวนการทั้งหมดทั้งมวลที่ได้กล่าวมา เรียกว่างานวิจัยท้องถิ่นหรืองานวิจัยชาวบ้าน

ตัวอย่างแบบเก็บข้อมูลโครงการศึกษาและฟื้นฟูเพื่อจัดการอาหารแบบพอเพียงตามวิถี “ปวาเก อนุอ” บ้านแม่อุคหลวง ที่จะมาแลกเปลี่ยนกัน ในเวทีนี้ ที่จะทำให้ทีมวิจัยชุมชนบ้านท่าตาฝั่งเห็นภาพ และเข้าใจงานวิจัยท้องถิ่นมากขึ้น ในส่วนการออกแบบข้อมูลโครงการฯ เสนอให้พ่อหลวงสมศักดิ์ ศรี มาลี และทีมงานที่เขียนและอ่านภาษากะเหรี่ยงได้ มาอ่านแบบเก็บข้อมูลโครงการวิจัยบ้านแม่อุคที่เป็น ภาษาไทย แล้วแปลเขียนบันทึกลงเป็นภาษากะเหรี่ยงในกระดาน ซึ่งเข้าใจว่าหลายท่านที่เป็นทีมวิจัย ชุมชนบ้านท่าตาฝั่งไม่เข้าใจการอ่าน – เขียนภาษาไทย ซึ่งต้องแปลเป็นภาษากะเหรี่ยงเพื่อให้เกิดความ เข้าใจที่ทั่วถึงและมีความเข้าใจในตัวแบบข้อมูลมากยิ่งขึ้น และเมื่อเข้าใจที่ตรงกันแล้วคิดว่าการทำงาน วิจัยจะบรรลุวัตถุประสงค์โครงการ ตอบโจทย์ชุมชนได้ ตอบโจทย์วิจัยโครงการได้

3) ออกแบบเก็บข้อมูลและปรับแบบการมีส่วนร่วมโครงการบ้านท่าตาฝั่ง

ในส่วนของการออกแบบ เครื่องมือวิจัยโครงการการศึกษาและ อนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น บ้าน ท่าตาฝั่งนั้น เบื้องต้นเป็นการปรึกษา ร่วมกันระหว่าง ศูนย์ประสานงาน วิจัยท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดย มีแบบเก็บข้อมูลโครงการฯ บ้านแม่ อุคหลวง เป็นตัวอย่าง ซึ่งถ้ามองใน บริบททั้ง 2 ชุมชนจะมีบริบทที่ เหมือนกัน บางบริบทอาจไม่ เหมือนกันแต่ก็สามารถปรับแบบเก็บ ข้อมูลบางส่วนตามสภาพบริบทชุมชน

การถ่ายภาพ พันธุกรรมพืชและกิจกรรมวิจัย

นั้นๆ และอีกส่วนได้ดูจากกรอบการวิจัยโครงการบ้านท่าตาฝั่งเองว่า เป็นอย่างไร

จากการออกแบบเครื่องมือการเก็บข้อมูลในเวที โดยที่ทีมวิจัยชาวบ้านท่าตาฝั่งให้ความสนใจ มากเนื่องจากเป็นเวทีออกแบบที่ไม่ซ้ำจากเวทีที่ผ่านมาทำให้ทีมวิจัยในชุมชนมีความเข้าใจเรื่องงานวิจัย ท้องถิ่นมากขึ้น ทีมวิจัยได้ความรู้ใหม่จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากทีมวิจัยจากบ้านแม่อุคหลวง ทำให้ทีมชุมชนมีความตื่นตัวมากขึ้น แต่ชุมชนต้องการการเติมเต็มต้องการหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนเองก็มีศักยภาพอยู่แล้วในเรื่องขององค์ความรู้ต่าง ๆ แต่ยังคงขาดกระบวนการที่จำเป็นต้องมีการหนุนเสริมอยู่เสมอ สำหรับเครื่องมือการเก็บข้อมูลเบื้องต้นมีทั้งแบบสำรวจพันธุ์กรรม และการบันทึกด้วยภาพถ่าย ซึ่งทางทีมหนุนเสริม ทีมวิจัยในชุมชนและผู้ที่มีความชำนาญในเรื่องของการออกแบบเครื่องมือจะต้องมีการวิพากษ์กันรอบอีก เพื่อปรับแบบเก็บข้อมูลให้มีความสมบูรณ์และสามารถตอบวัตถุประสงค์โครงการได้

แบบเก็บข้อมูล	
1. ชื่อเมล็ดพันธุ์.....	
2. ชื่อภาษากะเหรี่ยง.....	
3. ชื่อภาษาไทย.....	
4. รูปร่างลักษณะ.....	
4.1 ฤดูเพาะปลูก.....	ฤดูการกับเกี่ยว.....
4.2 อายุพันธุ์กรรมพืช.....	
5. ประโยชน์และสรรพคุณ.....	
6. แหล่งที่พบพันธุ์กรรมพืช.....	
7. สถานการณ์ที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์.....	
7.1 ยังพบจำนวนมาก ด้วยสาเหตุ.....	
7.2 อยู่สถานการณ์ที่ลดลง เนื่องจาก.....	
7.3 สูญหายจากปัจจุบัน สาเหตุ.....	
8. จะมีวิธีการอนุรักษ์อย่างไรเพื่อการคงอยู่.....	
9. ปัจจุบันบุคคลที่ทำการเพาะปลูก.....	
9.1 ใช้อยู่ในการเพาะปลูก.....	
10. เพาะปลูกด้วยวิธีการใด.....	
(.....)	
ผู้จัดเก็บข้อมูล/ผู้สัมภาษณ์	
วันที่เก็บ...../...../.....	

3.2.4 เวกีรวบรวมพันธุ์กรรมพืช และกระบวนการเก็บข้อมูล

สถานที่จัด บ้านท่าดาฝั่ง ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

วัน / เวลา วันที่ 10 ตุลาคม 2555

จำนวนผู้เข้าร่วมเวที 30 คน

1) เวกีรวบรวมพันธุ์กรรมพืชทั้งหมด

การรวบรวมพันธุ์กรรมพืชทั้งหมดในหมู่บ้าน หอ่อมบ้านและในพื้นที่ฝั่งพม่า จำเป็นจะต้องลงพื้นที่ในการศึกษารวบรวมก่อนที่จะมีการเก็บข้อมูลลงในแบบเก็บข้อมูล เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พื้นที่ในการศึกษาได้รวมไปถึงพื้นที่บางหมู่บ้านทางฝั่งพม่า ที่ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องกะเหรี่ยงในหมู่บ้านทางฝั่งไทยกับพี่น้องกะเหรี่ยงทางฝั่งพม่า มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีการแลกเปลี่ยนค้าขาย มีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ซึ่งกันและกันตลอดเวลาที่ผ่านมา และมองว่าการศึกษาพันธุ์กรรมทั้งสองฝั่งจะสามารถนำไปสู่ความมั่นคงทางพันธุ์กรรมได้ ส่วนการลงพื้นที่ฝั่งไทยนั้นพื้นที่ ได้แก่ บ้านท่าตาฝั่ง

ปราชญ์ผู้รู้ทำการศึกษารวบรวมพันธุ์กรรมพืชต่าง ๆ

หอ่อมบ้านแม่ป้อ บ้านสบแม่ป้อ ทีมวิจัยได้แบ่งบทบาทหน้าที่ หัวหน้าโครงการพื่อหลวงสมศักดิ์ ศรีมาลี รับผิดชอบ ลงพื้นที่รวบรวมพันธุ์กรรมพืชทั้งหมด และถ่ายภาพภาพพันธุ์กรรมพืช ในพื้นที่ฝั่งไทย ส่วนในพื้นที่ทางฝั่งพม่า โดยให้พาดี้ ละเอ ไม่มีนามสกุล เป็นผู้ทำการศึกษารวบรวมหลัก

2) กระบวนการเก็บข้อมูล

กระบวนการเก็บข้อมูล เป็นการลงพื้นที่รวบรวมเก็บข้อมูลพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นทั้งหมดที่มีอยู่ทั้งพื้นที่ฝั่งไทยและฝั่งพม่าบางส่วน โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพันธุ์กรรมพืช จะประกอบด้วยพื้นที่ 3 พื้นที่หลักๆ 1.พื้นที่ไร่หมุนเวียน 2.พื้นที่นา 3.พื้นที่ในสวน โดยแบบเก็บข้อมูลที่มีการปรับที่สมบูรณ์แล้ว นำมาใช้ในการเก็บโดยมีการแบ่งเก็บข้อมูล 2 ส่วน คือ ข้อมูลพันธุ์กรรมข้าว และข้อมูลพืชทั่วไป ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

ทีมวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลไร่

2.1) แบบเก็บข้อมูลพันธุ์กรรมข้าว

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของการผลิตข้าวในครัวเรือน

- พื้นที่ปลูกข้าว ปี 2554/ 55
- เหตุผลของการปลูกข้าวพันธุ์นี้

- การบริโภคข้าวของครัวเรือน
- การซื้อข้าวมาบริโภค (ราคาที่ซื้อ ต่อหน่วย ระบุ.....จำนวนเงินที่ซื้อ / ปี.....บาท)
- การใช้ประโยชน์ของข้าวพันธุ์ (เก็บไว้ทำพันธุ์, เก็บไว้บริโภค, ขายเป็นรายได้ และใช้ในพิธีกรรม)

ตอนที่ 2 ข้อมูลทั่วไป (ของพันธุ์กรรมพืช)

- ชื่อพันธุ์ (ภาษาท้องถิ่น).....
- ชื่อภาษาไทยกลาง
- ลักษณะโดยทั่วไป
- ข้าวนา เพาะปลูกเดือน.....ถึงเดือน.....
- ข้าวไร่ เพาะปลูกเดือน.....ถึงเดือน.....
- ลำต้น/กอ/ใบ
- รวงข้าว
- ขั้นตอนวิธีการปลูก (เริ่มจากเตรียมเมล็ดพันธุ์จนถึงการเก็บเกี่ยว)
- การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ (ทำอย่างไร?)
- สถานการณ์การดำรงอยู่ของข้าวพันธุ์นี้เป็นอย่างไรในชุมชน

ตอนที่ 3 ประวัติพันธุ์กรรมข้าว

- ที่มาของพันธุ์ข้าว (จากคำบอกเล่า)
- ภาพประกอบพันธุ์ข้าว ตั้งแต่ปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยว
- ผู้เก็บข้อมูล
- ตารางสรุปจำนวนและปริมาณการปลูกปี .2555

2.2) แบบเก็บข้อมูลพันธุ์กรรมพืชทั่วไป

- ชื่อท้องถิ่น ชื่ออื่นๆ
- ประเภท ลักษณะทั่วไป
- แหล่งกำเนิดพันธุ์กรรม
- แหล่งที่พบเห็นได้/ ระบบนิเวศน์ที่ชอบ (ระบุสถานที่พบได้ยิ่งดี)
- การขยายพันธุ์
- ส่วนที่ใช้ประโยชน์ทางอาหาร/ทางยา/พิธีกรรม และ ใช้ประโยชน์อย่างไร
- สภาพดินที่ชอบอยู่
- ปริมาณแสงที่ต้องการ
- ช่วงเวลาที่ให้ผลผลิต (ตั้งแต่เดือนไหนถึงเดือนไหน) ของปี

- ลักษณะพิเศษ
- พืช/ สบุนไฟชนิดนี้มีอยู่ในชุมชนปริมาณมากน้อยเท่าไร
- การใช้ประโยชน์ของคนในชุมชน
- ส่วนใหญ่คนในชุมชนใช้ประโยชน์อย่างไร
- แนวโน้มของพืชชนิดนี้ แนวทางการอนุรักษ์ของชุมชน
- ภาพถ่าย/ ภาพวาดพืชชนิดนี้

3.2.5 การวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล

ได้จัดเวทีจำนวน 2 ครั้ง ดังตาราง

ตารางที่ 3-4 เวทีวิเคราะห์ข้อมูลของโครงการวิจัยบ้านท่าตาฝั่ง

วัน/เดือน/ปี	จำนวนผู้เข้าร่วม	ประเด็น
ครั้งที่ 1 เวทีวิเคราะห์ข้อมูลพันธุ์กรรมพืช ท้องถิ่น 30 เมษายน 2556	20 คน	- ประวัติของพันธุ์กรรมพืช - แหล่งที่อยู่มาของพันธุ์กรรมพืช - ชื่อ ชนิดพันธุ์กรรมพืช - ลักษณะทั่วไปของพืช - การใช้ประโยชน์ - สถานการณ์ของพืช - วิธีการอนุรักษ์ - แนวโน้มของพันธุ์กรรมพืช - การผลิตข้าวในครัวเรือน - การเก็บรักษาพันธุ์
ครั้งที่ 2 เวทีวิเคราะห์ความเสี่ยงพันธุ์กรรม พืชท้องถิ่น 16 พฤษภาคม 2556	20 คน	- องค์ความรู้/ภูมิปัญญา - ความเสี่ยงเบื้องต้นที่มีผลกระทบต่อของพันธุ์กรรมพืช

ครั้งที่ 1 เวทีวิเคราะห์ข้อมูลพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น

สถานที่จัด บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ข่ม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

วัน/เวลา วันที่ 30 เมษายน และ 16 พฤษภาคม 2556

จำนวนผู้เข้าร่วม เวทีละ 20 คน

ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น เป็นการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วม เป็นการจัดในรูปแบบของเวทีระดมความคิดเห็นตามประเด็น และหัวข้อที่กำหนด โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเพิ่มเติมข้อมูลจากผู้เข้าร่วม ที่เป็นตัวแทนวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย ทีมที่ปรึกษา ปราชญ์ชาวบ้านและทีมวิจัย

เครื่องมือวิธีการที่ใช้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการเก็บข้อมูลแล้วประมวลผลในคอมพิวเตอร์ การรวบรวมภาพถ่ายพันธกรรมพืช ส่วนการสังเคราะห์ข้อมูล โดยกำหนดกรอบการสังเคราะห์ แปรผลข้อมูลลงสื่อ เพื่อระดมความคิดเห็นในเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพิ่มเติมข้อมูลในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์

ครั้งที่ 2 เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ความเสี่ยงพันธกรรมท้องถิ่น

สถานที่จัด บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ขอม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

วัน/เวลา วันที่ 10 ตุลาคม 2555

จำนวนผู้เข้าร่วมเวที 30 คน

เวทีวิเคราะห์ความเสี่ยงพันธกรรม ก่อนที่จะมีการจัดเวทีทางพี่เลี้ยงและหัวหน้าโครงการวิจัย ได้มีการพูดคุยกัน ในเรื่องการกระบวนการในเวที ทางทีมมีความกังวลในเรื่องการสื่อสารกับชุมชนที่กลัวว่าเมื่อมีการอธิบายเป็นภาษาไทยแล้วเกรงว่าชาวบ้านบางคนจะไม่เข้าใจ และต้องมีการสื่อสารเป็นภาษากะเหรี่ยงด้วย แต่การนำเสนอในเวทีประเด็นความเสี่ยงต่างๆ การตั้งคำถามจะต้องใช้ภาษาไทยเป็นหลัก และจะต้องมีการแปลอธิบายเป็นภาษากะเหรี่ยงเพื่อความเข้าใจที่ทั่วถึง ปัญหาก็คือว่า การใช้ภาษาไทยและเป็นศัพท์เฉพาะ ศัพท์ทางวิชาการ หากจะเป็นแปลตีความออกมาเป็นภาษากะเหรี่ยงเป็นเรื่องยากมาก ซึ่งต้องใช้เวลามากในการอธิบายสื่อสารประเด็นต่างๆ ที่นำเสนอออกมา ทางทีมวิจัยจึงตั้งประเด็นความเสี่ยงเป็นตุ๊กตาไว้ก่อน แล้วอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจก่อน จากนั้นจึงตั้งคำถามให้ชาวบ้านเพิ่มเติมประเด็นความเสี่ยงต่างๆ

การเตรียมความพร้อมก่อนเวทีระหว่างพี่เลี้ยงกับนักวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากเวที ในการวิเคราะห์ปัจจัย

ประเด็นความเสี่ยงที่มีผลกระทบต่อพันธกรรมพืชท้องถิ่น มีรายละเอียดในส่วนที่ 4

3.2.6 เวทีการคืนข้อมูล และวางแผนกิจกรรมในช่วงที่ 2

สถานที่จัด บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ขอม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

วัน/เวลา วันที่ 14 มิถุนายน 2556

จำนวนผู้เข้าร่วมเวที 30 คน

การนำเสนอคืนข้อมูลให้กับชุมชน และการนำเสนอประเด็นความเสี่ยง การเติมเต็มข้อมูลในเวทีจากการดำเนินงานตลอดระยะที่ 1 ได้ข้อมูลมาแล้วจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ข้อมูลจากเวที เมื่อทำการรวบรวมแล้วถูกนำมาวิเคราะห์ประมวลแล้ว และจะต้องนำข้อมูลที่ได้นำคืนสู่ชุมชนตามแผนกิจกรรมที่วางในโครงการวิจัยบ้านท่าตาฝั่ง มีการแบ่งบทบาทในการนำเสนอในเวทีคืนข้อมูล เช่น ผลการเก็บข้อมูล พันธุกรรมพืช ในไร่มุนเวียน ในสวน ในนา นำเสนอโดยให้พาคี แถเอ ซึ่งการนำเสนอข้อมูลจะไม่นำเสนอข้อมูลพันธุกรรมทั้งหมดที่เก็บมา แต่จะคัดเลือกพันธุกรรมที่มีความสำคัญกับการดำรงชีพ เนื่องจากเกรงว่าหากนำเสนอพันธุกรรมทั้งหมดอาจต้องใช้เวลาในการนำเสนอมาก อาจทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในเวทีได้ และชาวบ้านบางส่วนเห็นดีเห็นชอบจากการทำงานมาต้องการพักผ่อน จึงเห็นร่วมกันว่าควรนำเสนอข้อมูลบางพันธุกรรมพืชที่สำคัญจำเป็นเท่านั้น กระบวนการในเวทีมีดังนี้

1. คืนข้อมูลพันธุกรรมบางส่วนที่เลือกแล้ว เพื่อให้เวทีตรวจสอบ เติมเต็มข้อมูล
2. นำเสนอประเด็นความเสี่ยง โดย หัวหน้าโครงการ คุณสมศักดิ์ ศรีมาลี

นำเสนอประเด็นความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อพันธุกรรม พันธุกรรมพืชภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางอากาศ เศรษฐกิจ นำข้อมูลความเสี่ยงที่ผ่านการประมวลและวิเคราะห์แล้วจากในเวทีและแบบเก็บข้อมูล ทำการวิเคราะห์อย่างรอบด้าน ส่วนรายละเอียดประเด็นความเสี่ยงถูกรายงานและนำเสนอ

การนำเสนอประเด็นความเสี่ยงด้านพันธุกรรมพืช

ในเวทีวิเคราะห์ความเสี่ยงแล้ว ดังนั้นเวทีคืนข้อมูลนี้จึงเสนอเป็นประเด็นหลักๆเท่านั้น ดังต่อไปนี้ การเก็บพันธุ์, องค์ความรู้, ความไม่หลากหลายของพืช (ไร่, สวน, นา), ภัยธรรมชาติ, การตลาด, ศัตรูของพืช, การใช้ประโยชน์, นโยบายรัฐ, เทคโนโลยีในการทำเกษตร, ความมั่นคงชายแดน

3. แผนการดำเนินงานในระยะต่อไป

จากการดำเนินงานระยะที่ 1 ที่ผ่านมา ทีมวิจัยชุมชนได้ดำเนินโครงการเสร็จสิ้นลงแล้ว ได้จัดเวทีประชุมต่างๆ รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลลงพื้นที่เก็บข้อมูล การสืบหาข้อมูลตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย จากการดำเนินงานในระยะที่ 1 นั้น การดำเนินงานของทีมวิจัยยี่ดวดอุปสงค์โครงการเป็นหลัก ได้แก่ วัตถุประสงค์แรก รวบรวมข้อมูลพันธุกรรมพืชในไร่มุนเวียน พืชในนา พืชในสวน ข้อมูลทั้งหมดทางทีมวิจัยทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์เรียบร้อยแล้ว วัตถุประสงค์ที่ 2 วิเคราะห์ความเสี่ยงของพันธุกรรมพืช ได้มาแล้วเป็นข้อมูลจากเวที และได้จากแบบเก็บข้อมูลบางประเด็น ส่วนข้อมูลความ

เสี่ยงของพันธุกรรมท้องถิ่น เมื่อมีการวิเคราะห์ประมวลแล้วทีมวิจัยจะต้องคัดเลือกประเด็นที่เห็นร่วมกันว่าเป็นประเด็นที่มีผลกระทบต่อพันธุกรรมพืช และนำประเด็นความเสี่ยงนั้นมาเป็นกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยง และใช้ข้อมูล ความรู้ ภูมิปัญญา ที่ได้จากการดำเนินงานระยะที่ 1 เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจทำแผนกิจกรรมระยะที่ 2 เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ 3 คือ รูปแบบแนวทางการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพืชบ้านท่าคาฝั่งต่อไป

■ การออกแบบแผนกิจกรรมในระยะที่ 2 นั้น ทางทีมวิจัยได้หารือกันว่าจะต้องคัดเลือกประเด็นที่มีความเสี่ยงมากที่สุด และจำเป็นจะต้องทำกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยง ทีมวิจัยได้คัดเลือกประเด็นความเสี่ยงที่เห็นร่วมต้องมีแนวทางในการแก้ปัญหา โดยเลือกความเสี่ยงประเด็น “ องค์ความรู้ ” โดยให้เหตุผลว่า หากจะให้เด็กและเยาวชนนั้นมาสืบทอดอาชีพต่อกับบรรพบุรุษ นั้นเป็นเรื่องยากมาก ทุกวันนี้เด็กมุ่งเรียนแต่หนังสือ ไม่สนใจอาชีพเกษตรกรรมแล้ว แต่สิ่งที่เราสามารถทำได้ให้แกเขา คือ การเก็บรวบรวมองค์ความรู้ให้แกเขา ได้อ่าน ได้ศึกษา ในวันข้างหน้า ถ้าวันใดวันหนึ่งหากต้องการที่จะทำอาชีพเหล่านี้ เขาสามารถสืบค้นองค์ความรู้ที่บรรพบุรุษสะสมมาได้ แผนกิจกรรมในระยะที่ 2 ดังตาราง

ตารางที่ 3-5 แผนกิจกรรมระยะที่ 2 โครงการวิจัยบ้านท่าคาฝั่ง

กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย
1. ประชุมทีมวิจัย ครั้งที่ 2	15 คน
2. กิจกรรมพาเด็กและเยาวชนเรียนรู้ในพื้นที่จริง และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เด็กและเยาวชน ผู้รู้ จากปราชญ์ชาวบ้าน	35 คน
3. สรุบทบทเรียนการลงพื้นที่	35 คน
4. รวบรวมองค์ความรู้และจัดทำ ทำเนียบพันธุกรรม	35 คน
5. เวทีนำเสนอในระดับตำบล	50 คน
6. ประชุมทีมวิจัย ครั้งที่ 2	35 คน
7. กิจกรรมพาเด็กและเยาวชนเรียนรู้ในพื้นที่จริง และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เด็กและเยาวชน ผู้รู้ จากปราชญ์ชาวบ้าน	45 คน

■ เพิ่มเติมแผนที่ปรับ คุณ..ชูชัย ศัทธาธรรม

จากข้อมูลในเวทีคืนข้อมูลจะเห็นได้ว่า พันธุกรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าคาฝั่งยังมีความหลากหลาย แต่ยังไม่เห็นข้อมูลการใช้ประโยชน์จากพันธุกรรมพืช ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการใช้ในพิธีกรรม การใช้ในการ

รักษาโรค ทางทีมวิจัยต้องมึคิดต่อว่า ปริมาณมีเพียงพอต่อการใช้ประโยชน์ในชุมชน และสามารถเทียบ กับจำนวนประชากรในชุมชนได้ ส่วนพันธุกรรมพืชที่เคยใช้ประโยชน์ในความเชื่อ เมื่อเลิกความเชื่อไม่มีการใช้ประโยชน์ พืชเหล่านี้ยังมีการดำรงอยู่หรือเปล่า รวมทั้งพืชอาหารที่ปลูกร่วมกับ พืชที่ใช้ประโยชน์ ทางพิธีกรรมหายไปด้วยหรือไม่ การกิน การใช้ประโยชน์พืชนั้นเป็นวิธีการอนุรักษ์ที่ดีที่สุดอีกวิธีหนึ่ง ส่วนการจัดทำแผนกิจกรรมนั้นทีมวิจัยต้องมาคิดต่อว่าจะทำอะไร ตัวอย่างในการอนุรักษ์ เช่น ธนาคาร เมล็ดพันธุ์ แปลงเพาะปลูกพันธุกรรม ซึ่งทางทีมวิจัยต้องมาคุยกันว่าจะต้องออกแบบกิจกรรมอย่างไร

3.3 กระบวนการทำงานในระยะ ที่ 2

3.3.1 ประชุมสร้างความเข้าใจการทำงานระยะที่ 2 (วันที่ 15 เดือน ตุลาคม ปี 2556)

เกริ่นนำ โดยนายสมศักดิ์ ศรีมาลี

สืบเนื่องจากการดำเนินการ ในระยะที่ 1 ได้ดำเนินการเสร็จสิ้น ไปแล้วนั้น ทีมวิจัยและพี่เลี้ยงได้ ดำเนินการศึกษาวิจัยตามแผนที่ได้ กำหนดไว้ ทั้งต้นน้ำ คือ สร้างความ เข้าใจในงานวิจัย กลางน้ำทำการ เก็บข้อมูล รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ ข้อมูล นำเสนอข้อมูล และปลายน้ำ ในเรื่องของการเขียนรายงานออกมา เป็นร่างรายงานความก้าวหน้าการ

เวทีสร้างความเข้าใจการทำงานระยะที่ 2

ดำเนินงานที่ผ่านมา และทางทีมวิจัยได้ส่งรายงานให้ทางทีมไหนดแม่ฮ่องสอน และทางไหนด แม่ฮ่องสอนได้ดำเนินการส่งให้กับสกว.ฝ่ายฯ แล้ว

ทั้งนี้ในส่วนการดำเนินงานโครงการในระยะต่อไปนั้น ทีมวิจัยได้วางแผนการทำงานในระยะ ต่อไปตามแผนที่ส่งไปพร้อมกับร่างรายงานความก้าวหน้าให้สกว.ฝ่ายฯ ซึ่งก่อนที่จะมีการดำเนินการใน ระยะที่ 2 จึงได้จัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจในการดำเนินงานวิจัยร่วมกันทั้งทีมวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง ใน ส่วนการดำเนินงานจัดกิจกรรมระยะที่ 2 นั้น ทางทีมวิจัยได้ออกแบบกิจกรรมมุ่งเน้นในการแก้ปัญหาที่มี การนำข้อมูลความเสี่ยงจากการดำเนินงานในระยะที่ 1 ที่ทีมวิจัยให้ความสำคัญกับประเด็นความเสี่ยง เรื่อง องค์ความรู้ ทีมวิจัยเกรงว่าหากไม่มีการรักษา หรืออนุรักษ์ถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้ เชื่อว่าไม่นาน องค์ความรู้ที่มีก็จะสูญหาย ตามสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ดังนั้นทำการออกแบบกิจกรรม เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาโดยชุมชน คือ การจัดกิจกรรมเป็นฐานเรียนรู้ ฐานเรียนรู้องค์ความรู้เรื่อง ไร่ หมุนเวียน, นา, สวน เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เยาวชน และค้นหารูปแบบแนวทางการอนุรักษ์

พันธกรรมพืชท้องถิ่นโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ระดมความคิดเห็น เพื่อเป็นแนวทางที่ดีที่สุด และเป็นแนวทางที่ยั่งยืน ฉะนั้นก่อนที่จะมีการดำเนินการจึงได้วางบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3-6 การแบ่งบทบาทหน้าที่ทีมวิจัยชุมชนบ้านท่าคาฝั่ง ระยะเวลาที่ 2

ชื่อ-นามสกุล	บทบาทหน้าที่/รับผิดชอบ
นายสมศักดิ์ ศรีมาลี หัวหน้าโครงการ	- ประสานงานกับเจ้าหน้าที่โหนดแม่ฮ่องสอน - ประสานทำความเข้าใจงานให้ทีมวิจัยและชุมชน - จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัยและชุมชน - ทำการจดบันทึกข้อมูล การจัดกิจกรรมต่างๆ - สรุปจับประเด็นในเวทีประชุม
นายบุญฤทธิ์ โกชะ	- เอกสารการเงินโครงการ - ช่วยจดบันทึกข้อมูล การจัดกิจกรรมต่างๆ - จัดสถานที่
นายศิริ ขมาจิตอาภรณ์	- ประสานงานกับกลุ่มสตรีในชุมชน
นายธูระ ศรีมาลี	- ทำอาหาร อาหารว่าง - ถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ ในการทำนา
นายละเอ - นายหม่องจะ	- ถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ เรื่องการทำไร่หมุนเวียน
นายปรีชา ปัญญาคม	- ถ่ายทอดองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน - ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับพันธกรรมพืชต่างๆ
นายกรุง สาคร	- ถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆการทำสวน

บททวน/ ปรับแผนกิจกรรมปฏิบัติการ ระยะเวลาที่ 2

สำหรับการดำเนินงานของโครงการการศึกษาและอนุรักษ์พันธุ์กรรมท้องถิ่น บ้านท่าคาฝั่ง ในระยะที่ 2 ที่มีการต่อเนื่องจากการดำเนินงานในระยะที่ 1 ซึ่งได้ศึกษาข้อมูล และได้รายงานในรายงานความก้าวหน้าไปนั้น ทางทีมวิจัยชุมชนได้ประชุมหารือกันได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เพื่อวางแผนการทำงานในระยะต่อไป จากข้อสรุปการประชุมหารือกัน ทีมวิจัยชุมชน และพี่เลี้ยงมีการวิเคราะห์จัดทำแผนกิจกรรมปฏิบัติการแก้ปัญหาขึ้นมามีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3-7 ปรับแผนกิจกรรมปฏิบัติการ ระยะที่ 2 และเพิ่มรายละเอียดของแผน

ลำดับ	กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	กลุ่มเป้าหมาย
1	ประชุมทีมวิจัยครั้งที่ 2	-เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับ การดำเนินงานปฏิบัติการ / แบ่งบทบาทหน้าที่	1. ระดมความคิดเห็นเพื่อวางแผนการทำงาน 2. สรุปวิธีการทำงาน และเนื้อหา	ทีมวิจัย จำนวน 15 คน
2	กิจกรรมพาเด็กและเยาวชนเรียนรู้ในพื้นที่จริง และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เด็กและเยาวชน ผู้รู้ จากปราชญ์ชาวบ้าน	-เพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้เรียนองค์ความรู้ และชนิดพืชจากพื้นที่ไร่มนุษย์,นา,สวน	1.วางแผนในการลงพื้นที่ นัดหมายกลุ่มเป้าหมาย วิทยากรปราชญ์ 2.ลงพื้นที่เรียนรู้ถ่ายทอดองค์ความรู้	กลุ่มเด็กและเยาวชน 30 คน ปราชญ์ชาวบ้าน 5 คน ทีมวิจัย 5 คน
3	สรุปบทเรียนการลงพื้นที่	-เพื่อนำเสนอสิ่งที่ได้จากลงพื้นที่	1.วางแผนบทบาทหน้าที่ทีมวิจัยในเวที 2.นำเสนอข้อมูล จากเด็กและเยาวชน 3.สรุปเวที	เด็กและเยาวชน 30 คน ทีมวิจัย 10 คน
4	รวบรวมองค์ความรู้และจัดทำทำเนียบพันธกรรม	-เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้อ่านและได้ศึกษาองค์ความรู้	-วางแผนและคัดเลือกผู้รู้และผู้ที่เกี่ยวข้อง -ผู้รู้ให้ความรู้ และบันทึก -ตรวจสอบองค์ความรู้และจัดเป็นเล่มเล็ก	ผู้รู้ 5 คน ทีมวิจัย 15 คน
5	เวทีนำเสนอในระดับตำบล (ปรับเป็นเวทีนำเสนอในระดับจังหวัดร่วมกับเวทีเครือข่ายเกษตรทางเลือก- โหนดแม่ฮ่องสอนแทน)	1. เพื่อนำเสนอข้อมูลและผลการดำเนินงานที่ได้ดำเนินงานมาตั้งแต่ระยะที่ 1 2. เพื่อหาแนวทางในการจัดการความมั่นคงทางด้านอาหารกับภาคีท้องถิ่น แบบยั่งยืน	1. วางแผนแบ่งบทบาท 2. เตรียมข้อมูลรายงานวิจัยนำเสนอ 3. นำเสนอโดยการอภิปราย 4.แลกเปลี่ยนความคิดเห็น 5.กลุ่มย่อยเพื่อวางแผนทางการฟื้นฟูอย่างยั่งยืนร่วมกับภาคี	ทีมวิจัย 15 คน ชาวบ้าน 15 คน ผู้เกี่ยวข้อง 20 คน

3.3.2 กิจกรรมพาเด็กและเยาวชนเรียนรู้ในพื้นที่จริง (ถ่ายทอดความรู้)

โดยมีผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้าน ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เด็กและเยาวชน (ผู้เข้าร่วม 33 คน)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้เด็กและเยาวชนตระหนักถึงความสำคัญ
ของพันธุกรรมท้องถิ่น
2. เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้
วิธีการต่างๆ และผลข้อมูลที่ได้จาก
การวิจัยคืนให้แก่เด็กและเยาวชน
รับรู้

การถ่ายทอดองค์ความรู้ ไร่ นา สวน ให้แก่เด็กเยาวชน

3. เด็กและเยาวชนได้เห็น

ถึงสภาพจริงในพื้นที่จากฐานในการลงพื้นที่ พื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่สวน พื้นที่นา

การลงพื้นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้

กระบวนการ

1. แบ่งตามฐานการเรียนรู้ตามความชำนาญของผู้ถ่ายทอด ได้แก่
ฐานที่ 1 เรื่องพื้นที่สวน วิทยากร นายกรุง สาคร
ฐานที่ 2 เรื่องพื้นที่นา วิทยากร นายฐระ ศรีมาลี
ฐานที่ 3 เรื่อง พื้นที่ไร่หมุนเวียน วิทยากรผู้รู้ นายหม่องจะ
2. แต่ละฐานชี้แจงวัตถุประสงค์
3. ถ่ายทอดความรู้ในสถานที่ (พื้นที่สวน-นา-ไร่) เช่น วิธีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ ความ
เสี่ยงและประโยชน์ ความรู้เรื่องการทำนา
4. สรุปผลการเรียนรู้ร่วมกัน

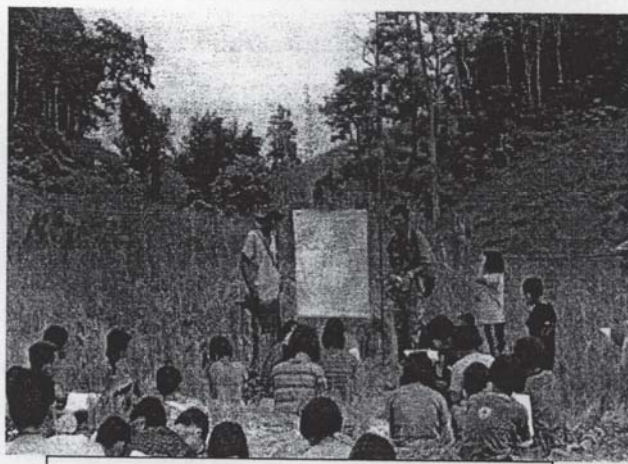
ตัวอย่างวิธีการและขั้นตอนการเรียนรู้ฐานที่ 3

วัตถุประสงค์

เพื่อเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนได้ศึกษาเรียนรู้ถึงวิธีการขั้นตอน เมล็ดพันธุ์พืชต่างๆที่ปลูกหมุนเวียนอยู่ในพื้นที่ไร่ ซึ่งมีความผูกพันกับการดำเนินชีวิตของบรรพบุรุษมาช้านาน เยาวชนได้เรียนรู้และอนุรักษ์พันธุ์พืชให้คงอยู่ต่อไป

โดยมีขั้นตอนการเรียนรู้ต่อไปนี้

1. เยาวชนได้เรียนรู้และรู้จักพันธุ์กรรมพืชไร่ต่างๆเช่น พันธุ์ข้าว และพันธุ์กรรมที่ปลูกในพืชไร่
2. เรียนรู้ช่วงเวลาและขั้นตอนในการทำไร่
3. เรียนประโยชน์ของจากไร่
4. เรียนรู้ถึงความเสี่ยงต่างๆ

วิทยาการถ่ายทอดองค์ความรู้ไร่หมุนเวียน

3.3.3 รวบรวมองค์ความรู้เพื่อจัดทำ “ทำเนียบพันธุ์กรรมพืชบ้านท่าตาฝั่ง”

ดำเนินงานต่อเนื่อง โดยการเก็บภาพและข้อมูลเพิ่มเติมในพืชที่ยังขาด รายละเอียดดังเสนอเป็นตัวอย่างไว้ในภาคผนวก 1 ส่วนการจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่แน่นอนจะหาแหล่งทุนในการสนับสนุนการจัดพิมพ์ต่อไป

3.3.4 นำเสนอผลงานวิจัยในระดับจังหวัด

เพื่อเปิดรับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น ในวันที่ 22-23 เมษายน 2557 ณ อบต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า ในเวทีสาธารณะเครือข่ายเกษตรทางเลือก จังหวัดแม่ฮ่องสอน (วันที่ 22 เมษายน 2557 มีผู้เข้าร่วม 47 คน) และเวทีเครือข่ายชุมชนวิจัยจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในวันที่ 23 เมษายน 2557 มีผู้เข้าร่วม 37 คน

ส่วนที่ 4

ผลการดำเนินงาน

ผลการดำเนินงานโครงการวิจัย ได้นำเสนอผลเชิงกระบวนการวิจัยไปแล้วในส่วนที่ 3 โดยการดำเนินงานวิจัยยึดหลักตาม “กระบวนการและขั้นตอนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เป็นสำคัญ ตั้งแต่การวิเคราะห์พื้นที่ การพัฒนาโจทย์วิจัย การสร้างความเข้าใจงานวิจัยท้องถิ่น การออกแบบงานวิจัย การค้นหาทีมวิจัย การแบ่งบทบาท การจัดการด้านข้อมูลความรู้ การนำเสนอข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดกิจกรรมแก้ปัญหาในระยะที่ 2 และการสังเคราะห์เพื่อจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

ในบทที่ 4 นี้ ทีมวิจัยจะนำเสนอผลการดำเนินงานการวิจัยในเชิงเนื้อหา โดยจะรายงานตามวัตถุประสงค์โครงการวิจัยเป็นสำคัญ เนื้อหาที่ได้มาจากการศึกษาข้อมูล และการจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก โดยมี 3 วัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อรวบรวมพันธุ์กรรมพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่น 2) เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ความเสี่ยงด้านพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นภายใต้ความเปลี่ยนแปลง อากาศ เศรษฐกิจและสังคม 3) เพื่อค้นหารูปแบบและแนวทางในการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นในชุมชน

4.1 ผลการศึกษาและรวบรวมพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาฝั่ง

ได้สืบค้นรวบรวมพันธุ์กรรมพืชต่างๆ ที่ใช้ประโยชน์ในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งเป็น 5 ระบบ ได้แก่ ระบบไร่หมุนเวียน ระบบนา ระบบสวน และระบบสวนริมน้ำสาละวิน การทำเกษตรดังกล่าว นอกจากจะเสริมสร้างอาชีพและรายได้ให้กับครัวเรือนแล้ว ยังเป็นการสร้างความมั่นคงด้านอาหารร่วมด้วย การรวบรวมมีเป้าหมายเพื่อหาวิธีการพัฒนา อนุรักษ์ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ให้กับคนรุ่นหลังสืบทอด จากการวิเคราะห์เบื้องต้นพบว่า มีความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชทั้งสี่ระบบ มีการเก็บเมล็ดพันธุ์เพื่อทำการเพาะปลูกในแต่ละปี พันธุ์กรรมพืชต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ มีจำนวนรวม 182 ชนิด

ในส่วนของพืชสวนนั้นไม่ได้รวมกับพันธุ์พืชปัจจุบันที่เป็นพันธุ์ส่งเสริมหรือเมล็ดพันธุ์ที่ซื้อมาจากท้องตลาด แต่เป็นพันธุ์ดั้งเดิมที่ชุมชนเก็บรักษาไว้ หากชุมชนไม่คำนึงถึงคุณค่า ไม่มีขั้นตอนวิธีการสืบทอดการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่ได้รวบรวมไว้ จะมีความเสี่ยงต่อการสูญหายหรือสูญพันธุ์ได้ ข้อมูลเบื้องต้นของสถานการณ์ และพันธุ์กรรมพืชแต่ละประเภท สรุปได้ดังนี้

1) สถานการณ์การผลิตข้าว และพันธุ์กรรมข้าว

1.1) ข้าวเจ้าไร่หมุนเวียน

สถานการณ์ ข้าวไร่ ปี 2554 มีผู้ปลูกเพียง 1 ครอบครัว โดยใช้พันธุ์ข้าว บือวา (ข้าวมะลิดอย) บือบอ , บือชอร์ , บือหมือกอ (ข้าวแดง) สถานการณ์การปลูกข้าวไร่ในหมู่บ้านมีแนวโน้มการปลูกข้าวไร่หมุนเวียนน้อยลง โดยในปี 2552 มีผู้ปลูก: 12 ราย ปี 2553 : 6 ราย ปี 2554 : 1 ราย

สาเหตุที่ยังมีการทำไร่หมุนเวียนอยู่ คือ ได้ผลผลิตที่หลากหลาย ได้อาหารจากไร่ที่สมบูรณ์ และยังก่อให้เกิดรายได้จากไร่หมุนเวียน เช่น พริกสามารถเอาไปขายสร้างรายได้ให้แก่ผู้ปลูกด้วย และเป็นการสืบทอดการทำไร่หมุนเวียนต่อไป

สาเหตุที่ไม่มีการทำไร่หมุนเวียน คือ เมื่อมีการทำไร่หมุนเวียนแล้วไม่คุ้มค่ากับการลงทุน มีปัญหาโรคแมลงมากิน หนุมารบกวน จึงได้ผลผลิตน้อย ทำให้คนในชุมชนบางส่วนหันไปรับจ้างแทน

พันธุ์กรรมข้าวในไร่หมุนเวียน

จากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม จำนวน 5 ครัวเรือน หรือคิดเป็น (ร้อยละ 6) ของครัวเรือนทั้งหมด พบพันธุ์กรรมข้าวไร่หมุนเวียน บ้านท่าคาฝั่งและชายแดนพม่า จำนวน 27 ชนิด (ตารางที่ 4-1) การดำรงอยู่ของข้าวไร่หมุนเวียนจากการตอบแบบสอบถามพบว่า ไม่มีใครตอบว่ามีมากขึ้น ตอบว่ามีเท่าเดิม จำนวน 9 พันธุ์ (ร้อยละ 33) มีน้อยลง จำนวน 14 พันธุ์ พันธุ์ (ร้อยละ 52) สูญหาย จำนวน 4 พันธุ์ (ร้อยละ 15) สาเหตุเพราะ ข้าวไร่บางชนิดเมื่อมีการนำมาหุงแล้ว เนื้อแข็ง ไม่อร่อย และไม่ทนต่อโรค สภาพอากาศ ชาวบ้านจึงไม่นิยมปลูกทำให้สูญพันธุ์ไป

แหล่งที่พบส่วนใหญ่จะพบทั้ง 2 ฝั่งคือฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจี๊จี้) จำนวน 19 พันธุ์ (ร้อยละ 70) ที่เหลือพบที่ฝั่งไทยเท่านั้น จำนวน 2 พันธุ์ (ร้อยละ 7) และพบที่ฝั่งพม่าเท่านั้น จำนวน 2 พันธุ์ (ร้อยละ 7) สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ นั้น เป็นการนำมาบริโภคเป็นหลัก

ตารางที่ 4-1 สถานะการดำรงอยู่ของพันธุ์กรรมข้าวไร่ บ้านท่าคาฝั่งและชายแดนพม่า ปี 2554

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	การดำรงอยู่			ที่อยู่/ ฝั่งไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		มากขึ้น	เท่าเดิม	น้อยลง		
1	บือบอโกค้อ จ้อแแต่		✓		บ.ท่าคาฝั่ง	นำมาเป็นอาหาร
2	บือบาแม			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจี๊จี้)	นำมาเป็นอาหาร
3	บือเซเก้			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจี๊จี้)	นำมาเป็นอาหาร
4	บืออิกเก้				สูญพันธุ์	
5	บือทอล้า			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจี๊จี้)	นำมาเป็นอาหาร
6	บือหมือกี้		✓		ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจี๊จี้)	นำมาเป็นอาหาร
7	บือหมือซิชอ				(สูญพันธุ์)	
8	บือลาหู่			✓	พม่า (ชีเวอเคอ คำเจี๊จี้)	นำมาเป็นอาหาร
9	บือบอโก หค้อพม่า		✓		พม่า (ชีเวอเคอ คำเจี๊จี้)	นำมาเป็นอาหาร
10	บือพือค้อ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจี๊จี้)	นำมาเป็นอาหาร
11	บือช่อโร			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจี๊จี้)	นำมาเป็นอาหาร

ลำดับ	ชื่อพันธุ์ กรรมพืช	การดำรงอยู่			ที่อยู่/ ฝั่งไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		มาก ขึ้น	เท่า เดิม	น้อย ลง		
12	บือบอโซ		✓		ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
13	บือบอ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
14	บือแจก		✓		บ.ท่าตาสั่ง (พันธุ์ส่งเสริม)	นำมาเป็นอาหาร
15	บือบอพาโคะ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
16	บืออู่ตะ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
17	บือหมือโซ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
18	บือหมือก็			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
19	บือวา		✓		ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
20	บือหมือซุติ		✓		ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
21	บือหมือดอ โบ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
22	บือค่อแคะ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
23	บือหมือกอ		✓		ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
24	บือซู				สูญพันธุ์	
25	บือหมือ				สูญพันธุ์	
26	บือพือวา			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
27	บือโซชะลา		✓		ฝั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
	รวม	0	9	14	พบทั้ง 2 ฝั่ง 19 พันธุ์	

ที่มา จากการสำรวจของโครงการวิจัยพันธุ์กรรมพืชฯ บ้านท่าตาสั่ง ปี 2555

หมายเหตุ "การดำรงอยู่" หมายถึงพื้นที่ปลูกของพันธุ์พืชแต่ละชนิด มีการปลูกเพิ่มขึ้น เท่าเดิม หรือลดลง

1.2) ข้าวเหนียวไร่หมุนเวียน

สถานการณ์

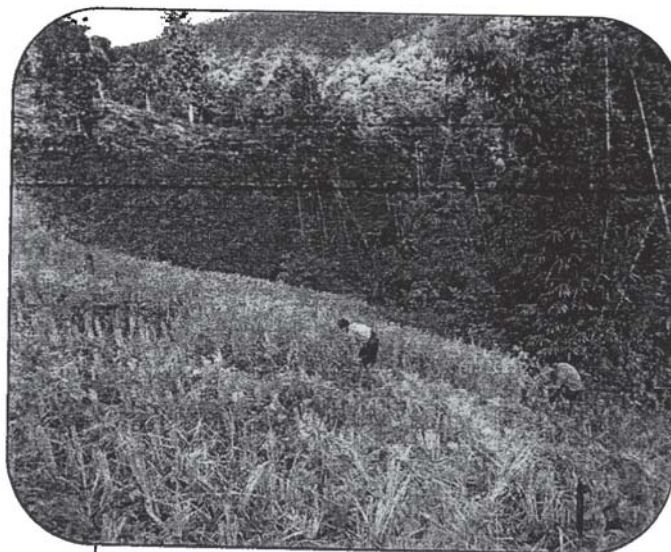
ข้าวเหนียวไร่หมุนเวียน ปี 2554 มีผู้ปลูกเพียง 1 ครอบครัว โดยใช้พันธุ์ข้าว ปิ้อชู ปิ้อหกอ ปิ้อบอ โป สถานการณ์การปลูกข้าวเหนียวไร่ในหมู่บ้านมีแนวโน้มการปลูกข้าวเหนียวไร่หมุนเวียนน้อยลงใน ปี 2552 : 12 ราย ปี 2553 : 6 ราย ปี 2554 : 1 ราย

สาเหตุที่ยังมีการทำไร่หมุนเวียนอยู่ คือ ได้ผลผลิตที่หลากหลาย ได้อาหารจากไร่ที่สมบูรณ์ และยังก่อให้เกิดรายได้จากไร่หมุนเวียน เช่น พริกสามารถเอาไปขายสร้างรายได้ให้แก่ผู้ปลูกด้วย และเป็นการสืบทอดการทำไร่หมุนเวียนต่อไป

สาเหตุที่ไม่มีการทำไร่หมุนเวียน คือ เมื่อมีการทำไร่หมุนเวียนแล้วไม่คุ้มค่ากับการลงทุน มีปัญหาโรค แมลงมากิน หนุมารบกวน จึงได้ผลผลิตน้อย ทำให้คนในชุมชนบางส่วนหันไปรับจ้างแทน

พันธุ์กรรมข้าวเหนียวไร้หมุนเวียน

จากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม จำนวน 5 ครัวเรือน หรือคิดเป็น (ร้อยละ 6) ของครัวเรือน ทั้งหมด พบพันธุ์กรรมข้าวเหนียวไร้ บ้านท่าคาฝั่งและชายแดนพม่า จำนวน 9 ชนิด (ตารางที่ 4-2) การดำรงอยู่ (การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ปลูก) ของข้าวเหนียวไร้จากการตอบแบบสอบถามพบว่า ไม่มีใครตอบว่ามีมากขึ้น ตอบว่ามีเท่าเดิม จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 11.25) มีน้อยลง จำนวน 7 พันธุ์ พันธุ์ (ร้อยละ 77) สูญหาย จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 11.25) สาเหตุเนื่องจากปีโอ้เส่ เมื่อนำมาหุงแล้วเนื้อข้าวแล้วจะแข็งไม่ค่อยสุก และ ไม่ทนต่อโรค ไม่ทนต่อสภาพอากาศ

การเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวในไร้หมุนเวียน

แหล่งที่พบข้าวเหนียวไร้ทั้งหมดจะพบได้ทั้งฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค) จำนวน 7 พันธุ์ สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ นั้น เป็นการนำมาบริโภคเป็นหลัก

ตารางที่ 4-2 พันธุ์กรรมข้าวเหนียวไร้หมุนเวียนบ้านท่าคาฝั่ง และชายแดนพม่า ปี 2554

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	การดำรงอยู่			ที่อยู่/ฝั่งไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		มากขึ้น	เท่าเดิม	น้อยลง		
1	ปีโอ้เส่				(สูญพันธุ์)	
2	ปีโอ้ชู		✓		ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
3	ปีโอ้หกอ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
4	ปีโอ้บอโพ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
5	ปีโอ้ช่อชี			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
6	ปีโอ้ทอละ			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
7	ปีโอ้ค่อคา			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
8	ปีโอ้ปีโอ้ลออี			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
9	ปีโอ้แป			✓	ฝั่งไทย (บ.ท่าคาฝั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาเป็นอาหาร
	รวม		1	7	พบทั้ง 2 ฝั่ง 8 พันธุ์	

ที่มา จากการสำรวจของโครงการวิจัยพันธุ์กรรมพืช บ้านท่าคาฝั่ง ปี 2555

หมายเหตุ "การดำรงอยู่" หมายถึงพื้นที่ปลูกของพันธุ์พืชแต่ละชนิด มีการปลูก เพิ่มขึ้น เท่าเดิม หรือลดลง

1.3) ข้าวนา

สถานการณ์

ข้าวนา การทำนาในชุมชนมี 20 ครัวเรือน การทำนาบางครั้งต้องพบกับอุทกภัย น้ำท่วมนา ทำให้ผลผลิตเสียหาย เวลาเก็บเกี่ยวได้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มค่า บางปีต้องซื้อข้าวจากภายนอก เพราะผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในชุมชน เมื่อมีปัญหาอุทกภัยปัญหาที่ตามมาคือทำให้น้ำเสียหายจากน้ำท่วม ทำให้เมื่อถึงเวลาทำนาในปีถัดไปต้องมีเงินทุนที่จะจ้างรถไถมาซ่อมแซมนาที่เสียหาย จึงทำให้ต้นทุนในการทำนาปีนั้นสูง ไม่คุ้มค่าที่ต้องลงทุน ทำให้หันไปรับจ้างกันมากขึ้น เพราะการรับจ้างไม่มีความเสี่ยง และบางครั้งได้ผลตอบแทนเท่ากับ หรือมากกว่าการทำนา

สาเหตุที่ยังมีการทำนาอยู่ คือ ได้ผลผลิตข้าวมาบริโภคในครัวเรือน (เฉพาะผู้ที่ทำนา) จะไม่ไปรับจ้างเพื่อซื้อข้าวจากข้างนอก และเป็นการสืบทอดการทำนาต่อๆ กันไป

สาเหตุที่ไม่มีการทำนา คือ เนื่องจากพื้นที่นาในหมู่บ้านทำดาฝั่งติดลำห้วยแม่กองคา บางปีหากฝนตกหนัก น้ำป่าจะไหลเข้าท่วมทำความเสียหายให้แก่ผลผลิต และพื้นที่นา ทำให้บางปีไม่สามารถจะทำนาได้ จนกว่าจะมีการซ่อมแซมเสร็จ

พันธกรรมข้าวนา

จากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม จำนวน 20 ครัวเรือน (สำรวจผู้ทำนาทุกครัวเรือน) หรือคิดเป็นร้อยละ 24) ของครัวเรือนทั้งหมด พบพันธกรรมข้าวนา บ้านทำดาฝั่ง จำนวน 14 พันธุ์ (ตารางที่ 4-3) การดำรงอยู่ของข้าวนาจากการตอบแบบสอบถามพบว่า ไม่มีใครตอบว่ามีมากขึ้น ตอบว่ามีเท่าเดิม จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 7) มีน้อยลง จำนวน 13 พันธุ์ (ร้อยละ 93)

แหล่งที่พบจะพบฝั่งไทยทั้งหมด (บ.ทำดาฝั่ง) จำนวน 14 พันธุ์ สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์นั้น เป็นการนำมาบริโภคเป็นหลัก

ตารางที่ 4-3 พันธุกรรมข้าวนาบ้านทำดาฝั่ง และชายแดนพม่า ปี 2554

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	การดำรงอยู่*			ที่อยู่/ฝั่งไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		มาก ขึ้น	เท่า เดิม	น้อย ลง		
1	บือวา			✓	บ.ทำดาฝั่ง	นำมาเป็นอาหาร
2	ข้าวหอมมะลิ		✓		บ.ทำดาฝั่ง (พันธุ์สังเสริม)	นำมาเป็นอาหาร
3	บือโพ			✓	บ.ทำดาฝั่ง	นำมาเป็นอาหาร
4	บือชู			✓	บ.ทำดาฝั่ง	นำมาเป็นอาหาร
5	บือพะโค			✓	บ.ทำดาฝั่ง	นำมาเป็นอาหาร
6	บือโซ			✓	บ.ทำดาฝั่ง	นำมาเป็นอาหาร
7	บือพ็อค			✓	บ.ทำดาฝั่ง	นำมาเป็นอาหาร
8	บือบพะโค			✓	บ.ทำดาฝั่ง	นำมาเป็นอาหาร

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	การดำรงอยู่*			ที่อยู่/ส่งไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		มากขึ้น	เท่าเดิม	น้อยลง		
9	บือทอละ			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
10	บือเซเก			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
11	บือโซ 3 ลา			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
12	ข้าวเล็ก			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
13	ข้าวรังปาชอ			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
14	ปืออแป			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
	รวม		1	13	ส่งไทย 14 พันธุ์	

ที่มา จากการสำรวจของโครงการวิจัยพันธุ์กรรมพืชฯ บ้านท่าตาสั่ง ปี 2555

หมายเหตุ "การดำรงอยู่" หมายถึงพื้นที่ปลูกของพันธุ์พืชแต่ละชนิด มีการปลูกเพิ่มขึ้น เท่าเดิม หรือลดลง

2) สถานการณ์การผลิตพืชในไร่หมุนเวียน และพันธุ์กรรมพืช

2.1) พืชในไร่หมุนเวียน

สถานการณ์

สถานการณ์การผลิตพืชไร่หมุนเวียนในปี 2554 ที่ผ่านมา พบว่า เพียง 1 ครอบครัว พันธุ์กรรมพืชในไร่หมุนเวียนมีรายละเอียดในตารางที่ 4-4 สถานการณ์การปลูกพืชในเวียนในหมู่บ้านมีแนวโน้มการปลูกน้อยลงใน ปี 2552 : 12 ราย ปี 2553 : 6 ราย ปี 2554 : 1 ราย

สาเหตุที่ยังมีการปลูกพืชในไร่หมุนเวียนอยู่ คือ ได้ผลผลิตที่หลากหลาย ได้อาหารจากไร่ที่สมบูรณ์ และยังก่อให้เกิดรายได้จากไร่หมุนเวียน เช่น พริกสามารถเอาไปขายสร้างรายได้ให้แก่ผู้ปลูกด้วย และเป็นการสืบทอดการทำไร่หมุนเวียนต่อไป

สาเหตุที่ไม่มีการปลูกพืชในไร่หมุนเวียน คือ เมื่อมีการทำไร่หมุนเวียนแล้วไม่คุ้มค่ากับการลงทุน มีปัญหาโรค แมลงมากิน หนูมารบกวน จึงได้ผลผลิตน้อย ทำให้คนในชุมชนบางส่วนหันไปรับจ้างแทน

พันธุ์กรรมพืชในไร่หมุนเวียน

จากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม จำนวน 5 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 6 ของครัวเรือนทั้งหมด พบพันธุ์กรรมพืชในไร่หมุนเวียนบ้านท่าตาสั่งและชายแดนพม่า จำนวน 94 ชนิด พบเฉพาะในบ้านท่าตาสั่ง 7 ชนิด (รวม 101 ชนิด) สูญหาย 1 ชนิด ส่วนการดำรงอยู่ของพันธุ์กรรมพืชในไร่หมุนเวียนจากการตอบแบบสอบถามพบว่า มีผู้ตอบว่ามีมากขึ้น 21 พันธุ์ (ร้อยละ 21) ได้แก่ พืชตระกูลบุก และงา สาเหตุเพราะมีความนิยมในการนำไปใช้ประโยชน์ ทั้งเป็นอาหารและเป็นยา อีกทั้งตลาดมีความต้องการสูง ตอบว่ามีเท่าเดิม จำนวน 33 พันธุ์ (ร้อยละ 32) มีน้อยลง จำนวน 47 พันธุ์ (ร้อยละ 46) ได้แก่ พืชในไร่หมุนเวียน เช่น พืชประเภทแตงไร้ ข้าวดอก ถั่วแปป และผักเขียว สาเหตุเป็นเพราะพื้นที่การทำไร่

หมุนเวียนลดลง และคนรุ่นใหม่ไม่นิยมบริโภค และสูญหาย จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 0.98) สาเหตุเนื่องจากให้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มกับการปลูก การดูแลรักษา และไม่ทนต่อโรค (ตารางที่ 4-4)

แหล่งที่พบส่วนใหญ่จะพบฝังพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี) จำนวน 94 พันธุ์ (ร้อยละ 92) ที่เหลือพบที่ฝังไทยเท่านั้น จำนวน 8 พันธุ์ (ร้อยละ 8) สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์นั้น เป็นการนำมาบริโภค และขายเป็นรายได้ครอบครัว

ตารางที่ 4-4 พันธุ์กรรมพืชในไร่หมุนเวียนบ้านท่าต้าง และชายแดนพม่า ปี 2554

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	แนวโน้ม/การดำรงอยู่			ที่อยู่/ฝังไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		เพิ่มขึ้น	เท่าเดิม	น้อยลง		
1	ตระกูล บัก น้อยคุ	✓			ฝังไทย (บ.ท่าต้าง) และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำเป็นอาหาร และขายในตลาด
2	น้อยโกโหล	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
3	น้อยเจือเนิน	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำเป็นอาหาร และขายในตลาด
4	น้อยสะดู	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
5	น้อยโพเิง	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
6	น้อยจือยา	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
7	น้อยโสะ			✓	ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
8	น้อยตะดอ	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
9	น้อยจอบา	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
10	น้อยละจำ	(สูญพันธุ์)				
11	น้อยสะ	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
12	น้อยแค	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
13	น้อยงู	✓			ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
14	ตระกูลแตงไร คิกวา			✓	ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
15	คิกวากวลี			✓	ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
16	คิกกลอโค			✓	ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
17	คิกวาโกะด่อ			✓	ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
18	คิกวาเกอเอ้ว			✓	ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
19	คิกวาเชอเอ่ลา			✓	ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
20	คิแพะชะวา			✓	ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร
21	คิแพะชะลา			✓	ฝังไทย และพม่า (ซิเวอเคอ คำเจ็กี)	นำมาทำอาหาร

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	แนวโน้ม/การดำรงอยู่			ที่อยู่/ผังไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		เพิ่มขึ้น	เท่าเดิม	น้อยลง		
22	คิหมือซู่ทะ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำอาหาร
23	คิหมือวา			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำอาหาร
24	คิควา/คิหมือบอ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำอาหาร
25	คิควา/คิหมือทอเทก			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำอาหาร
26	<u>ตระกูลงาไร</u> นีโซเหง่อ	✓			ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง) - พม่า (คำเจ็ตี)	นำมาขายเป็นรายได้ และทำอาหาร
27	นีโซโซ	✓			ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง) - พม่า (คำเจ็ตี)	นำมาขายเป็นรายได้ และทำอาหาร
28	นีโซพาเค	✓			ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง) - พม่า (คำเจ็ตี)	นำมาขายเป็นรายได้ และทำอาหาร
29	นีโซซู	✓			ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง) - พม่า (คำเจ็ตี)	นำมาขายเป็นรายได้ และทำอาหาร
30	<u>ตระกูลข้าวตอก</u> เปเก่อที			✓	ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง)	นำมาทำเป็นอาหาร ขนม
31	เปสอ			✓	ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง)-	นำมาทำเป็นอาหาร ขนม
32	เปบือ			✓	ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง)-	นำมาทำเป็นอาหารขนม
33	เปสอพิ			✓	ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง)	นำมาทำเป็นอาหาร
34	<u>ตระกูลถั่วแปป</u> บถือบะก่อ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำเป็นอาหาร
35	บถือบะแล่น่า			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำเป็นอาหาร
36	บถือบะเกอแม			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำเป็นอาหาร
37	บถือบะวา			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำเป็นอาหาร
38	บถือบะเปอะวี			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำเป็นอาหาร
39	บถือบะคุน้อ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำเป็นอาหาร
40	<u>ตระกูลผักทอง</u> ลูเคบอโยโย		✓		ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง)	นำมาทำเป็นอาหาร
41	ลูเคบอเดซุ		✓		ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง)	นำมาทำเป็นอาหาร
42	ลูเคบอฮี้		✓		ผังไทย (บ.ท่าตาสั่ง)	นำมาทำเป็นอาหาร
43	<u>ตระกูลผักเขียว</u> ลูส่าบลื่อะ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำอาหาร
44	ลูส่าเนอุมู			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำอาหาร
45	ลูส่าคะ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ตี)	นำมาทำอาหาร

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	แนวโน้ม/การดำรงอยู่			ที่อยู่/ผังไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		เพิ่ม ขึ้น	เท่า เดิม	น้อย ลง		
46	ลู่สาพาแน			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
47	ลู่สาลาโพ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
48	ลู่สาเซ่น			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
49	ลู่สาดี			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
50	<u>ตระกูลเตอโก๊ะ</u> เตอโก๊ะสำเหบ่อทอ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
51	เตอโก๊ะสำเหพาะ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
52	เตอโก๊ะสำโกะเกอ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
53	<u>ตระกูลบวม</u> เคอเมอเก๊ะ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
54	เคอโร			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
55	เคอเพอ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
56	<u>ตระกูลมะน่วย</u> ชีโพเคโพ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
57	ชีโพเคพะโค๊ะ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
58	ชีโพเคกูโค๊ะ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
59	<u>ตระกูลเตอโก๊ะ</u> เตอโก๊ะสำชีสำ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
60	เตอโก๊ะสำเอแม			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
61	เตอโก๊ะสำพะโค๊ะ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
62	เตอโก๊ะสำโก๊ะ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
63	เตอโก๊ะสำเบละ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
64	เตอโก๊ะฉ่าสำ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
65	<u>ตระกูลน้ำเต้า</u> ทีลุดะสำ			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
66	<u>ตระกูลผักกาด</u> เซะบาเคอคะ	✓			ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
67	เซะบาวา	✓			ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
68	เซะบาโพคะ	✓			ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
69	<u>ผักชี</u> อีโปะ		✓		ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
	<u>ตะไคร้</u>	✓			ผังไทย และพม่า (ชีเวอเคอ คำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	แนวโน้ม/การดำรงอยู่			ที่อยู่/ผัสดไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		เพิ่ม ขึ้น	เท่า เดิม	น้อย ลง		
70	น่อวเคอโปะ					
71	ห่อพี	✓			ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
72	ผ่อแบ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
73	น่อเคอะเก๋อซอ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
74	น่อเคอะโย		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
75	น่อวเซ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
76	ข้า เชื้อเอเซ	✓			ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
77	ตระกูลฝือก ค้อดอ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
78	ค้อโคอะปะ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
79	ค้อวา		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
80	ค้อก่อ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
81	ตระกูลถั่ว เปอทอดำโซ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
82	เปอทอดำกะ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
83	เปอทอดำซอแค		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
84	เปอทอดำปสี่		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
85	เปอทอดำกอ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
86	เปอทอดำเบบอ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
87	ตระกูล พะอะนะเด		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
88	พะอะลำผู้คี่		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	นำมาทำอาหาร
89	ตระกูลไม้ประดับในไร่ พอชอหลู่		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	ไม้ดอกไม้ประดับในไร่
90	พอมะรีแ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	เป็นยารักษาแผลสด ไม้ดอกไม้ประดับในไร่
91	พอแมนิ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	ไม้ดอกไม้ประดับในไร่
92	พอเกอซอ		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	ไม้ดอกไม้ประดับในไร่
93	พอหมี่ฮา		✓		ผัสดไทย และพม่า (ชีเวเคอ ค่ำเจ็ค)	เป็นไม้ประดับไร่ ใช้แทนดูเวลาแทนนาฬิกา เพื่อดูเวลาทำงาน

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	แนวโน้ม/การดำรงอยู่			ที่อยู่/ผังไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		เพิ่ม ขึ้น	เท่า เดิม	น้อย ลง		
94	พอกี่เม		✓		ผังไทย และพม่า (ชีเวเคอ คำเจ็ค)	ไม้ดอกไม้ประดับในไร่
95	พอบอ		✓		ผังไทย และพม่า (ชีเวเคอ คำเจ็ค)	ไม้ดอกไม้ประดับในไร่
96	พอทุ		✓		ผังไทย และพม่า (ชีเวเคอ คำเจ็ค)	ไม้ดอกไม้ประดับในไร่
97	พอชอบอโคะชิ		✓		ผังไทย และพม่า (ชีเวเคอ คำเจ็ค)	ไม้ดอกไม้ประดับในไร่
98	พอวอโคะชิ		✓		ผังไทย และพม่า (ชีเวเคอ คำเจ็ค)	ไม้ดอกไม้ประดับในไร่
99	พอกอ		✓		ผังไทย และพม่า (ชีเวเคอ คำเจ็ค)	ยารักษาท้องร่วง
100	พอพิเล		✓		ผังไทย และพม่า (ชีเวเคอ คำเจ็ค)	ไม้ประดับในไร่
101	พอก่		✓		ผังไทย และพม่า (ชีเวเคอ คำเจ็ค)	ไม้ประดับในไร่ นำมาดกแต่งพิธีแต่งงาน
102	พริก มูล่า			✓	ผังไทย และพม่า (ชีเวเคอ คำเจ็ค)	นำเป็นอาหาร และขายเป็นรายได้
	รวม	21	33	47	พบทั้ง 2 ผัง 94 พันธุ์, ผังไทย 7 ชนิด รวม 101 ชนิด สูญหาย 1 ชนิด	
	ร้อยละ	20.6	32.4	46.1		

ที่มา จากการสำรวจของโครงการวิจัยพันธุ์กรรมพืชฯ บ้านท่าตาส่ง ปี 2555

หมายเหตุ “การดำรงอยู่” หมายถึงพื้นที่ปลูกของพันธุ์พืชแต่ละชนิด มีการปลูก เพิ่มขึ้น เท่าเดิม หรือลดลง

2.2) พันธุ์กรรมพืชในสวนริมน้ำสาละวิน

สถานการณ์

ปี 2554 คนที่ทำเกษตรริมน้ำ มี 8 ครอบครัว พืชหลักที่ปลูก ได้แก่ ยาสูบ รองลงมาได้แก่ ถั่วเหลือง ถั่วดำ ถั่วลิสง การทำเกษตรริมน้ำจะทำกันในช่วงฤดูแล้ง ฤดูฝนแม่น้ำสาละวินไหลแรงไม่สามารถทำเกษตรริมน้ำได้

สาเหตุที่ยังมีการทำสวนคือ ได้ผลผลิตที่หลากหลาย ได้อาหารจากสวนที่สมบูรณ์ และยังก่อให้เกิดรายได้จากสวน เช่น ถั่วเหลือง, พริก, ถั่วลิสง และถั่วดำ สามารถเอาไปขายสร้างรายได้ให้แก่ผู้ปลูกด้วย

สาเหตุที่ไม่มีการทำสวนคือ ไม่มีพื้นที่ในการทำสวน สวนที่ใกล้แม่น้ำสาละวินบางปีจะถูกน้ำท่วมเสียหาย ไม่สามารถเพาะปลูกได้จะต้องรออุบิถัดไป

พันธุ์กรรมพืชในสวน

จากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม จำนวน 8 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 10 ของครัวเรือนทั้งหมด พบพันธุ์กรรมพืชในสวนบ้านท่าตาส่งและชายแดนพม่า จำนวน 30 ชนิด (ตารางที่ 4-5) การดำรง

อยู่ของพืชสวน จากการตอบแบบสอบถามพบว่า มีผู้ตอบว่า มีมากขึ้นร้อยละ 3 ได้แก้ตัวเหลือง เพราะเกษตรกรมีเป้าหมายการผลิตเพื่อขายมากขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคภายในชุมชนซึ่งต้องแสวงหารายได้มาเพื่อซื้ออาหาร และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตอบว่า มีเท่าเดิม จำนวน 19 พันธุ์ ร้อยละ 63 มีน้อยลง จำนวน 9 พันธุ์ ร้อยละ 30 สูญหาย จำนวน 1 พันธุ์ ร้อยละ 3 สาเหตุเนื่องจากให้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มกับการผลิต

แหล่งที่พบส่วนใหญ่จะพบฝรั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) จำนวน 27 ชนิด (ร้อยละ 90) ที่เหลือพบทั้งสองฝั่ง ฝรั่งไทย (บ.ท่าตาสั่ง) และพม่า (ชีเวอเคอ ต่าเจ็ก) จำนวน 2 ชนิด (ร้อยละ 7) สูญพันธุ์ 1 ชนิด สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ นั้น เป็นการนำมาบริโภค และขายเป็นรายได้ครอบครัว

ตารางที่ 4-5 พันธุ์กรรมพืชสวนริมแม่น้ำสาละวิน บ้านท่าตาสั่ง ปี 2554

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	การดำรงอยู่			ที่อยู่/ฝั่งไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		มาก ขึ้น	เท่า เดิม	น้อย ลง		
1	โพิติ (ถั่วลิสง)		✓		บ.ท่าตาสั่ง	ขายเป็นรายได้และนำมาเป็นอาหาร
2	ทอนอ (ถั่วเหลือง)	✓			บ.ท่าตาสั่ง	ขายได้เป็นรายได้
3	สะบะสะ (ผักกาด)		✓		บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
4	บะทอบะโทลือ		✓		บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
5	คิซออะ (แดง)					สูญพันธุ์
6	บือเคชู (ข้าวโพด)			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
7	คะกอเบ (กระเจียบ)		✓		บ.ท่าตาสั่ง	เป็นยาแก้กระหายน้ำ
8	บอบะคาโก			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
9	คะชะโซ			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
10	มูต้า (พริก)			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหารและขายเป็นรายได้
	ตระกูลมะเขือ					
11	สะกอซีพะโค		✓		บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
12	สะกอดะ		✓		บ.ท่าตาสั่ง บ.ชีเวอเคอ ฝั่งพม่า	นำมาเป็นอาหาร
13	คะกอจอ		✓		บ.ท่าตาสั่ง บ.ชีเวอเคอ ฝั่งพม่า	นำมาเป็นอาหาร
14	คะกอจอพะโคะ		✓		บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
15	คะกอจอโพลิก			✓	บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร
16	นิโซ (งา)		✓		บ.ท่าตาสั่ง	นำเป็นอาหารและผลิตเป็นน้ำมันพืช และขายเป็นรายได้
17	บือแคโพ (ข้าวโพดฝักเล็ก)		✓		บ.ท่าตาสั่ง	นำมาเป็นอาหาร

ลำดับ	ชื่อพันธุ์กรรมพืช	การดำรงอยู่			ที่อยู่/ส่งไทย-พม่า	การใช้ประโยชน์
		มาก ขึ้น	เท่า เดิม	น้อย ลง		
18	บือแคโซะเซอ (ข้าวโพดหวาน)		✓		บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหารและขายเป็นรายได้
19	บะทอสะวา		✓		บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหาร
20	บะทอสะ		✓		บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหารและขายเป็นรายได้
21	ลูกแคะ (ผักทอง)		✓		บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหาร
22	บือแคบือ		✓		บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหาร
23	บอบาคะโกะ		✓		บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหาร
24	ชะบะคา			✓	บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหาร
25	ฮือโป๊ะ (ผักชี)			✓	บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหาร
26	สะบะวา (ผักกาดขาว)		✓		บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหาร
27	บือบาปือ		✓		บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหาร
28	เคอโกะชะ			✓	บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหาร
29	สะบะลา (ผักกาดเขียว)		✓		บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหารและเป็นรายได้
30	พานูเคอ (ผักบุ้ง)			✓	บ.ท่าศาลา	นำมาเป็นอาหารและเป็นรายได้
	รวม	1	19	9	พบทั้ง 2 ฝ่าย 2 ชนิด, พบเฉพาะฝั่งไทย 27 ชนิด, สูญพันธุ์ 1	
	ร้อยละ	3.3	63.4	30.0	สูญพันธุ์ 3.3	

ที่มา จากการสำรวจของโครงการวิจัยพันธุ์กรรมพืชฯ บ้านท่าศาลา ปี 2555

หมายเหตุ “การดำรงอยู่” หมายถึงพื้นที่ปลูกของพันธุ์พืชแต่ละชนิด มีการปลูกเพิ่มขึ้น เท่าเดิม หรือลดลง

นอกจากความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชที่ได้จากการผลิต หรือจากการปลูกของเกษตรกรแล้ว ชุมชนบ้านท่าศาลายังสามารถเก็บหา “พืชอาหาร” จากธรรมชาติ ทั้งจากป่า และจากลำน้ำได้อีกรวม 40 ชนิด ซึ่งพืชผักดังกล่าวจะทยอยออกมาให้เก็บหาได้ตลอดทั้งปี เป็นพืชตามฤดูกาล สดใหม่ แม้ว่าหลายชนิดชาวบ้านจะระบุว่า หาได้ยากขึ้นก็ตาม ดังตาราง

ตารางที่ 4-8 ปฏิทินการเก็บผักจากป่า บ.ท่าศาลา ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ปี 2554

ชนิดผัก	เดือนที่มีการเก็บผักป่า											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. ผักตำลึง	*	*	*	*	*	**	**	**	***	**	*	*
2. ผักกูด	*	**	**	***	***	***	**	**	**	**	*	*
3. บอน	*	**	***	***	***	**	**	**	**	**	*	*
4. ยอดหวาย				.		***	***	***			*	*
5. ดอกคัง	*	*	***	***								

ชนิดผัก	เดือนที่มีการเก็บผักป่า											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
6. ผักบุ้ง	*	*	*	*	**	***	***	**	*	*	*	*
7. ค่ำมาถั่ว	*	*	*	*	**	***	***	**	**	*	*	*
8. ถั่วโพเคอ					**	***	***					
9. ผักส้า			*	**	***	***	**	*	*	*		
10. ชี้นะชะ			***	***	*							
11. พ้อชะ					**	***	**	*			*	*
12. ผักชีกลัวง			**	***	**	*						
13. ปลีกกล้วยป่า								**	***	**	*	
14. ผักป่าง									**	***	**	
15. โปเปเคอ									***	**		
16. ดอกดิน			***	***								
17. หน่อไม้ไร่							*	***	**			
18. ลูกมะกอก	*	***										
19. ผักกูดไร่					**	***						
20. เตอกีเคอ									**	***		
21. ผักฮี้				***	***							
22. หน่อท่าเคอ			*	***	***					**	***	
23. ผักมะระ						*	*	*	**	***		
24. ห่อโยคาเคอ					*	***	***					
25. โหระเอ						**	**	***	***			
26. เปาะซุติ						**	***					
27. หน่อไม้ต่างๆ						*	***	***				
28. เห็ดต่างๆ						*	***	***				
29. ผักนอหวั						*						
30. เปาะเปาะเคอ							**	***	***			
31. หนากลิ้นไม้								**	***	*		
32. โทหูลูเคอ								***	**			
33. ผักหวาน								***	**			
34. ผักฮี้เคอ						*	***					
35. ผักเวเคอ							**	***				
36. เคบิเคอ								***	**			
37. ผักข้าว	*	**	***	***	**	**	**	**	*	*	*	*

ชนิดผัก	เดือนที่มีการเก็บผักป่า											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
38. ทำเสื่อเคอ										*		
39. เคอถี่หมื่อ												***
40. หน่อคองกือ									**	***	***	

หมายเหตุ : * หมายถึง เก็บหาได้น้อย ** หมายถึง เก็บหาได้ปานกลาง *** หมายถึง เก็บหาได้มาก

4.2 วิเคราะห์สถานการณ์ความเสี่ยงของพันธุ์กรรมพืชภายใต้สภาพภูมิอากาศ เศรษฐกิจและสังคม

การวิเคราะห์ใช้ “เวทีวิเคราะห์ความเสี่ยงพันธุ์กรรม” เป็นเครื่องมือ โดยก่อนที่จะมีการจัดเวทีทางพื้นที่และหัวหน้าโครงการวิจัย ได้มีการพูดคุยกัน ในเรื่องกระบวนการในเวที ทางทีมมีความกังวลในเรื่องการสื่อสารกับชุมชนที่กลัวว่าเมื่อมีการอธิบายเป็นภาษาไทยแล้วเกรงว่าชาวบ้านบางคนจะไม่เข้าใจ และต้องมีการสื่อสารเป็นภาษากะเหรี่ยงด้วย การนำเสนอประเด็นความเสี่ยงต่างๆ การตั้งคำถามตกลงกันว่าจะต้องใช้ภาษาไทยเป็นหลัก และจะต้องมีการแปลอธิบายเป็นภาษากะเหรี่ยงเพื่อความเข้าใจที่ทั่วถึงและตรงกัน ปัญหาก็คือ การใช้ภาษาไทยที่เป็นศัพท์เฉพาะ ศัพท์ทางวิชาการ หากจะแปลดีความออกมาเป็นภาษากะเหรี่ยงเป็นเรื่องยากมาก ซึ่งต้องใช้เวลามากในการอธิบายประเด็นต่างๆ ที่นำเสนอออกมา ทางทีมวิจัยจึงตั้งประเด็นความเสี่ยงเป็นตุ๊กตาไว้ก่อน และอธิบายเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านเข้าใจก่อน แล้วให้ชาวบ้านเพิ่มเติมประเด็นความเสี่ยงต่างๆ ออกมา หลังจากนั้นก็นำประเด็นความเสี่ยงไปนำเสนอในเวทีและโอกาสต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

4.2.1 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น

1) การเก็บพันธุ์พืช

1.1) การคัดพันธุ์ พบว่า การคัดพันธุ์ในอดีตมีผู้สืบทอด แต่ปัจจุบันไม่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษอย่างแท้จริง เพราะลูกหลานส่วนใหญ่ไม่ยอมทำเกษตร จึงทำให้ความรู้ในการคัดพันธุ์เสี่ยงต่อการสูญหาย

1.2) การปรับปรุงพันธุ์ พบว่า การปรับปรุงพันธุ์ด้วยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในบ้านท่าต่าฝั่ง มีคนที่ทำอยู่ เช่น การปรับปรุงพันธุ์แดงโม วิธีการ คือ นำเกสรตัวผู้ของพันธุ์อื่นๆ มาผสมกับเกสรตัวเมียจะสามารถได้พันธุ์ใหม่ได้ แต่อาจจะมีการกลายพันธุ์เกิดขึ้น ซึ่งชุมชนเห็นว่า การปรับปรุงพันธุ์มีทั้งข้อดีและข้อเสียเป็นดาบสองคม (ข้อดีคือได้พันธุ์ใหม่ ข้อเสียคือเกิดการกลายพันธุ์)

1.3) การแลกเปลี่ยนพันธุ์กรรม การแลกเปลี่ยนระหว่างพี่น้องฝั่งไทย – พม่า และคนในหมู่บ้านด้วยกัน พบว่า ยังคงมีการแลกเปลี่ยนกันอยู่ แต่ในอนาคตหากวัฒนธรรมแลกเปลี่ยนพันธุ์กรรมหายไป อาจส่งผลกระทบต่อความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชในท้องถิ่นได้

1.4) พันธุ์ส่งเสริม หรือ “พันธุ์แจก” ที่ชาวบ้านเรียกกัน ซึ่งได้แก่พันธุ์ข้าว กข. ข้าวหอมมะลิ ซึ่งส่งผลกระทบต่อพันธุ์กรรมข้าวท้องถิ่นโดยตรง คือคนในชุมชนหันไปปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริม ที่เชื่อว่ามีผลผลิตมากตามนักวิชาการส่งเสริม คนในชุมชนไม่ปลูกพันธุ์ท้องถิ่นหันมาปลูกพันธุ์ส่งเสริมแทน จึงทำให้พันธุ์ท้องถิ่นลดลงตามมา

2. องค์ความรู้

2.1) องค์ความรู้ผู้สืบทอด คือเด็กและเยาวชนในชุมชนปัจจุบันไม่สนใจในอาชีพเกษตรส่วนใหญ่ถูกสอนให้เรียนหนังสือให้สูงหางานที่สบาย ไม่ต้องโดนแดด โดนฝน และที่สำคัญคือ ส้อมืออิทธิพลในชีวิตของเขา เลียนแบบในสื่อโทรทัศน์อยากเป็นดารา ผีขาว ไม่อยากดำ อยากมีอาชีพที่สบาย และคิดความสบาย ส่วนคนที่ทำในปัจจุบันก็ไม่มีการสืบทอดเรื่ององค์ความรู้ด้านพันธุ์กรรมพืชอย่างแท้จริง

2.2) องค์ความรู้การคัดพันธุ์ ยังคงมีอยู่ในชุมชนท่าตางค์ แต่มีน้อย

2.3) องค์ความรู้การเลือกพื้นที่ การเลือกพื้นที่พบว่า คนในชุมชนยังมีองค์ความรู้ในการเลือกพื้นที่อยู่ ส่วนใหญ่เป็นคนเฒ่า คนแก่ การเลือกพื้นที่ไร่มุมนเวียน เช่น ดูจากหญ้าที่เรียกว่า ดอกหม้อ หญ้านกแก้วแมว มูลไผ่เดือน และดินดำ (เชื่อว่าจะเป็นลักษณะของพื้นที่ที่เหมาะสมกับการปลูกพืช)

2.4) องค์ความรู้การเตรียมพื้นที่ องค์ความรู้ผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ บางชุมชนยังใช้อยู่ คือ การใช้กระดุกไถบ้านเสี่ยงทาย หากมีการทำจะดีหรือไม่ วิธีการคือ คัดเลือกไถที่แก่แล้ว ให้คู่รองระหว่างตา ถ้าหากมีรูทะลุกัน ไถตัวนั้นสามารถเสี่ยงทายได้ ด้วยความเชื่อที่ว่าไถเป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถเสี่ยงทายแทนได้

2.5) องค์ความรู้การเก็บเกี่ยว ยังมีอยู่ เช่น ประมาณเดือนตุลาคม ข้าวจะตั้งท้องออกดอก หลังจากข้าวตั้งท้อง 30 วัน จึงจะสามารถเก็บเกี่ยวได้ และ หลังการเกี่ยว ตากแดด 1 สัปดาห์แล้วจึงจะนวดข้าวได้

3. ความหลากหลายของพืช ไร่ พืชสวน สถานการณ์ปัจจุบันพบว่า พืชที่คนในชุมชนทำยังมีความหลากหลายอยู่ เช่น ไร่มุมนเวียนที่มีพืชที่หลากหลาย 102 ชนิด สวนที่มีพืชที่หลากหลายถึง 30 ชนิด ถือว่ายังมีความเสี่ยงด้านนี้

4. ศัตรูของพืช ที่พบในชุมชน ได้แก่ โรคแอมโมหรือราน้ำ โรคเพลี้ยกระโดด โรคใบไหม้ โรคโคนเน่า ที่เกิดกับนาข้าว ศัตรูจากสัตว์ ได้แก่ หนู นกฟริก นกเขา ศัตรูจากแมลง ปลวก ดักแด้ หอย ตัวหนอนเจาะรวง หรือลำต้นข้าว ส่วนมากทำความเสียหายให้แก่พืชในไร่มุมนเวียนของคนในชุมชนบ่อยครั้ง สาเหตุศัตรูพืชนี้ก็เป็นความเสี่ยงที่จะทำให้พืชลดลงได้ หากไม่ป้องกันดูแล

5. เทคโนโลยีในการทำเกษตร การใช้สารเคมีในชุมชน ใช้ฆ่ายาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ซึ่งมีสารเคมีตกค้าง ทำให้มีผลกระทบต่อพืชพันธุ์บางชนิด เช่น คนในชุมชนมีการใช้ยาฆ่าหญ้า เกิดสารเคมีตกค้าง เมื่อทำการเพาะปลูก พืชบางชนิดจะไม่งอกหรืองอกแต่ไม่ดี และทำให้พืชอ่อนแอ สาเหตุเกิดจาก

สารเคมีตกค้างในดินไปทำลายการงอกของพืชนั้น หรือทำลายการเจริญเติบโตของพืชนั้นด้วย และยังมีผลกระทบต่อห่วงโซ่ในระบบอาหาร ทั้งต่อสุขภาพของคนทำเกษตร คนกินอาหาร และดิน น้ำ ป่า

6. การใช้ประโยชน์ ส่วนมากคนในชุมชนใช้ประโยชน์โดยนำไปบริโภคในครัวเรือน ส่วนการใช้ในพิธีกรรมมีน้อย อาจเนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่ในบ้านท่าตาฝั่งนับถือศาสนาคริสต์ จึงทำให้มีพิธีกรรมน้อยกว่าศาสนาแบบดั้งเดิม ที่มีการพิธีกรรมมาก เช่น ก่อนจะมีการถางไร่จะต้องนำไก่มาเซี่ยงทายก่อนว่าพื้นที่ดีหรือไม่ เป็นต้น ส่วนพิธีกรรมในชุมชนปัจจุบัน คือการนมัสการขอขมาพระเจ้าย่าก่อนและหลังการเพาะปลูกเท่านั้น

7. ภัยธรรมชาติ

7.1 น้ำท่วม ในช่วงปี 2554 ที่ผ่านมามีเกิดพายุ ฝนตกติดต่อกันหลายวันทำให้เกิดน้ำไหลเข้าท่วมทำ ความเสียหายให้กับพื้นที่นา พื้นที่สวน จำนวนมาก พื้นที่นาในบ้านท่าตาฝั่ง และพื้นที่ข้างเคียง ถูกน้ำป่ากัดเซาะพื้นที่นาเสียหายประมาณ 30 กว่าไร่ ชาวบ้านเดือนร้อนต้องหาพื้นที่ใหม่ เพราะไม่สามารถซ่อมแซม ขุดที่นาเดิมได้ เพราะพื้นที่เก่าถูกทับถมด้วยทรายและหินขนาดใหญ่

7.2 ฝนทิ้งช่วง เมื่อมีการเพาะปลูกเสร็จแล้ว ความถี่ที่เกิดฝนทิ้งช่วงพบมากขึ้น ก่อให้เกิดความเสียหายต่อพืช เพราะช่วงที่มีการเพาะปลูกเป็นช่วงที่พืชต้องการใช้น้ำมาก หากฝนทิ้งช่วง อากาศร้อนทำให้พืชที่ปลูกลงไปในพื้นที่ดอน หรือพื้นที่ที่น้ำเข้าไม่ถึง ไม่งอก ซึ่งต้องมีการปลูกใหม่ หรือบางคนไม่เพาะปลูกอีกเลย ซึ่งจะทำให้พันธุ์ที่จะทำการปลูกปีต่อๆ ไปไม่มี มีผลทำให้พันธุ์กรรมพืชลดลง ในปีต่อไป ถ้าจะมีการเพาะปลูกใหม่จะต้องไปขอยืมจากที่อื่น หรือซื้อจากร้านมา จะทำให้พันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นเกิดความเสี่ยงโดยลดลงหรือสูญพันธุ์ได้

8. การตลาด ในชุมชนจะเห็นได้ชัด คือจะมีคนทั้งนอกชุมชนและคนในชุมชน มาส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วเหลือง ข้าวโพด โดยนำเรื่องการตลาดมาเป็นแรงจูงใจในการเพาะปลูก มีการประกันราคาผลผลิต ทำให้คนในชุมชนหันไปทำพืชเศรษฐกิจอย่างเดียว และพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ไปแย่งพื้นที่เพาะปลูกดั้งเดิม ทำให้ความหลากหลายของพืชลดลง เช่น ถั่วลิสง แตง บวก เป็นต้น เมื่อมีการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจ (เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์) คนในชุมชนต้องปลูกแค่พืชตัวเดียวเท่านั้น ประเด็นการนำเรื่องตลาดมาสร้างแรงจูงใจที่ทำให้ขาดความหลากหลาย ในเวทีเห็นว่าเป็นประเด็นเสี่ยงในอนาคตเช่นเดียวกัน

9. นโยบายรัฐ เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านท่าตาฝั่งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติสาละวิน พื้นที่บางส่วนถูกจำกัดไม่ให้ชาวบ้านเขาไปทำประโยชน์ แต่ทางอุทยานแห่งชาติได้กันพื้นที่บางส่วนให้เป็นพื้นที่ทำกินของชุมชน ได้แก่ พื้นที่ไร่หมุนเวียน 1,000 ไร่ ถ้าหากพื้นที่นี้ไม่มีการใช้ประโยชน์ปล่อยให้ ดันไม้พันธุ์พืชต่างๆ เจริญเติบโต เก่งกว่าพื้นที่นี้อาจถูกยึดเป็นของอุทยานแห่งชาติ ชุมชนจะไม่มีสิทธิทำกินอีก

10. ความมั่นคงชายแดน เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากพื้นที่บ้านท่าตาฝั่ง เป็นพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ชาวบ้านทั้งสองฝั่งที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการไปมาหาสู่กัน ระหว่างญาติพี่น้องทั้งสองฝั่ง มีการแลกเปลี่ยนพืชพันธุ์กัน มีการค้าขายระหว่างกัน เป็นต้น ความมั่นคง ชายแดนหากไม่มีการสู้รบระหว่างทหารกะเหรี่ยงกับทหารพม่า จะทำให้การไปมาหาสู่กันสะดวก การ แลกเปลี่ยนพันธุ์กรรมพืชระหว่างพี่น้องทั้งสองฝั่งก็จะสะดวกเช่นกัน หากเกิดการสู้รบกันความไม่สงบ ในพื้นที่การไปมาหาสู่กันจะไม่มี ตลอดจนการแลกเปลี่ยนพันธุ์กันก็จะไม่เกิดขึ้น พันธุ์กรรมพืชบางชนิดที่ อยู่ทั้งสองฝั่งมีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์-สูญหายได้

4.2.2 วิเคราะห์ความเสี่ยงด้านพันธุ์กรรมในระบบการปลูกพืช

1) พันธุ์กรรมในระบบไร่หมุนเวียน

องค์ความรู้ของคนปวาเกอญอที่สืบทอดต่อกันมาจากดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนที่สูงประเทศธิเบต ปัจจุบันอพยพมาเรื่อยๆ และอาศัยอยู่บนพื้นที่สูงตามประเทศต่างๆ โดยได้ตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพ บรรพบุรุษได้สะสมเมล็ดพันธุ์ ขยายพันธุ์ และสืบทอดต่อกันมาเรื่อยๆ จนถึงพื้นที่อยู่อาศัยปัจจุบัน การทำไร่หมุนเวียนคนปวาเกอญอยังสืบทอดต่อไป เพราะพื้นที่ๆ จะทำการเกษตรประเภทอื่น ไม่มีอีกแล้ว หัวใจหลักของคนปวาเกอญอคือ ต้องมีข้าวกิน โดยในไร่ข้าวจะต้องมีพืชผักหลากหลายชนิดอยู่ในผืนเดียวกัน สะดวกต่อการดูแลรักษา เป็นกลไกความสมดุลทางธรรมชาติ องค์ความรู้ของคนปวาเกอญอ ในการผลิตข้าวไร่ จะเริ่มจากการทำนายพื้นที่ ดินฟ้าอากาศแต่ละปี แล้วเตรียมพื้นที่เพาะปลูก ช่วงเวลาที่ปลูก การจัดการเมล็ดพันธุ์หลัก เมล็ดพันธุ์รอง เมล็ดพันธุ์ส่งเสริม ผ่านพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์เพื่อสืบทอดให้กับคนรุ่นหลัง และคนรุ่นหลังต้องสืบทอดให้กับคนรุ่นต่อไป

ปัจจัยการเสี่ยงต่อการสูญหายของพันธุ์กรรมพืชในไร่หมุนเวียน ได้แก่ ผลกระทบจากสภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน ทำให้ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ฝนตกน้อย หรือฝนตกมากในบางช่วง ทำให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ โรคพืชระบาด อุบัติเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น แมลง นก หนู เข้าทำลายพืชผล ทำให้ผลผลิตลดลง ไม่คุ้มกับการปลูก เป็นจุดเสี่ยงที่ทำให้ไม่สามารถเก็บเกี่ยวรักษาพันธุ์ไว้ได้

ข้าวไร่หมุนเวียนบ้านท่าตาฝั่ง

การไม่ได้คำนึงถึงการสืบทอดให้คนรุ่นหลัง ก็ทำให้เกิดความเสี่ยงเช่นกัน รวมถึงความเจริญทางเทคโนโลยีด้านต่างๆ ในสังคมก่อเกิดการแข่งขันเพื่อการประกอบธุรกิจ พันธุ์กรรมพืชในไร่ซึ่งมีคุณค่าต่อสังคมธุรกิจ และการดำรงชีวิตของคนในชุมชน จึงเกิดการมองข้ามพันธุ์กรรมพืชดั้งเดิมที่มีความหลากหลาย และพื้นที่ที่ปลูกพืชหลายชนิดโดยเฉพาะในพื้นที่ไร่หมุนเวียน

ในพื้นที่ไร่หมุนเวียนพันธุ์พืชต่างๆ ที่ชาวบ้านทำตาฝ้างปลูกกว่าร้อยสายพันธุ์ ยังคงหลงเหลืออยู่ มีจำนวนน้อยพบว่า สูญพันธุ์ อย่างไรก็ตามพืชเหล่านี้ยังมีความเสี่ยงอยู่ จากกระแสพัฒนา เช่น ผู้มีความรู้ นำพันธุ์กรรมพืชดั้งเดิมผสมหาสายพันธุ์ใหม่ หากนำมาปลูกในพื้นที่อาจมีการกลายพันธุ์ นอกจากนี้ยังมีการนำพันธุ์ที่ผสมได้ไปจดเป็นลิขสิทธิ์ทำเป็นธุรกิจ ซึ่งสังคมก็ยอมรับและบริโภครองใหม่ อาจทำให้พันธุ์กรรมพืชดั้งเดิมต่างๆ ในไร่ ที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิต การสืบทอดและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สูญพันธุ์ได้ และอีกประเด็นหนึ่งคือ ค่านิยมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป โดยให้ความสำคัญทางเศรษฐกิจมากขึ้น จะเลือกปลูกพืชเพื่อรายได้มากขึ้นเรื่อย ๆ

ดังนั้นการวิเคราะห์ความเสี่ยงของพันธุ์กรรมพืชหากเราไม่รวมกลุ่ม ร่วมกันรณรงค์ ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชโอกาสที่พันธุ์กรรมพืชในไร่จะสูญพันธุ์ หรือเหลือน้อยจึงมีโอกาสเกิดขึ้นได้

2) พันธุ์กรรมในระบบสวน

พบว่า สภาพความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติมีผลต่อความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ของพืช เนื่องจากปัจจุบันความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ ทั้งฝนไม่ตกตามฤดูกาล น้ำท่วม ภัยแล้ง ทำให้พืชผลเหี่ยว เกิดโรคระบาด ผลผลิตไม่สมบูรณ์ การจัดเก็บเมล็ดพันธุ์พืชที่จะต่อยอดปลูกในปีต่อไปจึงได้ผลน้อยไปด้วย

หากเปรียบเทียบกับในอดีตที่เกษตรกรทุกครัวเรือนมีการเก็บเมล็ดพันธุ์พืชเอง มีอิสระในการปลูกพืช มีการปลูกพืชหลากหลายชนิดในผืนเดียวกัน มีการคัดเมล็ดพันธุ์พืชที่สมบูรณ์ที่สุดของพืชแต่ละชนิด ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการเก็บเกี่ยวรักษามรดกพันธุ์ไว้เพื่อปลูกต่อในปีหน้า หรือด้วยประสบการณ์ของคนในชุมชน ที่ “ดั้งรับ” กับภัยพิบัติและความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ ดังนั้นในแต่ละปีชาวบ้านจะเก็บเมล็ดพันธุ์สำรองไว้เพื่อปลูกตามฤดูกาลหรือมีเหตุฉุกเฉินของสภาพอากาศชาวบ้านสามารถนำเมล็ดพันธุ์สำรองมาปลูกต่อ แล้วเก็บเกี่ยวต่อยอดเมล็ดพันธุ์ได้ แต่ในปัจจุบันการเก็บเมล็ดพันธุ์พืชน้อย รักษาพันธุ์พืชไว้เฉพาะพืชที่ชอบเท่านั้น จิตสำนึกในการอนุรักษ์พันธุ์พืชหลากหลายชนิดเพื่อสืบทอดให้คนรุ่นหลังมีน้อย ซึ่งจะทำให้เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ และปัจจุบันมีขบวนการของการทำธุรกิจเกษตร มีกลุ่มนายทุนต่างๆ หาโอกาสทำธุรกิจ โดยเฉพาะการส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยวซึ่งรัฐบาลสนับสนุน เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่ชาวบ้านที่ทำอาชีพการเกษตรยังขาดความรู้ ที่จะเท่าทัน หรือได้รับความรู้รอบด้านในเรื่องนี้

3) พันธุ์กรรมในนา

การใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวในอดีต ชาวบ้านมีการจัดการ ในหลายเรื่อง สิ่งแรกคือ การคัดเมล็ดพันธุ์ข้าวดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน รุ่นต่อรุ่น โดยดูที่ความทนทานต่อโรค แตกกอได้มาก เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และคำนึงถึงช่วงการเก็บเกี่ยวให้ทันเพราะการเก็บเกี่ยวชาวบ้านใช้แรงงานคนในครอบครัวหรือลงแขกเอามื้อกัน ไม่ได้ใช้เครื่องทุ่นแรงเหมือนที่อื่น ๆ

แต่ด้วยเหตุที่มีสภาพดินฟ้าอากาศเปลี่ยนแปลงเกิดภัยพิบัติต่างๆ เช่น พื้นที่นาถูกน้ำท่วมน้ำกัดเซาะพันธุ์ดั้งเดิมเริ่มสูญพันธุ์เพราะชาวนาเริ่มหันกลับมาใช้พันธุ์ใหม่ที่สังคมยอมรับ รัฐบาลสนับสนุนให้นักวิชาการผลิตพันธุ์ข้าวใหม่ นายทุนต่างคึงนักวิชาการผลิตข้าวพันธุ์ใหม่ มีการจดลิขสิทธิ์เป็นของตนเอง จึงเกิดการผลิตเมล็ดพันธุ์ใหม่เพื่อขายให้กับชาวนา สิ่งเหล่านี้ เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ของพันธุ์กรรมข้าวท้องถิ่นในอนาคต

4.3 การเชื่อมโยงประเด็นวิจัยกับความมั่นคงด้านอาหาร

เนื่องจากงานวิจัยเรื่องนี้ ต้องตอบโจทย์ “ความมั่นคงด้านอาหารในพื้นที่ชายขอบ” ที่เน้นการจัดการพันธุ์กรรมพืชตามวิถีปวาเกอญอ ดังนั้นการประเมินสถานะความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน จึงมีความจำเป็น (ต้องทำทุกหมู่บ้านในโครงการวิจัยเพื่อสังเคราะห์งาน) และชุมชนก็จะได้ประโยชน์ ที่จะใช้ข้อมูลนี้ในการจัดทำแผนของชุมชน ที่จะลดความเสี่ยงต่อความมั่นคงด้านอาหาร ในด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏที่วิจัยร่วมกับพี่เลี้ยง ใช้วิธีการประเมินโดยการใช้เครื่องมือ “การประเมินสถานะความมั่นคงด้านอาหารของชุมชนและครัวเรือน” (Food Security Index : FSI) โดยการมีสำรวจด้วยตัวอย่าง เมื่อวันที่ 14-15 มิถุนายน 2556 รวมถึงการประชุมกลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์เชิงลึกเพิ่มเติม ซึ่งผลการประเมินและวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ดังนี้

1) ความสามารถในการพึ่งตนเองด้าน “ข้าว” บ้านท่าตาง (อาหารหลัก)

จากการสำรวจพบว่า คนท่าตางยังต้องซื้อข้าวบริโภค มากกว่าการผลิตเอง โดยแหล่งที่มาของข้าวที่บริโภคในครัวเรือน จาก 100 ส่วน ซึ่งแบ่งออกเป็นปลูกเอง ซื้อ และแลกเปลี่ยนแบ่งปัน ส่วนใหญ่ครัวเรือนได้ข้าวมาบริโภค จากการซื้อมากที่สุดซึ่งคิดเป็นร้อยละ 56.67 รองลงมาคือได้จากการปลูกข้าวรับประทานเอง คิดเป็นร้อยละ 42.50 และได้ข้าวสำหรับบริโภคจากการแลกเปลี่ยนแบ่งปัน คิดเป็นร้อยละ 0.83 ตามลำดับ

แม้ว่าจะมีการซื้อข้าวบริโภคกว่าครึ่ง แต่ในด้านจากการประเมินสถานะความพึงพอใจของชุมชนเรื่อง “การมีข้าวไว้บริโภคอย่างเพียงพอตลอดปี” ชุมชนมีความพอใจในระดับ “มาก” ทั้งนี้เป็นเพราะครัวเรือนมีเงินซื้อข้าวกินได้ ตามต้องการ ไม่อดข้าว เพราะการมีข้าวเพียงพอนั้น แหล่งที่มาของข้าว (ซื้อ ผลิตเอง แลกเปลี่ยน) ไม่ใช่ประเด็น

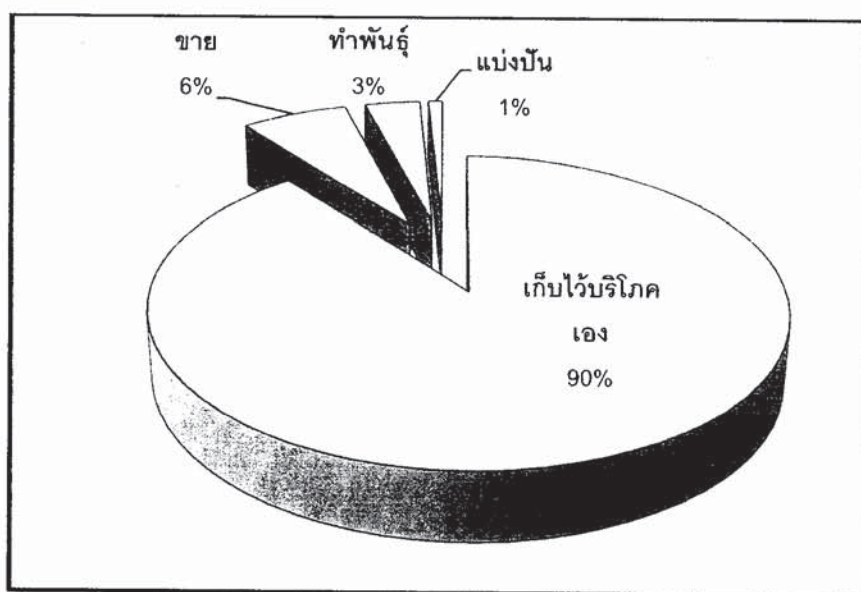

หลักที่จะวิเคราะห์เรื่องนี้ (ความเพียงพอ) แต่ความสามารถในการจัดการให้มีข้าวกินตลอดทั้งปี โดยไม่ขาดข้าว ไม่อดข้าว ไม่ว่าจะได้อาหารจากแหล่งใดก็ตาม

การผลิตข้าวในครัวเรือนกรณีที่ครัวเรือนปลูกข้าวเพื่อบริโภคเอง จำนวนการถือครองพื้นที่เพาะปลูกน้อยที่สุดเริ่มต้นตั้งแต่ 5 ไร่ มากที่สุด 15 ไร่ เฉลี่ยแล้วการถือครองพื้นที่เพาะปลูกข้าวคิดเป็น 5.33 ไร่/ ครัวเรือน นอกจากนี้ยังพบว่าครัวเรือนร้อยละ 41.67 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดไม่มีพื้นที่ปลูกข้าว ผลผลิตข้าวเปลือกที่ได้ เริ่มต้นน้อยที่สุดตั้งแต่ 80 กิโลกรัม/ ไร่ และสูงสุด 500 กิโลกรัม/ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยคิดเป็น 473.67 กิโลกรัม/ ไร่

การกระจายผลผลิต ส่วนใหญ่ครัวเรือนจะมีการเก็บผลผลิตไว้บริโภคเอง (ร้อยละ 90 ของผลผลิตของทั้งหมด) น้อยที่สุดเริ่มต้นตั้งแต่ 400 กิโลกรัม และเก็บไว้บริโภคมากที่สุดถึง 4,900 กิโลกรัม (ข้าวเปลือก) โดยเฉลี่ยครัวเรือนเก็บข้าวไว้สำหรับบริโภค 1,391 กิโลกรัมต่อครัวเรือนต่อปี มีการขายข้าวร้อยละ 6 ของผลผลิตทั้งหมด นอกจากนี้ครัวเรือนยังมีการเก็บผลผลิตข้าวไว้ทำพันธุ์ (ร้อยละ 3) น้อยที่สุดเริ่มตั้งแต่ 90 กิโลกรัม และมากที่สุด 180 กิโลกรัม เฉลี่ยแล้วครัวเรือนเก็บเมล็ดข้าวไว้ทำพันธุ์ 51 กิโลกรัมต่อครัวเรือน

แผนภาพที่ 4-1 การกระจายของผลผลิตข้าวของครัวเรือนตัวอย่างบ้านท่าตาส่ง ปี 2556

พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกในปี 2555 ประกอบด้วย 4 พันธุ์ด้วยกัน ที่นิยมใช้ปลูกมากที่สุดคือข้าวหอมมะลิ ก.ข.21 ก.ข.7 และป๊อวา ตามลำดับ แต่ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ระบุพันธุ์ข้าวที่ใช้เพาะปลูกในแบบสอบถาม (เป็นผลผลิตจากข้าวนาทั้งหมด)

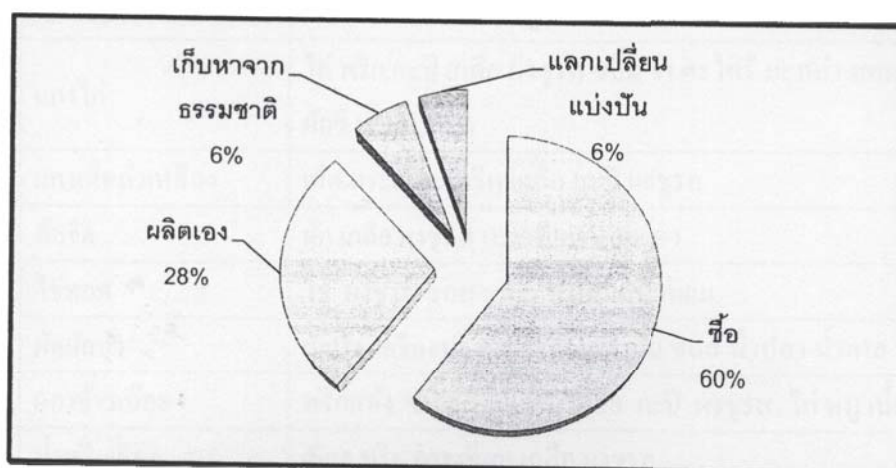
กรณีที่ซื้อข้าวเพื่อบริโภค มีการซื้อข้าวบางส่วนเพื่อบริโภคต่อปี (กรณีที่ปลูกแต่ไม่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี) คิดเป็นร้อยละ 25 ของครัวเรือนทั้งหมด ปริมาณการซื้อเฉลี่ย 45 กก.ข้าวสาร/ครัวเรือน/ปี (การซื้อข้าวบางส่วน ชาวบ้านจะคิดเป็นต่อปี เพราะส่วนใหญ่จะรู้ว่าข้าวไม่พอกินตลอดปี

จึงหาซื้อข้าวเปลือกมาไว้ในยุ้งฉางตั้งแต่ผลผลิตออกเป็นส่วนใหญ่ เป็นการซื้อครั้งเดียว เลยใช้การถาปรมิมาณการซื้อ โดยคิดเป็น ต่อ ปี) สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีพื้นที่ปลูกข้าว (ร้อยละ 41.67) จะซื้อข้าวสารเพื่อการบริโภคในครัวเรือนโดยเฉลี่ย ครัวเรือนละ 45 กก.ข้าวสาร/ สัปดาห์ ส่วนใหญ่ซื้อมาจากบ้านแม่สามแลบและอำเภอแม่สะเรียง ในหมู่บ้านและต่างอำเภอ ตามลำดับ (การคำนวณ หรือตั้งคำถามต่อครัวเรือนที่ต้องซื้อข้าวบริโภคทั้งปี จะถามการซื้อเป็นรายสัปดาห์ เพราะจะคำนวณง่ายกว่าสำหรับผู้ตอบ)

2) ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านอาหาร (กรณีกับข้าว)

โดยประเมินจากแหล่งที่มาของอาหารของชุมชนที่เป็น “กับข้าว” เท่านั้น (ข้าวได้ประเมินไปแล้วในข้อ 1) ไม่รวมถึงอาหารเสริมต่าง ๆ โดยถามถึง “เมนูอาหารหลัก” ที่ครัวเรือนบริโภคบ่อยแบบสอบถาม (ครัวเรือน) ละ 3 เมนู ผลสรุปได้ดังภาพ

แผนภาพที่ 4-2 สัดส่วนการพึ่งตนเองด้านอาหาร (กับข้าว) บ้านท่าตาฝั่ง อ.แม่สะเรียง ปี 2555

จากภาพชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง มีแหล่งที่มาด้านอาหาร (กับข้าว) จากการซื้อมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 60.44 รองลงมาได้จากการผลิตเองร้อยละ 27.84 จากการแลกเปลี่ยน 6.23% และจากธรรมชาติ 5.49% ตามลำดับ หากรวมการได้มาซึ่งอาหารที่ไม่ต้องซื้อแล้ว (ผลิตเอง-หาเอง-แลกเปลี่ยน) รวม 39.56% ที่เหลือจะเป็นการซื้อ อัตราการพึ่งพา 40:60 (ผลิตได้หาได้ในชุมชน : การซื้อ)

เมนูอาหารของชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง

เมนูอาหารส่วนใหญ่จะเป็นประเภท คั่ว น้ำพริก แกง ที่มีมากพอ ๆ กัน มีเมนู ทอดและ ผัก อยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นไข่ทอด กับข้าวหลายอย่างที่เป็นวัตถุดิบในการทำ น้ำพริกจะเป็นการปลูกเอง หาเองในชุมชน (ผักและปลา) ส่วนอาหารที่ต้องซื้อ ได้แก่ เนื้อสัตว์

โดยเฉพาะเนื้อหมูที่เป็นวัตถุดิบหลักในอาหารประเภท แกง และทอด ซึ่งแม้ว่าจะใช้ไม่มากแต่ก็มีราคาสูงสำหรับชุมชน

เมนูอาหารเหล่านี้ เป็นอาหารหลัก 3 มื้อ ที่มีข้าวเป็นองค์ประกอบหลัก ส่วนอาหารกินเล่นอื่น ๆ นั้น ที่หมู่บ้านมีลดเร็วเข้ามาขายของในหมู่บ้านทุกวัน ทำให้เข้าถึงอาหารได้โดยง่าย หากมีเงินซื้อสินค้า

บ้านท่าตาฝั่งมีเมนูอาหาร ประเภทต้ม จำนวน 14 ชนิด ประเภทแกง จำนวน 7 ชนิด ประเภทน้ำพริก จำนวน 8 ชนิด ที่เหลือนอกจากนั้นเป็นประเภท ทอด และผัด ดังตาราง

ตารางที่ 4-6 เมนูอาหารที่ครัวเรือนปรุงบริโภคบ่อย ๆ ปี 2556

ที่	เมนู	วัตถุดิบที่ใช้
1	ต้มผัก	ใบมะนาว เนื้อหมู ผัก เครื่องปรุงรส (เกลือ ผงชูรส)
2	แกงส้มปลา	ปลา พริก เกลือ กะปิ มะนาว ขมิ้น ตะไคร้ ข่า ผงชูรส หอมแดง ผักชี
3	แกงเขียว	เขียว พริก เกลือ ผงชูรส ขมิ้น หอมแดง กระเทียม มะเขือ มะนาว
4	แกงไก่	ไก่ พริก กะปิ เกลือ ผงชูรส ขมิ้น ข่า ตะไคร้ มะส่ำ หอมแดง กระเทียม ผักชี น้ำมัน พริก
5	แกงเห็ดถั่วเหลือง	เห็ด กระเทียม พริก เกลือ กะปิ ผงชูรส
6	ต้มจืด	ผัก เกลือ ผงชูรส กระเทียม หอมแดง
7	ไข่ทอด	ไข่ ผงชูรส ซอส เกลือ น้ำมัน กระเทียม
8	ผัดผักนึ่ง	ผักนึ่ง เครื่องปรุง(กระเทียม น้ำมัน ซอส น้ำปลา น้ำตาล รสดี)
9	แกงข้าวเบ๊อะ	พริกแห้ง ขมิ้น ผักชีเส้น เกลือ กะปิ ผงชูรส ไก่ หมู เนื้อแก้ง ข้าว
10	น้ำพริกเขียว	เขียว พริก กระเทียม เกลือ ผงชูรส
11	น้ำพริกปลาแห้ง	เกลือ พริก ปลาแห้ง ผงชูรส กระเทียม หอมแดง กะปิ มะนาว
12	น้ำพริกเนื้อแห้ง หมู	พริก เกลือ ผงชูรส กระเทียม หอมแดง เนื้อแห้ง หมู
13	น้ำพริกกะปิ	กะปิ เครื่องปรุง มะนาว พริก
14	น้ำพริกปลากระป๋อง	ปลากระป๋อง กระเทียม หอมแดง เกลือ ผงชูรส
15	อาหารทอด	ไก่ หมู ปลา น้ำมัน เกลือ ผงชูรส
16	ต้มส้มปลา	ปลา ข่า ใบมะกรูด ตะไคร้ มะนาว เครื่องปรุง
17	แกงฮังเล	เนื้อหมู พริกแห้ง น้ำมัน ผงกะหรี่ ข่า เกลือ กะปิ หอมแดง ใบมะกรูด

3) สถานะอาหารจากฐานการผลิตทางการเกษตร

ชนิดพืชของชุมชน บ้านท่าตาฝั่งนอกจากข้าวแล้ว มีดังนี้

(1) ถั่วเหลือง จะปลูกได้ 2 ครั้ง/ปี ได้แก่ ช่วงฤดูฝน และช่วงหลังจากการทำนาเสร็จ ผลผลิตของถั่วเหลืองชุมชนผลิตได้ปีละ 3,000 – 4,000 กิโลกรัม เมล็ดพันธุ์ถั่วเหลืองของบ้านท่าตาฝั่งได้แก่ สจ. 60 การปลูกถั่วเหลืองจะทำเพื่อบริโภคในชุมชนแล้วส่วนที่เหลือจากการบริโภคจะนำไปขายเพื่อเป็นรายได้เสริม แต่ปัจจุบันการปลูกถั่วเหลืองของบ้านท่าตาฝั่งจะเน้นเป็นพืชเศรษฐกิจ และทำเป็นรายได้หลักของครอบครัว ในส่วนของเมล็ดพันธุ์เกษตรกรต้องอาศัยเมล็ดพันธุ์จากภายนอก จากร้านค้าการเกษตร, บริษัท และพบว่าเมล็ดที่ซื้อมายังขาดคุณภาพและมาตรฐาน ขนาดของเมล็ดถั่วยังไม่เท่ากันคือ ยังมีเมล็ดแบบคละกันอยู่ ไม่มีการคัดเกรด

(2) พริก ได้จากไร่หมุนเวียนเป็นรายได้เสริมจากการทำไร่หมุนเวียน และยังคงรักษาวิถีชีวิตที่มีอยู่สืบต่อจากบรรพบุรุษ พริกที่ปลูกในชุมชนจะเก็บขายได้ปีละประมาณ 15,000 บาท

(3) พืชผัก หลังจากการทำนา จะปลูกผักที่อายุสั้นๆ นอกจากนี้ยังปลูกไว้ในบริเวณบ้าน เช่น ถั่ว ผักต่างๆ ชุมชนจะไม่พึ่งพาผักจากภายนอกหมู่บ้าน แต่จะมีการพึ่งพาอาหารแห้งจากร้านค้าในชุมชน เช่น ไข่ บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป และอาหารสำเร็จรูปอื่น ๆ

พืชอาหารจากการปลูก

(4) เกษตรริมน้ำ คนที่ทำเกษตรริมน้ำ มี 4 ครอบครัว พืชส่วนใหญ่ที่ปลูกคือ ยาสูบ (พืชหลัก) ถั่วดำ ถั่วลิสง การทำเกษตรริมน้ำจะทำงานในช่วงฤดูแล้ง ฤดูฝนแม่น้ำสาละวินไหลแรงไม่สามารถทำเกษตรริมน้ำได้

บ้านท่าตาฝั่งยังไม่มีพืชใหม่เพิ่มเข้ามา ส่วนใหญ่จะเป็นพืชเดิม

การเลี้ยงสัตว์ในชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง

- วัว 150 ตัว ผู้เลี้ยง 13 ครอบครัว
- ควาย 70 ตัว ผู้เลี้ยง 7 ครอบครัว
- หมู 30 ตัว
- ไก่บางช่วงเลี้ยงมาก บางช่วงเลี้ยงน้อยขึ้นอยู่กับโรคภัยของสัตว์ ปัจจุบันมี 50 ตัว
- แพะ มากกว่า 50 ตัว มีผู้เลี้ยง 30 ครอบครัว

4) สภาพอาหารจากฐานทรัพยากร

อาหารจากฐานทรัพยากร หรืออาหารที่ชาวบ้านสามารถเก็บหาได้จากธรรมชาติ มีมากใน 2 แหล่ง ได้แก่ อาหารจากลำน้ำ ที่ได้ทั้งจากลำน้ำสาละวิน และจากลำห้วยแม่กองคา ที่ไหลผ่านหมู่บ้านและพื้นที่ทำกิน จากการระดมสมองในเวทีเพื่อประเมิน (คร่าว ๆ) ของปริมาณปลาที่จับได้ และเดือนที่มีมาก ปานกลางและน้อย พบว่า มีปลาที่ชาวบ้านจับได้ประจำ อยู่ 11 ชนิด ซึ่งชาวบ้านสังเกตได้ว่า จับได้น้อยลง ส่วนสัตว์น้ำอื่น ๆ เช่น กุ้ง หอย ปู มีการจับมาบริโภคเท่านั้น ไม่ได้ขาย

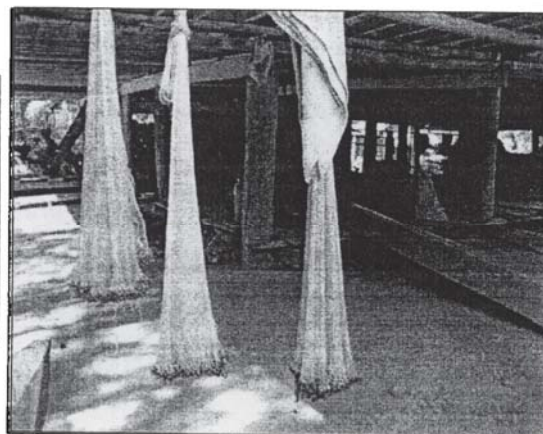
รายละเอียดของการหาปลาจากแม่น้ำสาละวิน ดังตาราง

ตารางที่ 4-7 ปฏิทินการหาปลาแม่น้ำสาละวิน บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ขวม อ.แม่สะเรียง ปี 2554

ชนิดปลา	เดือนที่มีการประมง											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. ปลาคม	*	*	*	*	**	***	*	*	*	*	*	*
2. ปลาเพี้ยะ	***	***	***									
3. ปลากด					**	**	***	**	**	**	*	*
4. ปลาแคร์					***	***						
5. ปลากั้ง	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
6. ปลาสาวยหนู	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
7. ปลาหนู					*	*					*	*
8. ปลา मुค	*	*	*									*
9. ปลาชะเงาะ						*	*	*				
10. ปลาเนื้ออ่อนหนวดสั้น	*	*			**	**						
11. ตะพานน้ำ	*	*			*	*						
12. สัตว์ที่ไม่ใช่ปลา	*	**	**	**	**	***	***	*	*			

หมายเหตุ : * หมายถึง หาได้น้อย ** หมายถึง หาได้ปานกลาง *** หมายถึง หาได้มาก

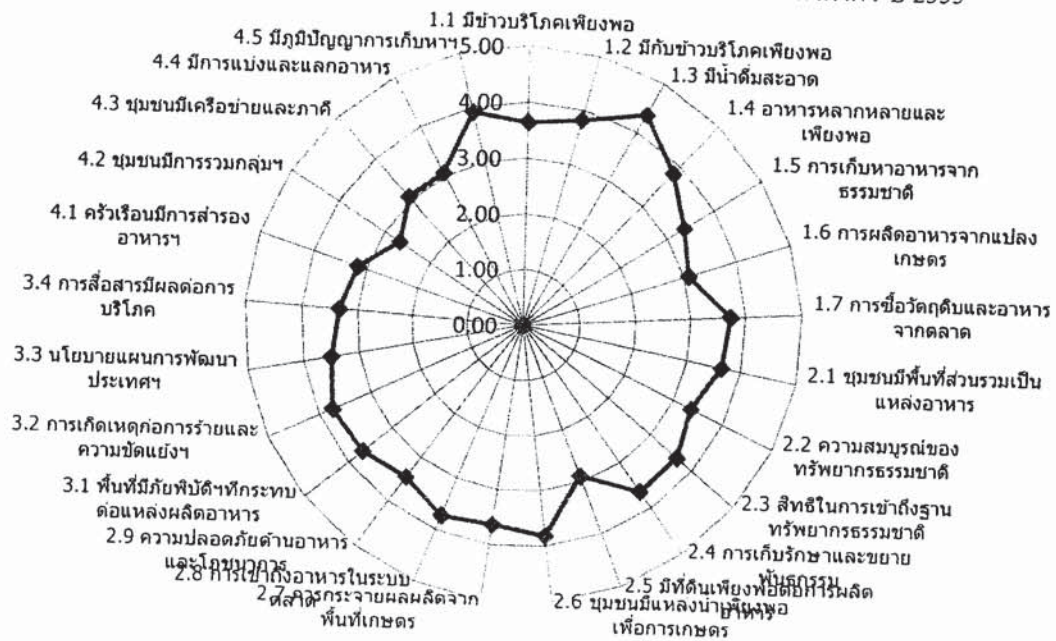
ปลาแม่น้ำ
สาละวิน
กับ "แห"
เครื่องมือ
พื้นบ้าน

2) แนวโน้มสถานะความมั่นคงทางด้านอาหาร บ้านท่าตาฝั่ง

มีการสอบถาม “ระดับความพึงพอใจของครัวเรือน” ต่อสถานะความมั่นคงด้านอาหาร โดยแบ่งเป็น 4 ด้าน 25 ตัวชี้วัด โดยการให้คะแนน 5 ระดับ จากต่ำสุด (1) – สูงสุด (5) ภาพรวมทั้งหมดด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชน อยู่ในช่วงคะแนน 3.47 ซึ่งหมายถึงมีสถานะความมั่นคงทางด้านอาหารในระดับมาก รายละเอียดสถานะความมั่นคงด้านอาหารทุกตัวชี้วัด ดังแสดงในแผนภาพและตาราง

แผนภาพที่ 4-3 ผลการประเมินสถานะความมั่นคงด้านอาหารบ้านท่าตาฝั่ง ปี 2555

ตารางที่ 4-9 รายละเอียดระดับแนวโน้มสถานะความมั่นคงทางด้านอาหารแต่ละตัวชี้วัด

ความมั่นคงทางอาหารแต่ละด้าน	คะแนน	ระดับความมั่นคง
1. การมีอาหารและน้ำดื่ม บริโภคเพียงพอตลอดทั้งปี	3.69	มาก
1.1 มีข้าวบริโภคเพียงพอตลอดปี* (ผลิตเอง แลกเปลี่ยน และมีเงินซื้อข้าวกิน)	3.64	มาก
1.2 มีกับข้าวบริโภคเพียงพอตลอดทั้งปี**	3.82	มาก
1.3 มีน้ำดื่มสะอาดสำหรับบริโภคตลอดปี	4.36	มากที่สุด
1.4 รายการอาหารมีความหลากหลายและจำนวนเพียงพอ	3.82	มาก
1.5 การเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ	3.36	ปานกลาง
1.6 การผลิตอาหารจากแปลงเกษตรกร	3.09	ปานกลาง
1.7 การซื้อวัตถุดิบและอาหารจากตลาด	3.73	มาก
2. สิทธิและการเข้าถึงระบบอาหารของชุมชน	3.54	มาก
2.1 ชุมชนมีพื้นที่ส่วนรวมหรือสาธารณะเป็นแหล่งอาหาร	3.64	มาก
2.2 ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ	3.36	ปานกลาง

ความมั่นคงทางอาหารแต่ละด้าน	คะแนน	ระดับความมั่นคง
2.3 สิทธิในการเข้าถึงฐานทรัพยากรธรรมชาติ	3.64	มาก
2.4 การเก็บรักษาและขยายพันธุ์กรรม	3.64	มาก
2.5 มีที่ดินเพียงพอต่อการผลิตอาหาร	2.90	ปานกลาง
2.6 ชุมชนมีแหล่งน้ำเพียงพอเพื่อการเกษตรกรรม	3.82	มาก
2.7 การกระจายผลผลิตจากพื้นที่เกษตรกรรม	3.64	มาก
2.8 การเข้าถึงอาหาร ในระบบตลาด	3.73	มาก
2.9 ความปลอดภัยด้านอาหารและโภชนาการ	3.45	มาก
3. ความเสี่ยงและความเปราะบางของแหล่งอาหารท้องถิ่น	3.56	มาก
3.1 มีภัยพิบัติจากธรรมชาติ-การเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศที่กระทบต่อแหล่งผลิตอาหาร	3.67	มาก
3.2 การเกิดเหตุก่อการร้ายและความขัดแย้ง	3.75	มาก
3.3 นโยบายแผนการพัฒนาประเทศกระทบต่อพื้นที่แหล่งผลิตอาหาร	3.50	มาก
3.4 การสื่อสารมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภค	3.33	ปานกลาง
4. ทักษะของครัวเรือนและชุมชนต่อความมั่นคงทางอาหารท้องถิ่น	3.18	ปานกลาง
4.1 ครัวเรือนมีการสำรองอาหารและแหล่งผลิตอาหาร	3.17	ปานกลาง
4.2 ชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาสร้างความรู้ ทัศนคติ ของชุมชน	2.67	ปานกลาง
4.3 ชุมชนมีเครือข่ายและภาคีความร่วมมือเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ดี	3.08	ปานกลาง
4.4 ชุมชนมีการแบ่งและแลกเปลี่ยนอาหาร	3.08	ปานกลาง
4.5 สมาชิกในชุมชนมีความรู้และภูมิปัญญาการเก็บหาผลผลิตอาหารจากแหล่งธรรมชาติ	3.92	มาก
ภาพรวมด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชน	3.51	มาก

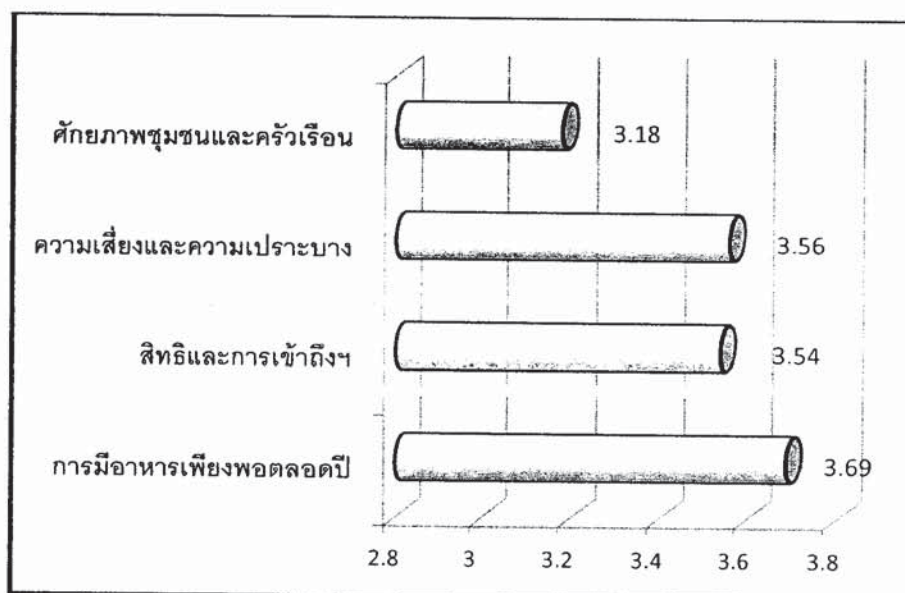
หมายเหตุ

- 1) ทั้งนี้จากระดับคะแนนการแปรผลข้อมูล 1.00-1.80 น้อยมากหรือไม่มี 1.81-2.60 น้อย 2.61-3.40 ปานกลาง 3.41-4.20 มาก และ 4.21-5.00 มากที่สุด
- 2) * ข้อมูล “การมีข้าวบริโภคเพียงพอตลอดปี” การประเมินตัวชี้วัดนี้ เป็นการประเมินสถานะความมั่นคงด้านอาหาร ซึ่งรวมความสามารถในการเข้าถึงอาหารจากทั้ง 4 ฐาน ได้แก่ ระดับที่ 1 ชุมชนปลูกได้ หาได้ แลกได้ โดยไม่ต้องซื้อ (พึ่งพาภายนอกน้อย ความเสี่ยงน้อย จัดการอาหารเองได้ง่าย) ระดับที่ 2 รวมการซื้อเข้าไปด้วย ซึ่งหมายถึงมีเงินซื้ออาหาร หรือสามารถเข้าถึงอาหารจากการซื้อได้ (มีตลาด มีผู้ขาย สถานที่ขายเข้าถึงได้ง่าย มีของครบ ฯลฯ)
- 3) ** ข้อมูล “มีกับข้าวบริโภคเพียงพอตลอดทั้งปี” ก็มีการวิเคราะห์เช่นเดียวกับข้อ 2)

ผลการสอบถามเพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้ตอบแบบสอบถามบ้านท่าเตี๋ย ต่อสถานะความมั่นคงด้านอาหารในระดับครัวเรือนและชุมชน พบว่า ระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับ 3.51 หรืออยู่

ในช่วง 3.41- 4.20 ซึ่งหมายถึง ระดับความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชน อยู่ในระดับดี เป็นที่น่าพอใจ มีอาหารอย่างพอเพียงและต่อเนื่องตลอดปี (หาเงินมาซื้อได้ - ผลิตได้ - เก็บหาจากธรรมชาติได้ และมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปัน) อีกทั้งคนในครอบครัวและชุมชนมีร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยจากการกินอาหาร และเมื่อพิจารณาถึงความเสี่ยงเรื่องภัยพิบัติ ชุมชนได้มีแผนเพื่อตั้งรับกับเหตุการณ์ เช่น มีการสำรองอาหาร ให้ความรู้เกี่ยวกับการเตรียมตัว เป็นต้น

ผลการประเมินสถานะความมั่นคงด้านอาหาร โดยแบ่งตัวชี้วัดออกเป็น 4 ด้าน พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความพึงพอใจต่อ 3 ด้าน ได้แก่ การมีอาหารและน้ำดื่มบริโภคเพียงพอตลอดปี ความเสี่ยงและความเปราะบาง สิทธิและการเข้าถึงอาหาร ในระดับ “มาก” มีคะแนน 3.69 3.56 และ 3.54 ตามลำดับ และให้คะแนนความพึงพอใจ ด้านศักยภาพของชุมชนและครัวเรือนในการจัดการด้านอาหาร ในระดับปานกลาง (3.18 คะแนน) ดังภาพ

แผนภูมิที่ 4-4 การให้ความสำคัญประเด็นความมั่นคงด้านอาหารทั้ง 4 ด้าน บ้านท่าตาฝั่ง

เมื่อให้ชุมชนเลือกตัวชี้วัดเพียงด้านเดียว ที่คิดว่าสำคัญที่สุดที่เชื่อมโยงสู่ความมั่นคงด้านอาหาร ชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญมากที่สุดในเรื่องการมีอาหารและน้ำดื่มเพื่อบริโภคตลอดทั้งปี คิดเป็นร้อยละ 91.7 ที่เหลือให้ความสำคัญในเรื่องศักยภาพครัวเรือนและชุมชนต่อความมั่นคงทางอาหารท้องถิ่นร้อยละ 8.3 ไม่มีใครเลือกอีก 2 ด้านที่เหลือ คือ สิทธิการเข้าถึงระบบอาหาร และความเสี่ยงและความเปราะบางของระบบอาหารท้องถิ่น

4.4 รูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น บ้านท่าตาฝั่ง

(1) การแลกเปลี่ยนความรู้และเมล็ดพันธุ์ภายในครอบครัวและในกลุ่มอาชีพเดียวกัน

ด้วยความเจริญทางเทคโนโลยีปัจจุบันผู้นาคนมุษย์เราสืบค้นหาความสะดวกสบายในชีวิตเพื่อให้ได้มาซึ่งความคุ้มค่าของผลผลิตและทันต่อเวลา การอนุรักษ์พันธุกรรมพืชในชุมชนเริ่มหายไป แนวทางการพูดคุยกันในกลุ่มอาชีพเดียวกัน รวมไปถึงคนในครอบครัว เพื่อสืบทอดไม่ให้เกิดการสูญหายของพันธุกรรมพืชในชุมชนนั้นมีความจำเป็น เพราะพันธุกรรมพืชที่สืบทอดจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่นนั้นนั้นหาได้ยากด้วยการรวบรวมเมล็ดพันธุ์จากบรรพบุรุษต้องใช้เวลาในการสืบค้นรวบรวมมาปลูก และเก็บเพื่อรักษาเมล็ดพันธุ์ในการบริโภคประจำวัน ตามฤดูกาลให้สอดคล้องกับการบริโภคในครอบครัวและชุมชน รวมถึงใช้ประโยชน์ในด้านสมุนไพร วิธีการทำสารไล่แมลงต่างๆ และการใช้งานพิธีกรรมตามภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

ดังนั้นการอนุรักษ์เมล็ดพันธุ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่นชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งในกลุ่มอาชีพเดียวกันเพื่อไม่ให้เมล็ดพันธุ์ในชุมชนสูญพันธุ์ ทำให้ชุมชนและครอบครัวได้รับรู้ถึงคุณค่าของเมล็ดพันธุ์ของตนเอง โดยที่ไม่ต้องพึ่งพาเมล็ดจากภายนอก ซึ่งมีความสะดวกในการปลูก ไม่ต้องไปซื้อเมล็ดพันธุ์ในท้องตลาดที่อาจมีการคัดต่อพันธุกรรม หรือมีราคาแพงเพราะเป็นเชิงธุรกิจ การเก็บไว้เองสามารถสร้างความหลากหลายของเมล็ดพันธุ์พืช และมีความเหมาะสมกับช่วงเวลาในการปลูก ตามความต้องการบริโภคตามฤดูกาลต่างๆ เกิดเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ในชุมชน ในการใช้ภูมิปัญญาสืบทอดให้คนรุ่นหลังและปลอดสารเคมีรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนสู่การลดภาวะโลกร้อนในปัจจุบันอีกด้วย

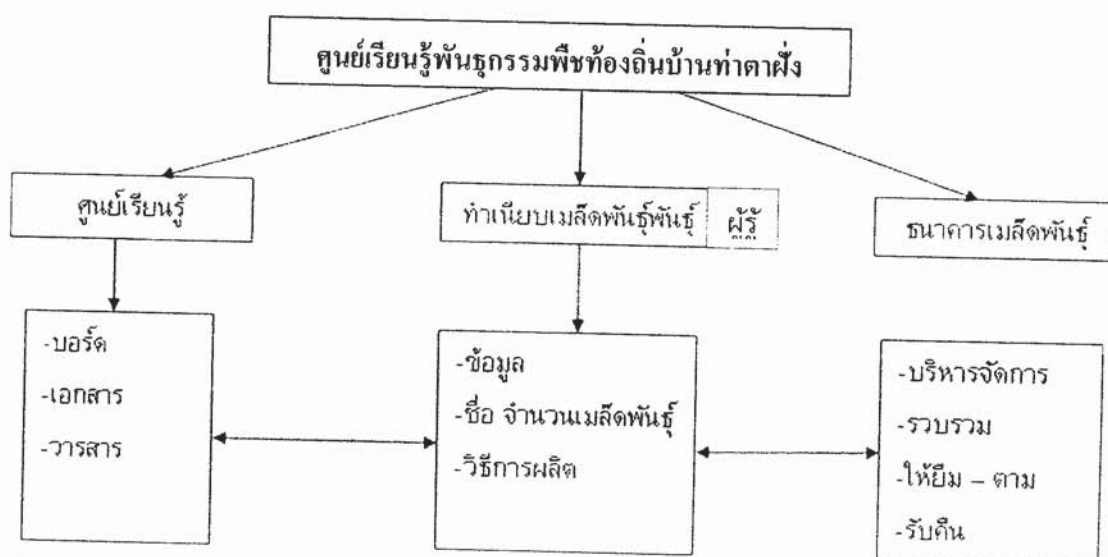
(2) การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เมล็ดพันธุ์พื้นบ้านท่าตาฝั่ง

แนวทางการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เมล็ดพันธุ์พื้นบ้านท่าตาฝั่ง มุ่งเน้นให้เกิด “แหล่งเรียนรู้” ตามวิถีปฏิบัติในชีวิตจริง ผ่านผู้รู้ 4 ด้าน คือด้านนาข้าว ด้านไร่หมุนเวียน เกษตรริมน้ำ และสวนผัก โดยนักวิจัย (นายสมศักดิ์ ศรีมาลี) จะใช้บ้านตนเองเป็นศูนย์เรียนรู้รวมด้านพันธุกรรม ที่มีทั้งองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ พันธุกรรมพืชที่มีคุณค่า มีการใช้ประโยชน์ จะมีการจัดการร่วมเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนพันธุ์ อาจทำเป็นธนาคารเมล็ดพันธุ์ในอนาคต ส่วนพันธุ์ที่ไม่มีการใช้แล้วเพราะไม่เหมาะสมกับพื้นที่ ก็มีตัวอย่างเก็บไว้ (ภาพ-ข้อมูล-ตัวอย่างพันธุกรรม) เพื่อการเรียนรู้แก่ชนรุ่นหลังต่อไป

การก่อเกิดศูนย์เรียนรู้ฯ จากการพูดคุยกันเป็นประจำของกลุ่มอาชีพด้านคุณค่าของพันธุกรรมพืช และการสืบทอดในการอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุกรรมสู่ลูกหลานและลงมือปฏิบัติในวิถีการผลิต มีความจำเป็นต้องใช้องค์ความรู้ที่มีอยู่จากการเก็บรวบรวมข้อมูล มาจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อสื่อสารทั้งกับคนในชุมชนและนอกชุมชน (บ้านท่าตาฝั่งเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน) เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนตื่นตัวใส่ใจ ในการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชของตนเองทั้งเยาวชน นักเรียน คนรุ่นใหม่ได้ศึกษาและเข้าถึงความรู้ได้โดยง่าย

การจัดทำ “ทำเนียบพันธุ์กรรมพืชในแต่ละระบบของชุมชน” เพื่อให้เห็นภาพว่า เมล็ดพันธุ์ชุมชนมีอะไรบ้าง ขาดอะไรบ้าง ชุมชนได้สืบหามาเติมเต็มให้ครบเกิดการเรียนรู้เข้าใจและสืบทอดต่อดังนั้นกระบวนการดังกล่าวเพื่อการปฏิบัติจริงจำเป็นต้องจัดตั้งเป็น “ธนาคารเมล็ดพันธุ์ในชุมชน” โดยมีกระบวนการร่วมกัน กล่าวคือ ผู้ที่สืบทอดการปลูกพืชในชุมชนเก็บเมล็ดไว้ใช้เอง นำไปรวบรวมที่กองทุนเมล็ดพันธุ์แต่ละประเภทภายในชุมชน เกิดการจัดตั้งกลุ่มผู้ที่ต้องการปลูกสืบทอด ขอซื้อเมล็ดพันธุ์จากธนาคารเมล็ดพันธุ์ เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว ก็เก็บเมล็ดพันธุ์มาคืนตามจำนวนที่ขี้มไป และเพิ่มปริมาณเพื่อเป็นกองทุนเมล็ดพันธุ์ต่อไป ส่วนที่ยังไม่มี สามารถนำเมล็ดพันธุ์ของชุมชนไปแลกกับชุมชนอื่นๆ กลับมาเติมเต็มในทำเนียบและธนาคารเมล็ดพันธุ์ เพื่อเกิดการหมุนเวียนและสืบทอดต่อไปทั้งในชุมชนเอง และขยายสู่ชุมชนที่ใกล้เคียง หรือกับชุมชนฝั่งพม่า

แผนภาพที่ 4-5 กลไกการจัดการศูนย์เรียนรู้พันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาฝั่ง

นอกจากการจัดทำศูนย์เรียนรู้พันธุ์กรรมในชุมชนบ้านท่าตาฝั่งแล้ว ความรู้ที่ได้ สามารถนำไปจัดแสดง ทั้งที่เป็นภาพถ่าย และข้อมูลลักษณะ (คุณสมบัติ) เฉพาะของพันธุ์พืชแต่ละระบบ ได้ที่ศูนย์เรียนรู้เพื่อการจัดการลุ่มน้ำสาละวินอย่างยั่งยืน ที่ภาคประชาสังคมจังหวัดแม่ฮ่องสอน กำลังดำเนินการจัดตั้งอยู่ในช่วงปี 2557 นี้ เพื่อให้เห็นกระบวนการจัดการตนเองของชนชาติพันธุ์ไทลื้อ ที่ยังมีความหลากหลายของพันธุ์กรรมทั้งพืชและสัตว์สูง ควรค่าแก่การอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนสืบไป

บ้านแม่สามแลบมีที่ตั้งที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในแถบชายฝั่งสาละวิน ทั้งฝั่งไทยและพม่า การนำความรู้ไปจัดแสดง จะสามารถขยายความรู้สู่การรับรู้ของสาธารณะ ได้มากขึ้น

3. การจัดเวทีแลกเปลี่ยนด้านพันธุ์กรรมพืชในชุมชน

การจัดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนในชุมชนสู่การเรียนรู้และปฏิบัติ เนื่องจากแต่ละครอบครัวได้ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมอยู่แล้ว โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพทำไร่หมุนเวียน ได้ก่อเกิดวิถีประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาโดยใช้ภูมิปัญญาสอดแทรก ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะพันธกรรมพืชในไร่ที่มีความหลากหลายชาวบ้านแต่ละครอบครัว ได้เก็บรักษาและปลูกต่อตามฤดูกาล ปัจจุบันทุกคนที่ประกอบอาชีพจะทำการเกษตรคำนึงถึงความคุ้มค่าของพื้นที่กับผลผลิตที่ได้รับ ราคาพืชผลที่ตลาดต้องการ โดยในพื้นที่ผืนเดียวสามารถใช้ประโยชน์จากการปลูกบริโภค การใช้สอย ในช่วง (ฤดู) ต่างๆ ภายในหนึ่งปี ผู้การเก็บเกี่ยวจัดเก็บเมล็ดพันธุ์เพื่อสืบทอดสิ่งเหล่านี้ มีความจำเป็นจะต้องสืบค้น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดให้กับคนที่ไม่รู้ ให้รู้ถึงคุณค่า จนอยากอนุรักษ์สืบทอด โดยมีกลุ่มเป้าหมายร่วมกันทั้งผู้ที่ถ่ายทอดและผู้ที่ยอมรับ เช่น ชาวบ้าน นักเรียน เยาวชน กลุ่มอาชีพ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำ ร่วมไปถึง นักวิชาการ เพื่อเกิดให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอด สืบทอด สู่การปฏิบัติให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟู พันธุ์กรรมในชุมชนต่อไป

4. การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพืชโดยการแลกเปลี่ยนข้ามพื้นที่

การค้นหามเมล็ดพันธุ์เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูสืบทอดในชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์โดยจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์เมล็ดพันธุ์ร่วมกับผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านของแต่ละชุมชนแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ในรูปแบบความสัมพันธ์ส่วนตัวนามเมล็ดพันธุ์ของชุมชนอื่น มาปลูกในพื้นที่ของตนเอง เพื่อขยายพันธุ์ เก็บเมล็ดพันธุ์ เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอด รูปแบบของกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ระดับชาติจัดเวทีบรรณรักษ์หรือกิจกรรมวัฒนธรรมชนเผ่ามีประเด็นของพันธุ์กรรมพืช ระดับชนเผ่า โดยนำเมล็ดพันธุ์ของแต่ละพื้นที่แต่ละชุมชนที่อยู่มารวมรวมสายพันธุ์ต่างๆ เพื่อค้นหาพันธุ์กรรมพืชที่หายไปของแต่ละชุมชน นำมาฟื้นฟูขยายพันธุ์สู่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

5. การถ่ายทอดความรู้สู่เด็กและเยาวชน

สามารถทำได้ 2 รูปแบบ คือ กับเด็กเยาวชนในครอบครัว (ลูกหลานในบ้าน: พ่อแม่พี่น้องกับเด็ก) และกับเด็กเยาวชนในระบบโรงเรียน (ครู-นักเรียน ผ่านหลักสูตร, ครู-ผู้รู้ ผ่านการเรียนรู้ในพื้นที่)

รูปแบบที่ 1 สืบทอดแก่เด็กเยาวชนในครอบครัว เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะครอบครัวเป็นด่านแรกในการเรียนรู้ของทุกคน พ่อ-แม่-ญาติ ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน สามารถถ่ายทอดความรู้แก่เด็กได้ในวิถีชีวิตจริง เริ่มจากนกวิจัย ทีมวิจัย ก่อน เพราะได้ศึกษาเรื่องนี้มาแล้ว มีความรู้ที่พร้อมสื่อสาร ถ่ายทอด

การนำลูกหลานไปเรียนรู้ในแปลงนา

รูปแบบที่ 2 สืบทอดแก่เด็กเยาวชนในระบบโรงเรียน ในช่วงเวลา 6 เดือน (ช่วงทดลองปฏิบัติการ) ของโครงการ ได้ทดลองให้ผู้รู้สืบทอดความรู้ด้านพันธุกรรมแก่ เด็กเยาวชนในโรงเรียนรวม 33 คน โดยแบ่งเป็นฐานเรียนรู้ 3 ฐาน ได้แก่ ระบบพืชในนา ในสวน และในไร่นาชุมชน ผลปรากฏว่าเด็กมีความสนใจเรียนรู้เป็นอย่างดี แต่ควรจัดให้มากกว่านี้ และอาจเฉพาะเจาะจงมากขึ้น เพื่อให้เด็กเรียนรู้เชิงลึก ไม่รีบร้อนเกินไป (มีรายละเอียดในภาคผนวก 2)

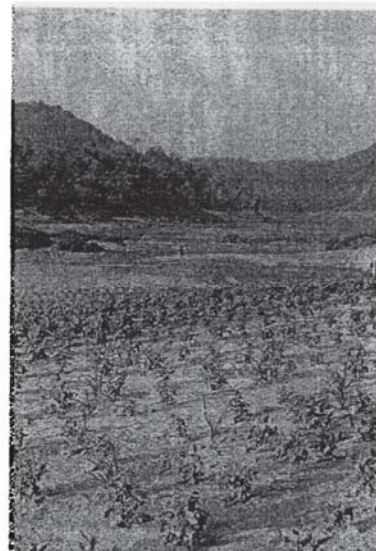
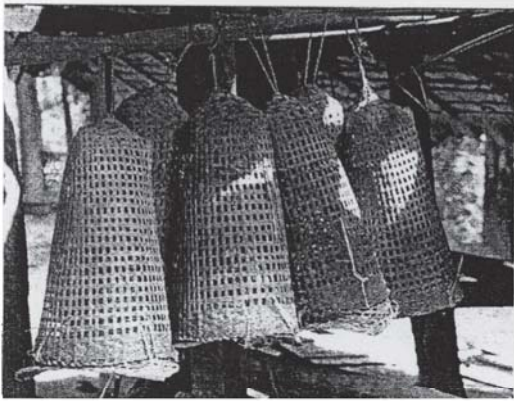
6) วิเคราะห์ผู้ที่เกี่ยวข้องที่สามารถสนับสนุนงานฯ บ้านท่าตางและท่าแผนขอรับการสนับสนุนองค์กรภายนอกหมู่บ้าน

1. อำเภอแม่สะเรียง อบรบให้ความรู้แก่ชุมชน ด้านสิทธิในพื้นที่ทำกิน, สิทธิมนุษยชน
2. เกษตรอำเภอแม่สะเรียง ส่งเสริมเรื่องอาชีพแก่ชุมชน เช่น การจักสาน, การทอผ้ากะเหรี่ยง, การทำเกษตรของเกษตรกร, ทำให้ชุมชนมีรายได้จากขายผลิตภัณฑ์ของชุมชน
3. สสร. เป็นที่ปรึกษาด้านสุขภาพให้ชุมชน จำยารักษาโรคเมื่อคนในชุมชนเจ็บป่วย ให้ความรู้ ป้องกันโรคและภัยพิบัติต่างๆ
4. เครือข่ายทรัพยากร/ ลุ่มน้ำ จ.แม่ฮ่องสอน ให้ความรู้ด้านสิทธิที่ดินทำกิน และสิทธิมนุษยชน
5. เทศบาลตำบลแม่ยวม ทำถนนหนทางให้แก่ชุมชน ทำให้การเดินทางคมนาคมสะดวกขึ้น การมาหาสู่การสะดวกขึ้น (และจะทำแผนขอรับการสนับสนุนหลังจากมีพื้นที่รูปธรรมการจัดการพันธุกรรมที่ชัดเจนแล้ว เพราะชุมชนจะทำงานต่อเนื่องหลังจบโครงการ โดยเฉพาะการจัดทำศูนย์เรียนรู้ให้สมบูรณ์ รวมถึงการสาธิตการปลูกพันธุกรรมที่หลากหลายในพื้นที่)
6. นักท่องเที่ยว มาท่องเที่ยวทำให้ชุมชนมีรายได้ เช่น ซื้ออุดหนุนสินค้าในชุมชน แจกของอาหาร เสื้อผ้า และให้ทุนการศึกษาแก่เด็ก
7. องค์กรพัฒนาเอกชน ให้ความช่วยเหลือสิทธิเด็กและสิทธิมนุษยชนในชุมชน ให้ทุนการศึกษาแก่เด็กในชุมชน และอบรบให้ความรู้ให้แก่เด็กและเยาวชน
8. มูลนิธิสุกนิมิตแห่งประเทศไทย ให้ความช่วยด้านสิทธิมนุษยชนเด็ก ให้ความรู้ ให้ทุนการศึกษาและพัฒนาศาสนา
9. พัฒนาชุมชนอำเภอ อบรบให้ความรู้หนุนเสริมกลุ่มต่างๆในชุมชน และหาวัสดุอุปกรณ์ต่างให้ชุมชน เช่น โรงผลิตน้ำมันงา และเครื่องมือทำน้ำมันงา

กลุ่มหน่วยงานภายในหมู่บ้าน

1. โรงเรียน จัดการศึกษาให้แก่เด็กเยาวชน จัดหาทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน และพัฒนาโรงเรียน ชุมชน

2. กลุ่มสตรี ด้านอาหารที่เข้ามายังหมู่บ้าน อนุรักษ์วัฒนธรรม สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน เช่น ขายของที่ระลึก จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มในชุมชน
3. กลุ่มทอผ้า แสวงหาวัฒนธรรมและอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน
4. กลุ่มเยาวชน พัฒนาชุมชน/ รักษาประเพณีวัฒนธรรม
5. กลุ่มเยาวชนจัดการท่องเที่ยว ได้รับการพัฒนาศักยภาพเชื่อมกับเครือข่ายการท่องเที่ยว โดยชุมชน จังหวัดแม่ฮ่องสอน และสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
6. กลุ่มโฮมสเตย์ สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน และพัฒนาชุมชน
7. กลุ่มน้ำมันงา เป็นยารักษาโรค สร้างรายได้จากการขายน้ำมันงา รักษาวิถีทำกิน
8. กลุ่มจักสาน รักษาองค์ความรู้การจักสาน รักษาประเพณีในท้องถิ่นเกี่ยวกับการจักสาน แล้ว สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน

กลุ่มอาชีพที่หลากหลายของชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง

บุคคลกรในชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง

1. ไปทำงานนอกหมู่บ้านประมาณ 50 คน
2. ไปเรียนนอกหมู่บ้านประมาณ 200 คน เรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษา
3. เรียนจบ/ กำลังเรียนปริญญาตรีประมาณ 15 คน (ทำงานเป็นครูในหมู่บ้าน 4 คน)
4. เรียนจบปริญญา จำนวน 1 คน

การวิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้องนี้ ได้ทำกันในช่วงพัฒนาโครงการวิจัย เพื่อค้นหา “คน องค์กร หน่วยงาน และเครือข่าย” ที่จะสามารถเชื่อมการทำงานกับโครงการวิจัยได้ หรือสนับสนุนงานวิจัย ในเรื่องต่าง ๆ ตามที่ชุมชนได้จัดทำแผนเสนอขอรับการสนับสนุนเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพืชพื้นบ้านได้

หน่วยงานแรกที่คาดหวังว่าจะสามารถสนับสนุนกิจกรรมได้ได้แก่ เทศบาลตำบลแม่ขวึม ซึ่งจะต้องจัดทำแผนเสนอเพื่อของบประมาณมาดำเนินการต่อเนื่องต่อไป

ส่วนที่ 5

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

หมู่บ้านท่าตาฝั่งหรือบ้านจ่อ เป็นชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ติดชายแดนไทย-พม่า มีแม่น้ำสาละวินเป็นเส้นแบ่งระหว่างประเทศ ชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่กันแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน เป็นระบบเครือญาติไม่ว่าจะเป็นกะเหรี่ยงชายแดนไทยหรือกะเหรี่ยงในชายแดนพม่าที่มีความผูกพันกันมาอย่างยาวนาน มีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ วัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน โดยชุมชนส่วนใหญ่ยังมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ ตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน หรือ ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะเรื่องของอาหารถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิต ชุมชนมีแหล่งที่มาของอาหารจากระบบการผลิตหลายระบบ และจากฐานทรัพยากรเป็นสำคัญ โดยหามาได้เองจาก 6 แหล่งด้วยกัน ได้แก่ 1) การเดินหาพืชผักจากธรรมชาติตามฤดูกาลจากป่า และจากแม่น้ำ 2) การผลิตด้วยภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เช่น ระบบไร่หมุนเวียน 3) จากระบบนา 4) จากระบบสวน 5) จากระบบเกษตรริมน้ำ ส่วนใหญ่จะปลูกในช่วงฤดูน้ำลดริมแม่น้ำสาละวินแม่น้ำแม่กองคา โดยปลูกตามชายหาดและ 6) ระบบการประมงในแม่น้ำ

จากการศึกษาสืบค้นพันธุกรรมพืชในระบบต่างๆ ด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าตาฝั่งและชุมชนใกล้เคียงร่วมกับชุมชนชายแดนประเทศพม่าพบว่า ในระบบไร่หมุนเวียน ระบบนา และระบบสวน ยังมีพันธุกรรมพืชที่หลากหลายในการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการประกอบอาชีพ มีพันธุ์พืชเพียงส่วนน้อยที่สูญหายไปและถูกผสมพัฒนาข้ามพันธุ์ (เกิดการกลายพันธุ์) และมีพันธุกรรมพืชบางส่วนได้รับการพัฒนาจากการผสมพันธุ์โดยใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับความรู้ทางวิชาการทำให้พันธุกรรมพืชแปรสภาพเป็นพันธุ์พืชใหม่ อย่างไรก็ตามเมื่อวิเคราะห์ถึงความเสี่ยงต่างๆ พบว่า ชุมชนยังต้องหาแนวทางตั้งรับและปรับตัว กับความเสี่ยงแต่ละด้านเพื่อร่วมกันจัดการให้พันธุกรรมท้องถิ่นยังดำรงอยู่ได้อีกต่อไป

ผลการศึกษาโดยสรุปที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการทั้ง 3 ข้อ (Output) ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาและรวบรวมพันธุกรรมพืชท้องถิ่น บ้านท่าตาฝั่ง 2) เพื่อวิเคราะห์ความเสี่ยงต่อการสูญหายของเมล็ดพันธุ์แต่ละชนิดที่สำคัญต่อชุมชนภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านอากาศ เศรษฐกิจและสังคมและ 3) เพื่อค้นหารูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุกรรมพืชท้องถิ่นชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง รวมถึงผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ (Outcome) ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินโครงการ และข้อเสนอแนะ สามารถสรุปได้ ในบทนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย ที่ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ

5.1.1 ผลการศึกษาและรวบรวมพันธุกรรมพืชท้องถิ่น บ้านท่าตาฝั่ง

ได้จำแนกขอบเขตของการศึกษาฯ ตามลักษณะภูมินิเวศของชุมชน ที่ทำการเกษตรใน 4 ระบบ ได้แก่ ระบบนา ระบบสวน ไร่หมุนเวียน และเกษตรริมน้ำ (ชายหาดแม่น้ำสาละวินในฤดูแล้ง) โดยทีม

วิจัยได้พัฒนาเครื่องมือในการสืบค้น มอบหมายหน้าที่ในทีม ตามความถนัดเพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูล มีการรอบเนื้อหาที่ต้องเก็บอย่างชัดเจนที่เป็นแบบสำรวจสั้น ๆ 1 หน้า มีการถ่ายภาพพันธุ์กรรมเท่าที่จะทำได้ (แต่ยังไม่ครบ ยังต้องทยอยถ่ายภาพต่อเนื่องหลังสิ้นสุดโครงการ) เพราะบางสายพันธุ์ ไม่ได้ปลูกในปีที่เก็บ หรือบางคนไม่ได้เก็บไว้ ได้เพียงข้อมูลตามแบบสำรวจเป็นหลัก ผลการศึกษาสรุปได้ ดังนี้

1.1) พันธุ์กรรมในนาข้าว

จากการสำรวจด้วยแบบสอบถาม จำนวน 20 ครัวเรือน (สำรวจผู้ทำนาทุกครัวเรือน) หรือคิดเป็นร้อยละ 24) ของครัวเรือนทั้งหมด พบพันธุ์กรรมข้าวนา บ้านท่าดาฝั่งและชายแดนพม่า จำนวน 14 พันธุ์ โดยมีพื้นที่ปลูกข้าวนาแต่ละสายพันธุ์เท่าเดิม จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 7) ปลูกน้อยลง จำนวน 13 พันธุ์ (ร้อยละ 93) แหล่งที่พบจะพบฝั่งไทยทั้งหมด (บ.ท่าดาฝั่ง) สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ นั้น เป็นการนำมาบริโภคเป็นหลัก

1.2) พันธุ์กรรมข้าวในไร่หมุนเวียน

จากการสำรวจพบพันธุ์กรรมข้าวเจ้าไร่หมุนเวียน บ้านท่าดาฝั่งและชายแดนพม่า จำนวน 27 ชนิด โดยมีพื้นที่ปลูกข้าวนาแต่ละสายพันธุ์เท่าเดิม จำนวน 9 พันธุ์ (ร้อยละ 33) พื้นที่ปลูกน้อยลง จำนวน 14 พันธุ์ (ร้อยละ 52) เป็นเพราะการทำไร่หมุนเวียนลดลง สูญหาย จำนวน 4 พันธุ์ (ร้อยละ 15) สาเหตุเพราะข้าวไร่บางชนิดเมื่อมีการนำมาหุงแล้ว เนื้อแข็ง ไม่อร่อย และไม่ทนต่อโรค สภาพอากาศ ชาวบ้านจึงไม่นิยมปลูกทำให้สูญพันธุ์ไป

แหล่งที่พบส่วนใหญ่จะพบฝั่งไทย (บ.ท่าดาฝั่ง) และพม่า (จีเวอเคอตาเจ็คี) จำนวน 19 พันธุ์ (ร้อยละ 70) ที่เหลือพบที่ฝั่งไทยเท่านั้น จำนวน 2 พันธุ์ (ร้อยละ 7) และพบที่ฝั่งพม่าเท่านั้น จำนวน 2 พันธุ์ (ร้อยละ 7) สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ นั้น เป็นการนำมาบริโภคเป็นหลัก

พบพันธุ์กรรมข้าวเหนียวไร่หมุนเวียน บ้านท่าดาฝั่งและชายแดนพม่า จำนวน 9 ชนิด โดยมีพื้นที่ปลูกข้าวนาแต่ละสายพันธุ์เท่าเดิม จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 11.25) มีพื้นที่ปลูกน้อยลง จำนวน 7 พันธุ์ (ร้อยละ 77) สูญหาย จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 11.25) สาเหตุ เนื่องจากเมื่อนำมาหุงแล้วเนื้อข้าวแล้วจะแข็ง ไม่ค่อยสุก และไม่ทนต่อโรค ไม่ทนต่อสภาพอากาศ แหล่งที่พบข้าวเหนียวไร่ทั้งหมดจะพบได้ทั้งฝั่งไทย (บ.ท่าดาฝั่ง) และพม่า(จีเวอเคอตาเจ็คี) จำนวน 7 พันธุ์ สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์ นั้น เป็นการนำมาบริโภคเป็นหลัก

3) พันธุ์กรรมพืชอื่น ๆ ในไร่หมุนเวียน

จากการสำรวจพบว่า พันธุ์กรรมพืชในไร่หมุนเวียนบ้านท่าดาฝั่งและชายแดนพม่า มีความหลากหลายสูงมาก ทั้งพืชตระกูลถั่ว ตระกูลแดง น้ำเต้า ตะไคร้ ข่า พริก งา ข้าวฟ่าง บวบ ผักใบเขียว และอื่น ๆ จำนวน 102 ชนิด พื้นที่ปลูกพืชสายพันธุ์ต่าง ๆ ในไร่หมุนเวียนพบว่า มีพื้นที่ปลูกมากขึ้น 21 พันธุ์ (ร้อยละ 21) มีพื้นที่ปลูกเท่าเดิม จำนวน 33 พันธุ์ (ร้อยละ 32) มีพื้นที่ปลูกน้อยลง จำนวน 47 พันธุ์

(ร้อยละ 46) สูญหาย จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 0.98) สาเหตุเนื่องจากให้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มกับการปลูกรักษา และไม่ทนต่อโรค

แหล่งที่พบส่วนใหญ่จะพบฝั่มพม่า (ซิเวอเคอค่าเจ็คี) จำนวน 94 พันธุ์ (ร้อยละ 92) ที่เหลือพบที่ฝั่มไทยเท่านั้น จำนวน 8 พันธุ์ (ร้อยละ 8) ซึ่งที่พม่าจะมีความหลากหลายสูงกว่าไทยมาก เพราะในปี 2555 ที่สำรวจ บ้านท่าตาฝั่งมีคนทำไร่หมุนเวียนเพียง 5 คน เท่านั้น สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์นั้นเป็นการนำมาบริโภคและขายเป็นรายได้ของครอบครัว

4) พันธุ์กรรมพืชในสวนริมน้ำสาละวิน

ปี 2554 คนที่ทำเกษตรริมน้ำ มี 8 ครอบครัวพืชส่วนใหญ่ที่ปลูกได้แก่ยาสูบ (พืชหลัก) รองลงมาได้แก่ ถั่วเหลือง ถั่วดำ ถั่วลิสงการทำเกษตรริมน้ำจะทำกันในช่วงฤดูแล้ง ฤดูฝนแม่น้ำสาละวินไหลแรงไม่สามารถทำเกษตรริมน้ำได้สาเหตุที่ยังมีการทำสวนคือ ได้ผลผลิตที่หลากหลาย ได้อาหารจากสวนที่สมบูรณ์ และยังก่อให้เกิดรายได้จากสวน เช่น ถั่วเหลือง, พริก, ถั่วลิสง สามารถเอาไปขายสร้างรายได้ให้แก่ผู้ปลูกด้วยสาเหตุที่ไม่มีการทำสวนคือ ไม่มีพื้นที่ในการทำสวน สวนที่ใกล้แม่น้ำสาละวินบางปีจะถูกน้ำท่วมเสียหาย ไม่สามารถเพาะปลูกได้จะต้องรอปีถัดไป

จากการสำรวจพบพันธุ์กรรมพืชในสวนบ้านท่าตาฝั่งและชายแดนพม่า จำนวน 30 ชนิด พื้นที่ปลูกพืชสายพันธุ์ต่าง ๆ ของพืชสวนพบว่า มีมากขึ้น 1 พันธุ์ (ร้อยละ 3) มีเท่าเดิม จำนวน 19 พันธุ์ (ร้อยละ 63) และมีน้อยลง จำนวน 9 พันธุ์ (ร้อยละ 30) สูญหาย จำนวน 1 พันธุ์ (ร้อยละ 3) สาเหตุเนื่องจากให้ผลผลิตน้อย ไม่คุ้มกับการผลิต

แหล่งที่พบส่วนใหญ่จะพบฝั่มไทย (บ.ท่าตาฝั่ง) จำนวน 27 พันธุ์ (ร้อยละ 90) ที่เหลือพบทั้งสองฝั่ม ฝั่มไทย (บ.ท่าตาฝั่ง) และพม่า(ซิเวอเคอค่าเจ็คี) จำนวน 2 พันธุ์ (ร้อยละ 7) สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์นั้น เป็นการนำมาบริโภค และขายเป็นรายได้ครอบครัว

5.1.2 ผลการวิเคราะห์ความเสี่ยงด้านพันธุ์กรรม

ได้วิเคราะห์หาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นพบว่า มีทั้งปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก สรุปได้ ดังนี้

ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดความเสี่ยงด้านพันธุ์กรรม ได้แก่

1) กระบวนการเก็บรักษาพันธุ์พืช เช่น การคัดพันธุ์พบว่า ปัจจุบันไม่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษอย่างแท้จริงเพราะลูกหลานส่วนใหญ่ไม่ยอมทำเกษตร จึงทำให้ความรู้ในการคัดพันธุ์เสี่ยงต่อการสูญหาย การปรับปรุงพันธุ์มีทั้งข้อดีและข้อเสีย เช่น บ้านท่าตาฝั่งมีคนปรับปรุงพันธุ์แดงโมโดยนำเกสรตัวผู้ของพันธุ์อื่นๆ มาผสมกับเกสรตัวเมียจะสามารถได้พันธุ์ใหม่ แต่อาจจะมีการกลายพันธุ์เกิดขึ้น ด้านการแลกเปลี่ยนยังมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์กรรมของคนในหมู่บ้านด้วยกัน และระหว่างพี่น้องฝั่มไทย – พม่า แต่

ในอนาคตหากไม่มีวัฒนธรรมแลกเปลี่ยน อาจส่งผลกระทบต่อความหลากหลายของพันธุกรรมพืชในท้องถิ่นได้ พันธุ์ส่งเสริม หรือ “พันธุ์แจก” ที่ชาวบ้านเรียกกัน ซึ่งได้แก่พันธุ์ข้าว กข. ข้าวหอมมะลิ ซึ่งส่งผลกระทบต่อ พันธุกรรมข้าวท้องถิ่นโดยตรง คือคนในชุมชนหันไปปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริม ที่เชื่อว่าได้ผลผลิตมาก ทำให้คนในชุมชนไม่ปลูกพันธุ์ท้องถิ่น จึงทำให้พันธุ์ท้องถิ่นลดลง

2) ขาดการสืบทอด องค์ความรู้การจัดการพันธุกรรมพืชโดยชุมชน เริ่มจากผู้สืบทอด คือเด็ก และเยาวชนในชุมชนปัจจุบันไม่สนใจในอาชีพเกษตร ส่วนใหญ่ถูกสอนให้เรียนหนังสือให้สูงหางานที่สบาย ไม่ต้องโดนแดด โดนฝน และที่สำคัญคือสื่อมีอิทธิพลในชีวิตของเขา เลียนแบบสื่อโทรทัศน์อยากเป็นดารา ผีขาว ไม่อยากดำ อยากมีอาชีพที่สบาย และคิดความสบาย ส่วนคนที่ทำในปัจจุบันไม่มีการสืบทอดเรื่ององค์ความรู้อย่างแท้จริง ส่วน “สภาวะองค์ความรู้” ในด้านต่าง ๆ ก็เริ่มจะหายไปบ้าง เพราะถูกกลบเกลื่อน ได้แก่ องค์ความรู้การคัดพันธุ์ยังคงมีอยู่ในชุมชนท่าตาฝั่ง แต่มีน้อยส่วนองค์ความรู้อื่น ๆ ยังมีผู้รู้พร้อมสืบทอด ได้แก่ องค์ความรู้การเลือกพื้นที่ การเตรียมพื้นที่ องค์ความรู้พิธีกรรม และ องค์ความรู้การเก็บเกี่ยว เช่น ประมาณเดือนตุลาคม ข้าวจะตั้งท้องออกดอก หลังจากข้าวตั้งท้อง 30 วัน จึงจะสามารถเก็บเกี่ยวได้ และ หลังการเกี่ยว ตากแดด 1 สัปดาห์แล้วจึงจะนวดข้าวได้ เป็นต้น

3) ศัตรูของพืช ที่พบในชุมชน ได้แก่ โรคแอมโมหรือราน้ำ โรคเพลี้ยกระโดด โรคใบไหม้ โรคโคนเน่า ที่เกิดนาข้าว ศัตรูจากสัตว์ ได้แก่ หนู นกพริก นกเขา ศัตรูจากแมลง ปลวก ตั๊กแตน หอย ตัวหนอนเจาะรวงลำต้นข้าว ส่วนมากทำความเสียหายให้แก่พืชในไร่หมุนเวียนของคนในชุมชนบ่อยครั้ง สาเหตุศัตรูพืชนี้ก็เป็นความเสี่ยงที่จะทำให้พืชลดลงได้ หากไม่ป้องกันดูแล

4) เทคโนโลยีในการทำเกษตรการใช้สารเคมีในชุมชน ใช้ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ซึ่งมีสารเคมีตกค้าง ทำให้มีผลกระทบต่อพืชพันธุ์บางชนิดเช่น เกิดสารเคมีตกค้างเมื่อทำการเพาะปลูก พืชบางชนิดจะไม่งอกหรือออกออกมาแต่ไม่ดี และทำให้พืชอ่อนแอ สาเหตุเกิดจากสารเคมีตกค้างในดินไปทำลายการงอกของพืชนั้น หรือทำลายการเจริญเติบโตของพืชนั้นด้วยและยังมีผลกระทบต่อห่วงโซ่ในระบบอาหารทั้งต่อสุขภาพของคนทำเกษตร คนกินอาหาร และดิน น้ำ ป่า

5) การใช้ประโยชน์ ส่วนมากคนในชุมชนใช้ประโยชน์โดยนำไปบริโภคในครัวเรือน ส่วนการใช้ในพิธีกรรมมีน้อย อาจเนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่ในบ้านท่าตาฝั่งนับถือศาสนาคริสต์ จึงทำให้มีพิธีกรรมน้อยกว่าศาสนาแบบดั้งเดิมที่มีการพิธีกรรมมาก เช่น ก่อนที่จะมีการลงสำรวจพื้นที่ไร่หมุนเวียนจะต้องนำไก่มาเสี่ยงทายก่อนว่าพื้นที่ดีหรือไม่ ก่อนจะมีการลงไร่ เป็นต้น ส่วนพิธีกรรมในชุมชนปัจจุบัน คือการนมัสการขอบคุณพระเจ้าก่อนและหลังการเพาะปลูกเท่านั้น

ส่วนความหลากหลายของพืช ไร่ พืชสวน สถานการณ์ปัจจุบันพบว่า พืชที่คนในชุมชนทำยังมีความหลากหลายอยู่ เช่น ไร่หมุนเวียนที่มีพืชที่หลากหลาย 102 ชนิด สวนที่มีพืชที่หลากหลายถึง 30 ชนิด ถือว่ายังไม่มีความเสี่ยงด้านนี้

ปัจจัยภายนอก ที่ทำให้เกิดความเสี่ยง ได้แก่

1) ภัยธรรมชาติ

น้ำท่วม ในช่วงปี 2553 ที่ผ่านมามีเกิดพายุ ฝนตกติดต่อกันหลายวันทำให้เกิดน้ำไหลเข้าท่วมทำ ความเสียหายให้กับพื้นที่นา พื้นที่สวน จำนวนมากพื้นที่นาในบ้านท่าตาฝั่ง และพื้นที่ข้างเคียง ถูกน้ำป่า กัดเซาะพื้นที่นาเสียหายประมาณ 30 กว่าไร่ ชาวบ้านเดือนร้อนต้องหาพื้นที่ใหม่ เพราะไม่สามารถ ซ่อมแซม บุดที่นาเดิมได้ เพราะพื้นที่เก่าถูกทับถมด้วยทรายและหินขนาดใหญ่ ฝนทิ้งช่วง เมื่อมีการ เพาะปลูกเสร็จแล้ว ความถี่ที่เกิดฝนทิ้งช่วงพบมากขึ้น ก่อให้เกิดความเสียหายต่อพืช เพราะช่วงที่มีการ เพาะปลูกเป็นช่วงที่พืชต้องการใช้น้ำมาก หากฝนทิ้งช่วง อากาศร้อนทำให้พืชที่ปลูกลงไปในพื้นที่ดอน หรือพื้นที่ที่น้ำเข้าไม่ถึง ไม่งอก ไม่เพาะตัว ซึ่งต้องมีการปลูกใหม่ หรือบางคนไม่เพาะปลูกอีกเลย ซึ่งจะ ทำให้พันธุ์ที่จะทำการปลูกปีต่อไป ไม่มี ผลทำให้พันธุ์กรรมพืชลดลง ในปีต่อไป ถ้าจะมีการเพาะปลูก ใหม่จะต้องไปขอยืมจากที่อื่น หรือซื้อจากร้านค้า จะทำให้พันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นเกิดความเสี่ยงลดลงหรือ สูญพันธุ์ได้

2) การตลาด ปัจจุบันมีทั้งคนนอกชุมชนและคนในชุมชนมาส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง โดยนำเรื่องการตลาดมาเป็นแรงจูงใจในการเพาะปลูก มีการประกันราคาผลผลิต ทำ ให้คนในชุมชนหันไปทำพืชเศรษฐกิจอย่างเดียว และพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ไปแย่งพื้นที่ในเพาะปลูกพืชดั้ง เดิม ทำให้ความหลากหลายของพืชลดลงเช่น ถั่วลิสง แดง บวบ เป็นต้น การปลูกพืชเศรษฐกิจ (เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์) คนในชุมชนปลูกแค่พืชตัวใดตัวหนึ่ง ทำให้พื้นที่ที่เคยปลูกพืชท้องถิ่นที่หลากหลายลด น้อยลง ประเด็นการนำเรื่องตลาดและรายได้มาสร้างแรงจูงใจที่ทำให้ขาดความหลากหลายเห็นได้ชัดขึ้น เรื่อย ๆ ซึ่งเป็นประเด็นเสี่ยงในอนาคตเช่นเดียวกัน

3) นโยบายรัฐเนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านท่าตาฝั่งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติสาละวิน พื้นที่บางส่วน ถูกจำกัดไม่ให้ชาวบ้านเขาไปทำประโยชน์ แต่ทางอุทยานแห่งชาติได้กันพื้นที่บางส่วนให้เป็นพื้นที่ทำกิน ของชุมชน ได้แก่ พื้นที่ไร่มุมนเวียน 1,000 ไร่ ถ้าหากพื้นที่นี้ไม่มีการใช้ประโยชน์ปล่อยให้ต้นไม้พันธุ์ พืชต่างๆ เจริญเติบโต เกรงว่าพื้นที่นี้อาจถูกยึดเป็นของอุทยานแห่งชาติ ชุมชนจะไม่มีสิทธิทำกินอีก

4) ความมั่นคงชายแดนอีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญมากเนื่องจากพื้นที่บ้านท่าตาฝั่งเป็น พื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ชาวบ้านทั้งสองฝั่งที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีการไปมาหาสู่กันระหว่าง ญาติพี่น้องทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่า มีการแลกเปลี่ยนพืชพันธุ์กัน มีการค้าขายระหว่างกัน เป็นต้น ความ มั่นคงชายแดนหากไม่มีการสู้รบระหว่างทหารกะเหรี่ยงกับทหารพม่า จะทำให้การไปมาหาสู่กันสะดวกต่อ การแลกเปลี่ยนพันธุ์กรรมพืชระหว่างพี่น้องทั้งสองฝั่งเช่นกัน หากเกิดการสู้รบกันความไม่สงบในพื้นที่ การไปมาหาสู่กันจะไม่มิตลอดจนการแลกเปลี่ยนพันธุ์กันก็จะไม่เกิดขึ้น ความหลากหลายทางพืชกรรมพืชก็ หายไป และพันธุ์กรรมพืชบางชนิดที่อยู่ทั้งสองฝั่งมีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์-สูญหายได้

5.1.3 รูปแบบและแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาฝั่ง

1) การแลกเปลี่ยนความรู้และเมล็ดพันธุ์ภายในครอบครัวและในกลุ่มอาชีพเดียวกัน

การถ่ายทอดความรู้ในระดับครอบครัว ระหว่างพ่อ-แม่-ลูก ปู่ย่าตายาย เป็นพื้นฐานสำคัญในการสืบทอด ทั้งนี้เจ้าของความรู้ หรือผู้รู้ ต้องเห็นความสำคัญ และเชื่อมั่นในความรู้และอยากถ่ายทอดเป็นสำคัญ วิธีการอาจมีความหลากหลาย ในวิถีเกษตรของชุมชน เช่น พาลูกหลาน ไปเรียนรู้ในแปลงเกษตรของบ้าน ส่วนการพูดคุยในกลุ่มอาชีพเดียวกัน ทำให้ชุมชนได้รับรู้ถึงคุณค่าของเมล็ดพันธุ์ของตนเองโดยเก็บเองใช้เอง ซึ่งมีความสะดวกในการปลูก ไม่ต้องไปซื้อเมล็ดพันธุ์ในท้องตลาดที่อาจมีการตัดต่อพันธุ์กรรม หรือมีราคาแพงเพราะเป็นเชิงธุรกิจ การเก็บไว้เองสามารถสร้างความหลากหลายของเมล็ดพันธุ์พืช และมีความเหมาะสมกับช่วงเวลาในการปลูก ตามความต้องการบริโภคตามฤดูกาลต่างๆ เกิดเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ในชุมชน ในการใช้ภูมิปัญญาสืบทอดให้คนรุ่นหลังและ ปลอดภัยการเคมีรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนสู่การลดภาวะโลกร้อนในปัจจุบันได้อีกด้วย

2) การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้พันธุ์กรรมพื้นบ้านท่าตาฝั่ง

นำองค์ความรู้จากผลงานวิจัย มาจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อสื่อสารทั้งกับคนในชุมชนและนอกชุมชน (บ้านท่าตาฝั่งเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน) เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนตื่นตัวใส่ใจ ในการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชของตนเอง อีกทั้งเป็นการเอื้อโอกาสให้ทั้งเยาวชน นักเรียน คนรุ่นใหม่ได้ศึกษาและเข้าถึงความรู้ได้โดยง่ายการจัดทำ “ทำเนียบพันธุ์กรรมพืชในแต่ละระบบของชุมชน” ถือเป็นสื่อสำคัญ เพื่อให้เห็นภาพว่าเมล็ดพันธุ์ชุมชนมีอะไรบ้าง ขาดอะไรบ้าง การจัดตั้งเป็น “ธนาคารเมล็ดพันธุ์ในชุมชน” โดยนำพันธุ์กรรมพืชไปรวบรวมเป็นกองทุนเมล็ดพันธุ์แต่ละประเภทภายในชุมชน เกิดการจัดตั้งกลุ่มผู้ที่ต้องการปลูกสืบทอด ขอยืมเมล็ดพันธุ์จากธนาคารเมล็ดพันธุ์ เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว ก็เก็บเมล็ดพันธุ์มาคืนตามจำนวนที่ยืมไป และเพิ่มปริมาณเพื่อเป็นกองทุนเมล็ดพันธุ์ต่อไป ส่วนที่ยังไม่มี สามารถนำเมล็ดพันธุ์ของชุมชนไปแลกกับชุมชนอื่นๆ กลับมาเติมเต็มในทำเนียบและธนาคารเมล็ดพันธุ์ เพื่อเกิดการหมุนเวียนและสืบทอดต่อไปทั้งในชุมชนเอง และขยายสู่ชุมชนที่ใกล้เคียง หรือกับชุมชนฝั่งพม่า

นอกจากการจัดทำศูนย์เรียนรู้พันธุ์กรรมในชุมชนบ้านท่าตาฝั่งแล้ว ความรู้ที่ได้ สามารถนำไปจัดแสดง ทั้งที่เป็นภาพถ่าย และข้อมูลลักษณะ (คุณสมบัติ) เฉพาะของพันธุ์พืชแต่ละระบบ ได้ที่ศูนย์เรียนรู้เพื่อการจัดการกลุ่มน้ำสาละวินอย่างยั่งยืน ที่ภาคประชาสังคมจังหวัดแม่ฮ่องสอน กำลังดำเนินการจัดตั้งอยู่ในช่วงปี 2557 นี้ ที่บ้านแม่สามแลบที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในแถบชายฝั่งสาละวิน ทั้งฝั่งไทยและพม่า การนำความรู้ไปจัดแสดง จะสามารถขยายความรู้สู่การรับรู้ของสาธารณะ ได้มากขึ้น

3) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนด้านพันธุ์กรรมพืชในชุมชน

การจัดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนในชุมชนสู่การเรียนรู้และปฏิบัติ เนื่องจากแต่ละครอบครัวได้ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมอยู่แล้ว โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพทำไร่หมุนเวียน ได้ก่อเกิดวิถีประเพณี

วัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาโดยใช้ภูมิปัญญาสอดคล้องแทรก ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะพันธุ์กรรมพืชในไร่ที่มี ความหลากหลาย ชาวบ้านแต่ละครอบครัวได้เก็บรักษาและปลูกต่อตามฤดูกาล ปัจจุบันทุกคนที่ประกอบ อาชีพเกษตร จะคำนึงถึงความคุ้มค่าของพื้นที่กับผลผลิตที่ได้รับตามราคาพืชผลที่ตลาดต้องการ โดยใน พื้นที่ผืนเดียวสามารถใช้ประโยชน์จากการปลูกเพื่อบริโภค เพื่อใช้สอย ในช่วง (ฤดู) ต่างๆ ภายในหนึ่งปี

สู่การเก็บเกี่ยวจัดเก็บเมล็ดพันธุ์เพื่อสืบทอดสิ่งเหล่านี้ มีความจำเป็นจะต้องสืบค้น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดให้กับคนที่ไม่รู้ ให้รู้ถึงคุณค่า จนอยากอนุรักษ์สืบทอด โดยมีกลุ่มเป้าหมายร่วมกันทั้งผู้ที่ ถ่ายทอดและผู้ที่สืบทอด เช่น ชาวบ้าน นักเรียน เยาวชน กลุ่มอาชีพ ปรชาชนชาวบ้าน ผู้นำ รวมไปถึง นักวิชาการ เพื่อเกิดให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอด สืบทอด สู่การปฏิบัติให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟู พันธุ์กรรมในชุมชนต่อไป

4) การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพืชโดยการแลกเปลี่ยนข้ามพื้นที่

การค้นหามล็ดพันธุ์เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูสืบทอดในชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์โดยจัดตั้งกลุ่ม อนุรักษ์เมล็ดพันธุ์ร่วมกับผู้รู้ ปรชาชนชาวบ้านของแต่ละชุมชนแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ในรูปแบบ ความสัมพันธ์ส่วนตัวนำเมล็ดพันธุ์ของชุมชนอื่น มาปลูกในพื้นที่ของตนเอง เพื่อขยายพันธุ์ เก็บเมล็ด พันธุ์ เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอด รูปแบบของกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ระดับชาติจัดเวทีรณรงค์หรือ กิจกรรมวัฒนธรรมชนเผ่ามีประเด็นของพันธุ์กรรมพืช ระดับชนเผ่า โดยนำเมล็ดพันธุ์ของแต่ละพื้นที่แต่ละ ชุมชนที่อยู่มารวมรวมสายพันธุ์ต่างๆ เพื่อค้นหาพันธุ์กรรมพืชที่หายไปของแต่ละชุมชน นำมาฟื้นฟู ขยายพันธุ์สู่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

5) การถ่ายทอดความรู้สู่เด็กและเยาวชน

สามารถทำได้ 2 รูปแบบ คือ กับเด็กเยาวชนในครอบครัว (ลูกหลานในบ้าน: พ่อแม่พี่น้องกับเด็ก) และกับเด็กเยาวชนในระบบโรงเรียน (ครู-นักเรียน ผ่านหลักสูตร, ครู-ผู้รู้ ผ่านการเรียนรู้ในพื้นที่)

รูปแบบที่ 1 สืบทอดแก่เด็กเยาวชนในครอบครัว เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะครอบครัวเป็นด่าน แรกในการเรียนรู้ของทุกคน พ่อ-แม่-ญาติ ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน สามารถถ่ายทอดความรู้แก่เด็กได้ในวิถีชีวิต จริง เริ่มจากนักวิจัยทีมวิจัย ก่อน เพราะได้ศึกษาเรื่องนี้มาแล้ว มีความรู้ที่พร้อมสื่อสาร ถ่ายทอด

รูปแบบที่ 2 สืบทอดแก่เด็กเยาวชนในระบบโรงเรียน ในช่วงเวลา 6 เดือน (ช่วงทดลอง ปฏิบัติการ) ของโครงการ ได้ทดลองให้ผู้รู้สืบทอดความรู้ด้านพันธุ์กรรมแก่ เด็กเยาวชนในโรงเรียนรวม 33 คน โดยแบ่งเป็นฐานเรียนรู้ 3 ฐาน ได้แก่ ระบบพืชในนา ในสวน และในไร่หมุนเวียน ผลปรากฏว่า เด็กมีความสนใจเรียนรู้เป็นอย่างดี แต่ควรจัดให้มากกว่านี้ และอาจเฉพาะเจาะจงมากขึ้น เพื่อให้เด็กเรียนรู้ เชิงลึก ไม่รีบร้อนเกินไป

6) วิเคราะห์ผู้ที่เกี่ยวข้องที่สามารถสนับสนุนงานฯ บ้านท่าคาฝั่งและท่าแผนขอรับการสนับสนุน

การวิเคราะห์ผู้ที่เกี่ยวข้องนี้ ได้ทำกันในช่วงพัฒนาโครงการวิจัย เพื่อค้นหา “คน องค์กร หน่วยงาน และเครือข่าย” ที่จะสามารถเชื่อมการทำงานกับโครงการวิจัยได้ หรือสนับสนุนงานวิจัย ในเรื่องต่าง ๆ ตามที่ชุมชนได้จัดทำแผนเสนอขอรับการสนับสนุนเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพืชพื้นบ้านได้

หน่วยงานแรกที่คาดหวังได้แก่ เทศบาลตำบลแม่ขวึม ซึ่งจะต้องจัดทำแผนเสนอเพื่อของบประมาณดำเนินการต่อเนื่องต่อไป โดยชุมชนจะทดลองปฏิบัติต่อเนื่องหลังสิ้นสุดโครงการ เพื่อพัฒนาศูนย์เรียนรู้หลัก และแหล่งเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ให้เห็นรูปธรรมก่อน เช่น แปลงเรียนรู้ ทดลองปลูก ใช้ประโยชน์จากพันธุกรรม หาข้อมูลความรู้เพิ่มเติม การทำแผนเสนอ อบต.แม่ขวึม เพื่อ “การต่อยอดงาน” ต่อไป

5.2 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย

5.2.1 เกิดการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น

ผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยโดยทีมวิจัยและชุมชนได้รู้จักตัวเองมากขึ้น โดยเฉพาะผู้เฒ่าที่เคยปลูกและเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เอง เมื่อพันธุกรรมพืชบางชนิดหายไปจากชุมชน เกิดการรวบรวมให้รู้ถึงความหลากหลายของพันธุกรรมพืชจากอดีตมาถึงปัจจุบัน กลุ่มผู้เฒ่าหรือผู้สูงอายุเกิดสำนึกและเห็นคุณค่าของการรวบรวมพันธุกรรมพืช เพราะด้วยความเคยชินและไม่ได้สนใจ ทำให้ไม่รู้ว่าพันธุกรรมพืชในชุมชนนั้นมีมากน้อยแค่ไหน เมื่อนำมารวบรวมแล้วทำให้รู้ว่าพืชที่เคยปลูกและเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้นั้น มีมากมาย แม้ว่าบางส่วนจะหายไป ส่วนคนในชุมชนทั่วไปได้เห็นถึงความหลากหลายของพันธุกรรมพืชที่เกิดจากการรวบรวม ทำให้รู้จักชนิดของพืช บางส่วนยังได้เห็นพืชจากชุมชนอื่นที่ชุมชนบ้านท่าคาฝั่งไม่มีจึงเกิดการเปรียบเทียบและอยากนำพันธุ์เหล่านั้นกลับมาปลูกอีกเกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนโดยมีการรวบรวมพันธุกรรมพืชท้องถิ่นของกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

- 1) กลุ่มผู้สูงอายุหรือผู้เฒ่าที่เคยปลูกพืชและเก็บเมล็ดพันธุ์ที่สืบทอดกันมา ได้ถ่ายทอดให้คนในครอบครัวและบุตรหลาน ส่วนในชุมชนก็มีการสร้างโอกาสในการพูดคุยเรื่องเมล็ดพันธุ์ที่มีอยู่ให้สืบทอดต่อไป ส่วนที่หายไปให้ไปแลกกับเครือข่ายที่อยู่อื่นต่างชุมชน
- 2) กลุ่มอาชีพเดียวกันได้แบ่งปันเมล็ดพันธุ์ของตนเองที่มีอยู่ให้ผู้ที่ไม่มีให้เกิดการสืบทอดต่อไป
- 3) การใช้ศูนย์การเรียนรู้ ทำให้นักเรียน เยาวชนในชุมชนได้มาศึกษา และใช้องค์ความรู้เหล่านั้นมาสืบทอดในโรงเรียนและชุมชนของตนเอง
- 4) ชุมชนลดการซื้อขายเมล็ดพันธุ์จากภายนอกและมุ่งเน้นใช้พันธุกรรมพืชในชุมชนที่มีอยู่ปลูกและเกิดการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ อีกทั้งยังได้พื้นที่ทำการเกษตรอินทรีย์อีกด้วย

5.2.2 เกิดการเรียนรู้ทำกัน เพื่อตั้งรับและปรับตัวกับความเสี่ยงที่ได้วิเคราะห์ร่วมกัน

ผู้เกี่ยวข้องเกิดกระบวนการเรียนรู้จากงานวิจัย เช่นกลุ่มอาชีพที่ทำการเกษตรเมื่อได้ร่วมวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ความเสี่ยงด้านพันธุกรรมพืชท้องถิ่นทำให้เกิดความเป็นห่วงถึงการสูญพันธุ์ของเมล็ดพันธุ์พืชบางชนิด รวมถึงในปัจจุบันมีเกษตรกรหลายคนที่ไม่มีความรู้ด้านพันธุกรรมพืชท้องถิ่นทำให้ปลูกพืชตามใจชอบตามความเคยชินหรือตามวิถีตลาด (เพื่อจำหน่าย) โดยไม่ได้คำนึงถึงการสืบทอด แต่เมื่อมีกระบวนการวิเคราะห์เกิดขึ้นทำให้คนที่ทำอาชีพเกษตรกรรมได้คำนึงถึงความยั่งยืนในการสืบทอดมากขึ้น ผ่านการสื่อสารในชุมชนแบบ “ปากต่อปาก” การนำเมล็ดพันธุ์จากธนาคารเมล็ดพันธุ์ กระจายปลูกโดยมุ่งเน้นถึงการสืบทอดการจัดตั้งกลุ่ม การบริหารจัดการกลุ่ม การรณรงค์ รวมถึงการใช้สื่อต่างๆ ในการสืบทอด และมีการประชาสัมพันธ์ร่วมถึงการติดต่อประสานงาน เพื่อให้เกิดการสืบทอดภายในชุมชนและนอกชุมชน โดยอาศัยเวทีที่หลากหลายรูปแบบ ทั้งที่จัดเองโดยโครงการได้แก่ เวทีแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ความเสี่ยงของพันธุกรรมพืช ทำให้คนในชุมชนมีความตื่นตัวมากทั้งผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำทางการมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนเพื่อการสืบทอดทางพันธุกรรมพืช และจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ คนในชุมชนพึ่งพาองค์ความรู้จากศูนย์นี้ได้มาก และการเข้าหาผู้นำธรรมชาติเพื่อช่วยถ่ายทอดความรู้สู่ลูกหลาน เกิดเป็นเวทีใหญ่ของหมู่บ้านทำให้คนในชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงด้านความคิด ต้องการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุกรรมพืชต่อไปรวมถึงการค้นหาเมล็ดพันธุ์พืช มีการทำงานกันอย่างจริงจังจากเครือข่าย กลุ่มอาชีพเดียวกัน รวมถึงชาตพันธุ์เดียวกันนำเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการสูญพันธุ์ในอนาคตไปด้วย

5.2.3 การนำแนวทางหรือรูปแบบการอนุรักษ์พันธุกรรมท้องถิ่นไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

จากการดำเนินงานวิจัยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนทางทีมวิจัยได้ระดมความคิดเห็นเพื่อค้นหารูปแบบแนวทางการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น ทีมวิจัยและผู้รู้หลายคนที่น่าสนใจเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทั้งที่เป็นวิธีการที่มีอยู่แล้วที่บรรพบุรุษสร้างองค์ความรู้ไว้หรือเรียกได้ว่าเกิดจากพฤติกรรมความต้องการตามธรรมชาติ ที่สามารถนำองค์ความรู้เหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ปัจจุบัน องค์ความรู้เหล่านี้สามารถนำมาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่นได้ เช่น วิธีการแลกเปลี่ยนพันธุกรรมพืชในกลุ่มอาชีพเดียวกันรวมถึงภายนอกครอบครัว วิธีการนี้มีการใช้มาตั้งแต่บรรพบุรุษ มีการปฏิบัติโดยหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่สุกเต็มที่ ชุมชนจะคัดผลผลิตที่มีลักษณะดีมาเก็บมาเป็นเมล็ดพันธุ์เพื่อรอการปลูกในปีถัดไป ซึ่งชนิดพืชที่เกษตรกรเก็บพันธุ์ไว้นั้นจะไม่เหมือนกัน ฉะนั้นเมื่อถึงรอบการผลิตหากผู้ที่ต้องการปลูกพืชที่ตนไม่มีก็จะใช้วิธีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์หรือ ยืมเมล็ดพันธุ์กัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นวิธีการอีกแบบหนึ่งที่สามารถใช้ได้ในปัจจุบัน และวิธีการเหล่านี้จะสามารถทำให้พันธุกรรมดำรงอยู่ได้แล้วไม่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์

อีกแนวทางคือ กระบวนการวิธีการที่มีการคิดค้นในยุคหลังหรือนิยมใช้ในปัจจุบัน เช่น การตั้งธนาคารเมล็ดพันธุ์ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การค้นหาพันธุ์กรรมที่เคยมีมาให้กลับมา กระบวนการวิธีการเหล่านี้ นักวิชาการ นักพัฒนาได้มีการคิดค้นเพื่อแก้ปัญหาให้กับการทำงานในปัจจุบัน ซึ่งวิธีการนี้สามารถเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์กรรมพืชได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นวิธีการหรือแนวทางเหล่านี้ได้ถูกดึงเอาออกมาเป็นองค์ความรู้จากกระบวนการวิจัยในโครงการ หากชุมชนไม่นำไปสู่การใช้ประโยชน์ องค์ความรู้ที่ได้ทดลองปฏิบัติไปแล้วก็ไม่มีประโยชน์ ดังนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดคือการนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ไปปฏิบัติ และต้องมีการใช้อย่างสม่ำเสมอ หรือทำให้เกิดเป็นวิถีปฏิบัติสืบไปตลอด และจะให้เป็นผลดีต่อการดำรงอยู่ของพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่นต่อไปได้

5.3 บทเรียนในการดำเนินโครงการวิจัย

1) พื้นที่วิจัย ที่ตั้งของหมู่บ้าน หรือพื้นที่ ใช้เวลาในการเดินทางมากทั้งทางรถยนต์และทางเรือ อีกทั้งมีปัญหาเรื่องความปลอดภัย ต้องเช็คข่าวก่อนเสมอ จึงทำให้พี่เลี้ยงลงพื้นที่ได้น้อย การเดิมเรื่องกระบวนการวิจัย การจัดการด้านข้อมูลความรู้จึงมีความล่าช้า ไม่สม่ำเสมอ และยังอ่อนเชิงเนื้อหา

2) พี่เลี้ยง พี่เลี้ยงหลักที่เข้าพื้นที่ได้บ่อยเป็นเจ้าหน้าที่ใหม่ ได้ติดตามงานวิจัยนี้เป็นโครงการแรก จึงยังขาดทักษะ ประสบการณ์ (ในสถานการณ์จริง) ในการตามงาน อีกทั้งพี่เลี้ยงที่มีประสบการณ์ก็ไม่สามารถเข้าพื้นที่ได้บ่อย จึงไม่สามารถเดิมเนื้อหาได้มากนัก แต่พี่เลี้ยงหลักมีจุดเด่นคือ สามารถสื่อสารด้วยภาษาเดียวกันกับชุมชนได้ (เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน) สามารถสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนได้ดี

3) นักวิจัย สามารถสื่อสารสร้างความเข้าใจ สร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนได้ดี (เป็นผู้ใหญ่บ้าน) แต่ขาดทักษะในการเขียน (แบบรายงาน) จึงเป็นหน้าที่ของพี่เลี้ยงที่ต้องเข้าไปช่วยวางกรอบเนื้อหา ตั้งคำถามเพิ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลมาเขียนรายงาน ทำให้ต้องใช้เวลามากขึ้น

4) การเชื่อมโยงกับงานของมหาวิทยาลัยชีวิต เนื่องจากโครงการวิจัยนี้เริ่มต้นจากโครงการงานของนักศึกษามหาวิทยาลัยชีวิต (นักวิจัยเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยชีวิต : มีโครงการเรื่องการปลูกถั่วเหลืองเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์เอง) การใช้ “เครื่องมือและกระบวนการ” งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อโครงการวิจัย ซึ่งเดิมมองว่าโครงการเป็นเรื่อง “ส่วนตัว หรือ ปังเจก” เป็นเรื่องที่เฉพาะหาวิธีการผลิตเมล็ดพันธุ์ถั่วเหลืองคุณภาพ เพื่อลดการซื้อเมล็ดพันธุ์จากตลาด สามารถขยายประเด็นให้กว้างขึ้น เป็น “พันธุ์กรรมพืชทุกระบบ” ที่เป็นปัญหาหรือเรื่องร่วมของคนในชุมชน ที่สำคัญ “หลักการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ที่ว่า ต้องเป็นโจทย์ของชุมชน ชุมชนทำเอง มีกิจกรรมปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหา หรือพัฒนา ทำให้งานที่ทำเป็นเรื่องของคนในชุมชน โดยมีการใช้ข้อมูลความรู้เป็นตัวเดินเรื่อง ที่สามารถเติมเต็มสิ่งที่ขาดของมหาวิทยาลัยชีวิตเป็นอย่างดี อีกทั้งสอดคล้องกับปรัชญาการพัฒนาการเรียนรู้ในระบบของ

มหาวิทยาลัยชีวิต และในปี 2557 สกว.แม่ฮ่องสอน ขยายการสนับสนุนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นแก่นักศึกษา มหาวิทยาลัยชีวิต อีก 1 โครงการที่ บ้านแม่ลิดป่าเหว ค.แม่เหาะ อ.แม่สะเรียง

5.4 ข้อเสนอแนะต่อแนวทางในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุกรรมพืชท้องถิ่นบ้านท่าตาง

การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพืชของชุมชนท่าตางและเพื่อนบ้าน (พม่า) เป็นการจัดการในวิถชุมชน โดยมีการใช้ประโยชน์จริง ปฏิบัติจริง แม้จะไม่ได้ปลูกก็ยังคงเก็บรักษาพันธุ์บางชนิดไว้ ที่เป็นจุดเด่นมากคือการแลกเปลี่ยนพันธุกรรมข้ามพื้นที่ กับต่างหมู่บ้าน ต่างประเทศ โดยอาศัยความเป็นเครือญาติ และความสัมพันธ์ส่วนตัว ที่ได้ติดต่อค้าขายกัน ความคงอยู่ของพันธุกรรมพืชยังไม่เกิดปัญหา แต่มีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาในอนาคต เพราะมีความเสี่ยงทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ดังได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพืชของชุมชนท่าตางและเพื่อนบ้าน (พม่า) เป็นไปด้วยดี และต่อเนื่อง จึงมีข้อเสนอ (ที่ได้จากการนำเสนอผลงาน และเปิดรับข้อเสนอแนะจากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน เป็นหลัก) ดังต่อไปนี้

- 1) ควรมีการสังเคราะห์องค์ความรู้ “การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพืชท้องถิ่น” บ้านท่าตาง เพื่อเป็นตัวแทนพื้นที่ชายขอบ ดิดแม่น้ำสาละวินและชายแดนไทย-พม่า เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ที่ส่งผลต่อการจัดการพันธุกรรมฯ ของชุมชน และเงื่อนไขปัจจัยที่ชุมชนยังรักษาพันธุกรรมพืชที่หลากหลายไว้ได้ โดยเฉพาะในระบบไร่หมุนเวียน แม้ว่าจะมีคนทำน้อยลงแล้ว ตั้งแต่ปี 2553-55 (อาจจะถอดเป็นหนังสือเล่มเล็กของเครือข่ายฯ หรือของ สกว.)
- 2) ควรมีการผลักดัน “องค์ความรู้ด้านพันธุกรรมพืชที่หลากหลายและกระบวนการจัดการ”สู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อเนื่อง อาจทำได้ ใน 3 รูปแบบ ได้แก่ เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสู่โรงเรียน เป็นหลักสูตรสำหรับชาวบ้าน (ระยะสั้น) และเป็นความรู้เพื่อแลกเปลี่ยนกับคนในพม่า เป็นต้น
- 3) กรณี “เกษตรริมน้ำสาละวิน” มีข้อได้เปรียบคือ ดินทรายจะมีตะกอนอินทรีย์สารทับถมจากลำน้ำทุกปี ทำให้ “ดินดี” ส่วนใหญ่พบว่าเป็นเกษตรปลอดสารเคมี มีต้นทุนการผลิตต่ำ เสนอให้มีการค้นหาพืชที่เหมาะสม ทั้งในแง่ของการผลิตและการตลาด ที่น่าสนใจและเป็นความต้องการของผู้บริโภคขณะนี้คือ “ถั่วดำ” ควรปลูกให้มาก และสร้างแบรนด์ “ถั่วดำสาละวิน” ที่มีคุณภาพ ผลิตโดยวิถีธรรมชาติ โดยให้เป็นภารกิจของเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่จะเชื่อมโยงภาคีตลาดให้ได้
- 4) งานวิจัยต่อเนื่อง ควรศึกษา “เกษตรริมน้ำสาละวิน” ว่ามีพืชอะไรบ้าง มีความเป็นมาอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เกษตรกรปรับตัวอย่างไร และจะสร้างอัตลักษณ์สู่การจัดการตลาดเพื่อเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างไร
- 5) ควรมีการเติมความรู้เชิงวิชาการ หรือจัดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในโอกาสต่าง ๆ เช่น การเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ให้ได้นานขึ้น ธนาคารเนื้อเยื่อ การผสมพันธุ์พืช ซึ่งเรื่องนี้ควรทำร่วมกับเครือข่าย

เกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกระบวนการทำงานเรื่องนี้ได้ หรืออาจเชื่อมโยงกับเครือข่ายกะเหรี่ยงที่มีการจัดเวทีบ่อยครั้ง

6) ควรเพิ่มเติมการศึกษาวิจัยประเด็น การสำรวจความหลากหลายของพันธุ์พืชกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในแถบฝั่งตะวันตก แม่น้ำสาละวินในกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ (อาจข้ามแดนฝั่งพม่าด้วย) แล้วพัฒนาขึ้นมาเป็น cultural landscape ของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทสถานการณ์ใหม่ที่ตลาด หุ่น และวิถีชีวิตปรับเปลี่ยน โดยอาจจะเทียบกับฝั่งพม่าที่ยังไม่ถูกรุกไล่จากพืชเศรษฐกิจ หุ่น ตลาด และนโยบายรัฐ ที่ยังคงมีพันธุ์พืชดั้งเดิมอยู่

ภาคผนวก 1

ทำเนียบพันธุ์กรรมพืชจากการสำรวจแหล่งอาหารจากการผลิตบ้านท่าตาฝั่ง
(นำเสนอตัวอย่างบางส่วนที่มีพันธุ์กรรมมีการใช้ประโยชน์มากที่สุด)

1. พันธุ์กรรมข้าวในไร่หมุนเวียน

①

1) ประเภท ข้าวไร่

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) บือบอโกค่อจ่อแต

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) บือบอโกค่อจ่อแต

4) ลักษณะทางกายภาพ

เมล็ดข้าวเปลือกจะออกสีเหลือง เม็ดเรียวยาว
ข้าวสารสีขาว ลำต้นสูงพอประมาณ ออกใบ ออก
รวงจะพอประมาณ และลำต้นสูงพอประมาณ กิ่ง
ใบจะออกพอประมาณ รวงข้าวแตกออก
พอประมาณ รวงหนึ่งจะออกผล 100 เม็ดขึ้นไป

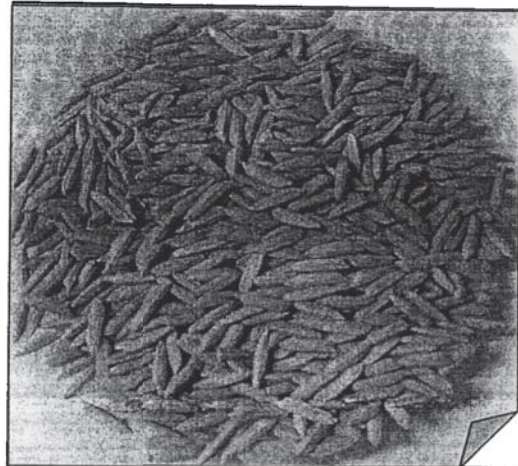
5) การนำมาใช้ประโยชน์

นำข้าวสารเมื่อสีเสร็จแล้วมาบริโภคในครัวเรือนและข้าวเปลือกเป็นอาหารให้แก่สัตว์เลี้ยง

6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่หมุนเวียน เกษตรกรจะผู้นำมาปลูกหยอดในไร่หมุนเวียน

7) สถานการณ์การอยู่รอด

มีอยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากพันธุ์ข้าวมีชาวบ้านปลูกกันมาก และให้ผลผลิตที่สูง

ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2555

②

1) ประเภท ข้าวไร่

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) บือทอล้า

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) บือทอล้า

4) ลักษณะทางกายภาพ

ลำต้นเล็ก ใบยาว ไม่ทนร้อน รวงจะยาว
ประมาณ 15 ซม. จะได้เม็ด 100 เม็ด

5) การนำมาใช้ประโยชน์ นำข้าวสารเมื่อสีเสร็จ
แล้วมาบริโภคในครัวเรือน และข้าวเปลือกเป็น

ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2555

อาหารให้แก่สัตว์เลี้ยง เช่น ไก่ หมู

6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่นาบริเวณ เกษตรกรที่ทำไมจะนำมาปลูกหยอดในไร่นาบริเวณ

7) สถานการณ์การอยู่รอด

มีอยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากพันธุ์ข้าวมีชาวบ้านปลูกกันมาก และให้ผลผลิตที่สูง เนื้อข้าวจะนุ่ม อร่อย

③

1) ประเภท ข้าวไร่

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) บือบอโกหค่อ

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) บือบอโกหค่อ

4) ลักษณะทางกายภาพ

เปลือกดำ ข้าวนุ่ม เปลือกดำ รวงข้าวจะมี ความยาวประมาณ 15 ซม.

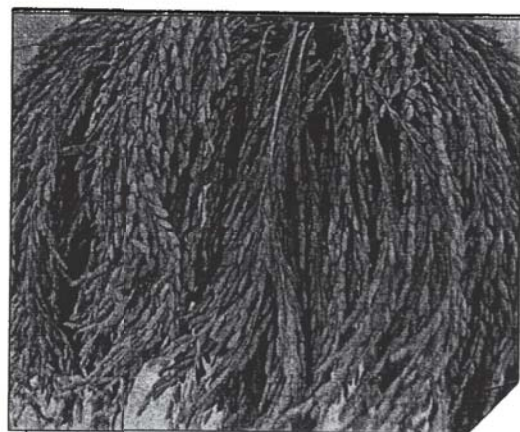
5) การนำมาใช้ประโยชน์

นำข้าวสารเมื่อสีเสร็จแล้วมาบริโภคในครัวเรือน และข้าวเปลือกเป็นอาหารให้แก่สัตว์เลี้ยง เช่น ไก่ หมู

6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่นาบริเวณ เกษตรกรที่ทำไมจะนำมาปลูกหยอดในไร่นาบริเวณ

7) สถานการณ์การอยู่รอด

มีอยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากพันธุ์ข้าวมีชาวบ้านปลูกกันมาก และให้ผลผลิตที่สูง เมื่อนำมาหุงข้าวจะขึ้นหม้อมากกว่าข้าวพันธุ์อื่นๆ

ถ่ายเมื่อ 28 ธันวาคม 2555

④

1) ประเภท ข้าวไร่

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) บือบอโซ

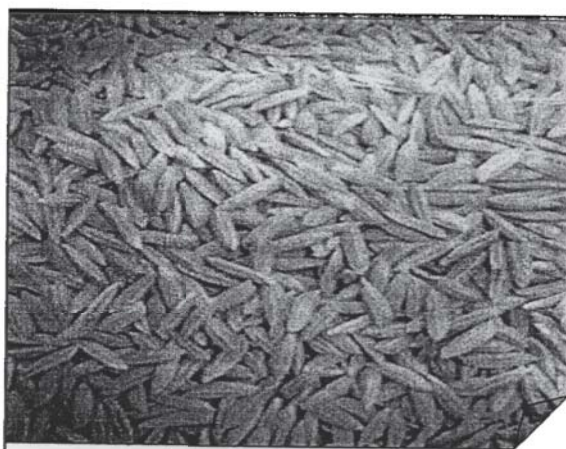
3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) บือบอโซ

4) ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะเมล็ดมีความยาว 8 มม. เปลือกสีเหลืองเข้ม ปลายเมล็ด ปลายเมล็ดจะออกสีแดง เนื้อในสีขาว มีเนื้อนุ่ม

5) การนำมาใช้ประโยชน์

นำข้าวสารเมื่อสีเสร็จแล้วมาบริโภคใน

ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2555

ครัวเรือน และข้าวเปลือกเป็นอาหารให้แก่สัตว์เลี้ยง เช่น ไก่ หมู

6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่นาบริเวณ เกษตรกรที่ทำไมจะนำมาปลูกหยอดในไร่นาบริเวณ

7) สถานการณ์การอยู่รอด อยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากพันธุ์ข้าวมีการดูแลรักษาง่าย ทนต่อโรค ลำต้นมีความแข็งแรงมาก เมื่อออกรวงต้นจะไม่ล้ม

⑤

1) ประเภท ข้าวไร่

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกาะญอ) บือหมือซิชอ

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) บือหมือซิชอ

4) ลักษณะทางกายภาพ

เมล็ดสีเหลืองเข้มกลม ปากสีแดง มีความของเมล็ด ประมาณ 7 มม. ลำต้นมีความยาว 130 - 150 ซม. ลำต้นจะแข็งแรง ทนทานต่อโรคและสภาพอากาศ รวงข้าวจะมีความยาวประมาณ 15 - 16 ซม.

5) การนำมาใช้ประโยชน์

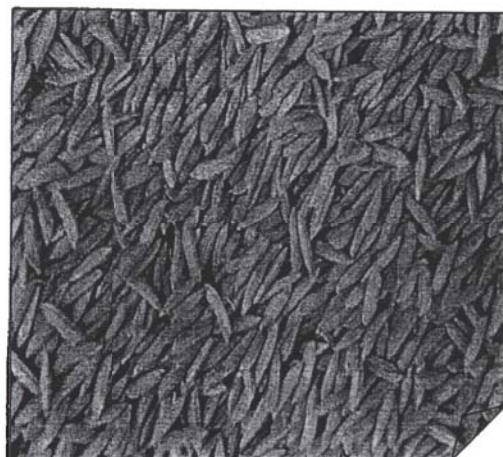
นำข้าวสารเมื่อสีเสร็จแล้วมาบริโภค

ในครัวเรือน และข้าวเปลือกเป็นอาหารให้แก่สัตว์เลี้ยง เช่น ไก่ หมู

6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่นาบริเวณ เกษตรกรที่ทำไมจะนำมาปลูกหยอดในไร่นาบริเวณ

7) สถานการณ์การอยู่รอด

อยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากพันธุ์ข้าวมีการดูแลรักษาง่าย ทนต่อโรค ทนสภาพอากาศ ลำต้นมีความแข็งแรงมาก

ถ่ายภาพเมื่อ 20 ธันวาคม 2555

⑥

1) ประเภท ข้าวเหนียวไร่

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกาะญอ) บือซุ

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) บือซุ (ข้าวเหนียวดำ)

4) ลักษณะทางกายภาพ

เมล็ดพันธุ์ดำทั้งเม็ด ลำต้นดำ รวงสีดำ

5) การนำมาใช้ประโยชน์

ชุมชนจะนิยมนำมาแปรรูปทำขนม ทำข้าวต้ม ในช่วงเทศกาลต่างๆของชุมชน และ นำไปขายเป็น

ถ่ายภาพเมื่อ 20 ธันวาคม 2555

รายได้ให้แก่ครอบครัว

6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่หมุนเวียน เกษตรกรที่ทำไร่จะนำมาปลูกหยอดในไร่หมุนเวียน

7) สถานการณ์การอยู่รอด

มีอยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากข้าวเหนียวดำมีการใช้ประโยชน์มาก ใช้ทำขนม ไว้บริโภค ขายเป็นรายได้ ทุกๆ ปีจะมีการปลูกกันมากในหมู่เกษตรกรผู้ทำไร่หมุนเวียน

2. พันธุ์กรรมพืชทั่วไปในไร่หมุนเวียน

①

1) ประเภท แดงไร่

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) ดี

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) แดงไร่

4) ลักษณะทางกายภาพ

เถาแดงเมื่อโตเต็มที่จะเลื้อยขาว

ประมาณ 4-5 เมตร เถาจะออกสีขาว ใบลำต้น

จะมีขน ใบออกหยาบ ผลจะใหญ่ประมาณ 3-4

กิโลกรัม

ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2555

5) การนำมาใช้ประโยชน์

นำไปบริโภคในครัวเรือน และขายเป็นรายได้ให้กับครอบครัว

6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่หมุนเวียน เกษตรกรจะนำมาปลูกหยอดพร้อมกับเมล็ดข้าวในไร่หมุนเวียน

7) สถานการณ์การอยู่รอด

มีอยู่ในปริมาณมาก เป็นพืชที่นิยมมาทำอาหาร จึงทำการปลูกกันมาก ทำให้มีปริมาณคงเดิม ไม่มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์

②

1) ประเภท นีโซ

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) นีโซ

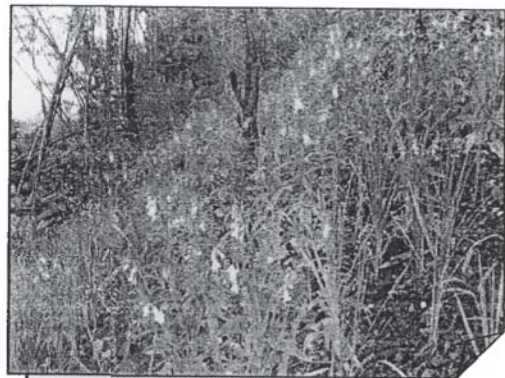
3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) งา

4) ลักษณะทางกายภาพ

ลำต้นจะสูงประมาณ 1 เมตร จะออกดอกสีขาว

ลำต้นของงาจะออกสีน้ำตาลอ่อน จะออกรวงประมาณ

40 – 50 รวง

ถ่ายภาพเมื่อ 28 กันยายน 2555

5) การนำมาใช้ประโยชน์

ส่วนใหญ่ในชุมชนจะนิยมนำลูกไว้ขายเป็น
รายได้ให้แก่ครอบครัว

- 6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่มุขเวียน เกษตรกรที่ทำไมจะนำมาปลูกหยอดในไร่มุขเวียน
- 7) สถานการณ์การอยู่รอด มีอยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากชุมชนนิยมนำลูกมาก ซึ่งงานเป็นพืชเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว

③

1) ประเภท มะนาว

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกาะนุอ) จิโตะโ

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) มะนาว

4) ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะของพืชเลื้อย เถาจะยาวประมาณ 3 - 4
เมตร เถาไม่ใหญ่ ใบไม่ใหญ่ ลูกจะไม่ใหญ่ เถาจะออกลูก
10 - 15 ลูก

5) การนำมาใช้ประโยชน์

นำมาทำเป็นอาหารในครัวเรือน และขายเป็น
รายได้ให้แก่ครอบครัว

6) แหล่งที่พบ

จะพบในไร่มุขเวียน เกษตรกรที่ทำไมจะนำมาปลูกหยอดในไร่มุขเวียน

- 7) สถานการณ์การอยู่รอด อยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากมีชาวบ้านปลูกันมาก และผลมะนาวเป็นที่นิยมบริโภคกันในชุมชน

ถ่ายภาพเมื่อ 28 กันยายน 2555

④

- 1) ประเภท ผักอหิเหลียน
- 2) ชื่อ (ภาษาปากาเกาะญอ) ห่อวอ
- 3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) ผักอหิเหลียน
- 4) ลักษณะทางกายภาพ

ห่อวอหรือผักอหิเหลียน เป็นพืชตระกูลพืชให้ความ
กลิ่นหอม ให้ความชื้นเดียวกับผักชี ห่อวอ ลำต้นสูงประมาณ
40 ซม. ใบกว้าง 2 ซม. ยาว 5 ซม. นิยมนำไปปรุงอาหาร ดับ
กลิ่นคาวต่างได้

- 5) การนำมาใช้ประโยชน์

นำไปปรุงอาหารให้ความหอมนำรับประทาน

- 6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่มุมนเวียน เกษตรกรที่ทำไร่
จะนำมาปลูกหยอดในไร่มุมนเวียน

- 7) สถานการณ์การอยู่รอด อยู่ในปริมาณมาก เป็นที่นิยมปลูกกันมาก นิยมบริโภคกัน
ทำให้มีปริมาณคงเดิม ไม่มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์

ถ่ายภาพเมื่อ 28 กันยายน 2555

⑤

- 1) ประเภท ฟักทองไร่
- 2) ชื่อ (ภาษาปากาเกาะญอ) ลูกบอ
- 3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) ฟักทอง
- 4) ลักษณะทางกายภาพ

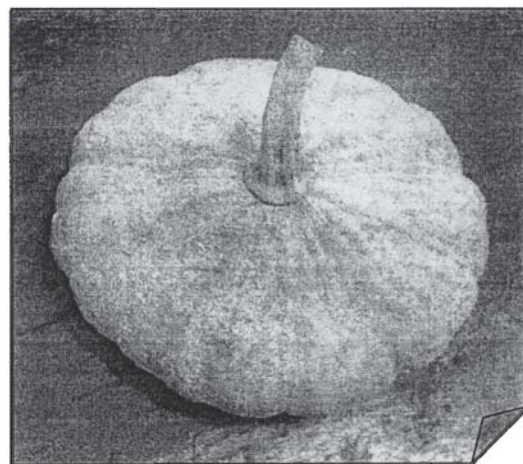
เป็นพืชเลื้อยนิยมปลูกในไร่เช่นกัน จะมีเถา
ยาว ประมาณ 10 เมตร เถาจะเลื้อยขึ้นต้นไม้สูง ลูก
ใหญ่ ประมาณ 2-4 กก. ดอกจะออกสีเหลือง ใบใหญ่
ยาว 20 ซม. และกว้าง 15 ซม.

- 5) การนำมาใช้ประโยชน์ นำมาทำอาหารใน
ครัวเรือน และเป็นอาหารให้แก่สัตว์เลี้ยง เช่น หมู

- 6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่มุมนเวียน เกษตรกรที่ทำไร่จะนำมาปลูกหยอดในไร่มุมนเวียน

- 7) สถานการณ์การอยู่รอด

อยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากมีการดูแลรักษาง่าย ทนต่อโรค ทนสภาพอากาศ ไม่ต้องดูแลมาก

ถ่ายเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2555

3. พันธุ์กรรมพืชในสวน

①

- 1) ประเภท พริก
- 2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) มุต้า
- 3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) พริกกะเหรี่ยง
- 4) ลักษณะทางกายภาพ

พริกกะเหรี่ยงลักษณะลำต้นจะสูง ประมาณ 1 เมตร จะออกกิ่งใหญ่ประมาณ 4 – 5 กิ่ง จะออกผล ประมาณต้นละ 100 เม็ด/ปี รสชาติจะออกเผ็ดหอม

- 5) การนำมาใช้ประโยชน์

นำไปบริโภคและขายเป็นรายได้

- 6) แหล่งที่พบ จะพบในไร่มุมนเวียน และพื้นที่สวนพริก
- 7) สถานการณ์การอยู่รอด มีอยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากมีผู้ปลูกจำนวนมาก ทั้งปลูกเพื่อขาย และบริโภคจึงไม่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์

ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2555

②

- 1) ประเภท ถั่วเหลือง
- 2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) ทอน่อ
- 3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) ถั่วเหลือง
- 4) ลักษณะทางกายภาพ

ลำต้นเล็ก สูงประมาณ 30 ซม. ใบขาว หนึ่ง จะออกรวงประมาณ 4-5 รวง รวงหนึ่งจะได้เม็ดถั่วเหลือง 3 - 6 เม็ด และแต่ความสมบูรณ์ของพืช

- 5) การนำมาใช้ประโยชน์

ถั่วเหลืองเป็นพืชเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่จะขายเป็นรายได้ และนอกจากมาบริโภค ทำการแปรรูปเป็นถั่วเน่า มาประกอบอาหาร

- 6) แหล่งที่พบ จะพบในสวนถั่วเหลือง
- 7) สถานการณ์การอยู่รอด มีอยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากมีชาวบ้านปลูกกันมาก และให้ผลผลิตที่สูง ไม่มีการดูแลรักษา

ถ่ายภาพเมื่อ 22 พฤษภาคม 2556

③

1) ประเภท ถั่ว

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) โทดี

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) ถั่วลิสง

4) ลักษณะทางกายภาพ

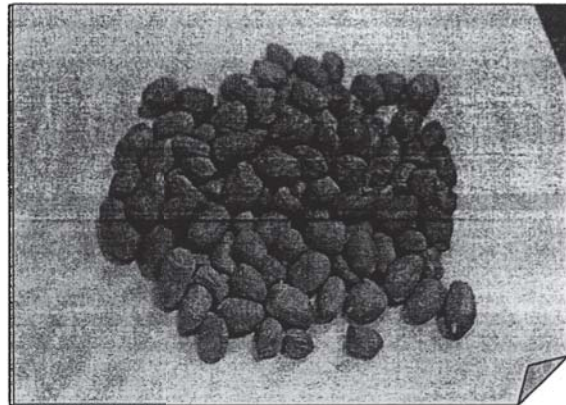
ถั่วดินจะผลในดิน หรือทรายหากปลูกใน
ริมแม่น้ำ ลำต้นจะออกเป็นพุ่ม สูงประมาณ 20
ซม. พุ่ม จะออกผลประมาณ 30 พัก

5) การนำมาใช้ประโยชน์

ส่วนจะนำไปขายเป็นรายได้ และอีกส่วน
หนึ่งเก็บไว้บริโภค

6) แหล่งที่พบ ริมแม่น้ำสาละวินและพื้นที่สวนถั่วดินในไร่นาหมู่บ้าน เกษตรกรที่ทำไมจะนำมาปลูก
หยอดในไร่นาหมู่บ้าน

7) สถานการณ์การอยู่รอด อยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากถั่วดินมีการปลูกแล้วให้ผลผลิตมาก และสามารถขาย
เป็นรายได้เพิ่ม จึงทำให้มีผู้ปลูก ทำให้มีผู้ปลูกมากขึ้น

ถ่ายภาพเมื่อ 22 พฤษภาคม 2556

④

1) ประเภท ธัญพืช

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) บือเคซุ

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) ข้าวโพด

4) ลักษณะทางกายภาพ

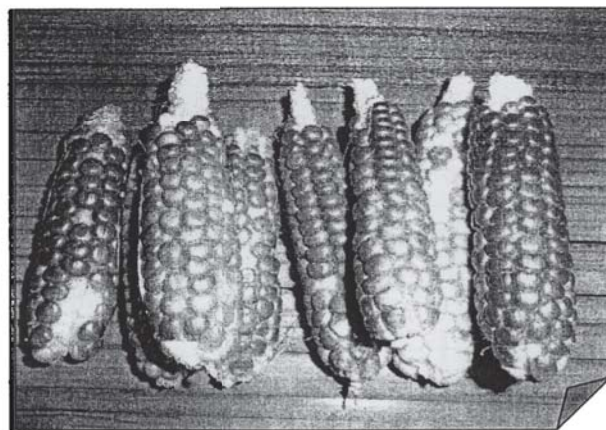
ลักษณะลำต้นจะสูงประมาณ 150 –
200 ซม. หนึ่งต้นจะออกได้ประมาณ 3 พัก
ใบจะเรียวยาวประมาณ 80 ซม.

5) การนำมาใช้ประโยชน์

นำไปบริโภค ขายเป็นรายได้ และสามารถนำไปเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ ไก่ หมู

6) แหล่งที่พบ สวนข้าวโพดริมแม่น้ำสาละวิน

7) สถานการณ์การอยู่รอด อยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากข้าวโพดมีการดูแลรักษาง่าย ทนต่อโรค ลำต้นมี
ความแข็งแรงมาก ให้ผลผลิตที่ได้ สามารถใช้ประโยชน์หลายอย่าง

ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2556

⑤

- 1) ประเภท ผัก
- 2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) ชะบะคา
- 3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) ผักกาดขม
- 4) ลักษณะทางกายภาพ

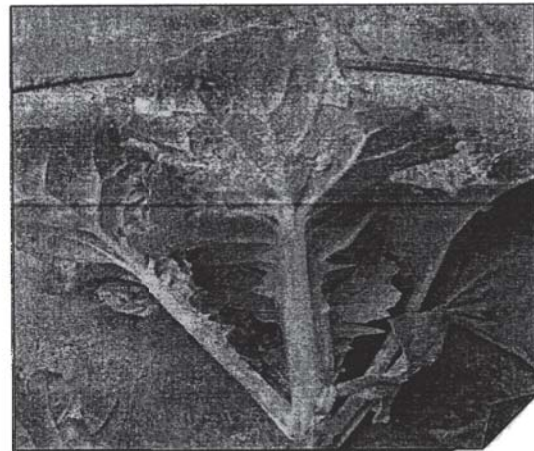
ลักษณะของผักกาดต้นหนึ่งจะออกไป
ประมาณ 7-10 ใบ สูงประมาณ 20 ซม.

- 5) การนำมาใช้ประโยชน์

นำมาประกอบอาหาร และขายเป็นรายได้

- 6) แหล่งที่พบ พื้นที่สวนริมน้ำ และเกษตรกรที่ทำ
ไร่จะนำมาปลูกหยอดในไร่หมุนเวียน

- 7) สถานการณ์การอยู่รอด อยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากผักกาดชนิดนี้มีการดูแลรักษาง่าย ทนต่อโรค ทน
สภาพอากาศ ให้ผลผลิตสูง

ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2556

4. พันธุกรรมข้าวในนา

①

- 1) ประเภท ข้าว
- 2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ) บือวา
- 3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง) บือวา
- 4) ลักษณะทางกายภาพ

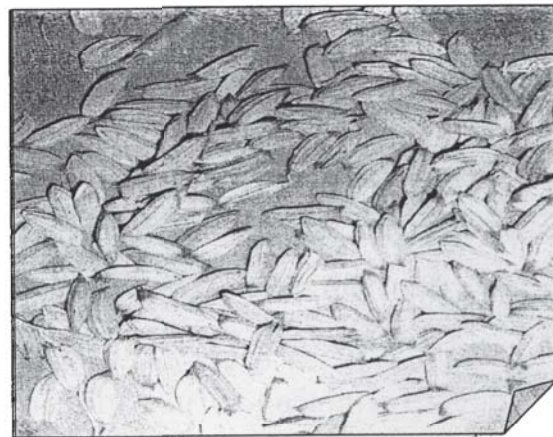
เมล็ดข้าวเปลือกจะออกเหลือง เม็ดใหญ่
พอลประมาณ ข้าวสารสีขาว ลำต้นสูงพอลประมาณ
ออกใบ และลำต้นสูงประมาณประมาณ 50 ซม. กิ่ง
ใบจะออกพอลประมาณ รวงข้าวแตกออกประมาณ
10-20 รวง รวงหนึ่งจะออกผล 100 เม็ดขึ้นไป

- 5) การนำมาใช้ประโยชน์ นำข้าวสารเมื่อสีเสร็จแล้ว

มาบริโภคในครัวเรือน และข้าวเปลือกเป็นอาหารให้แก่สัตว์เลี้ยง เช่น ไก่ หมู

- 6) แหล่งที่พบ จะพบในนาข้าวของเกษตรกรจะนำมาปลูกในนาข้าว

- 7) สถานการณ์การอยู่รอด มีอยู่ในปริมาณมาก เนื่องจากพันธุ์ข้าวมีชาวบ้านปลูกกันมาก และให้ผลผลิตที่
สูง ลำต้นไม่สูง ไม่ล้มง่าย ทนต่อโรค เมื่อนำมาหุงแล้วข้าวจะอร่อย

ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2555

ภาคผนวก 2

ทำเนียบผู้รู้ด้านพันธุกรรมพืชบ้านท่าตาฝั่ง

ผู้รู้ด้านพันธุกรรมพืชบ้านท่าตาฝั่งด้านต่าง ๆ

ไร่มุนเวียน

1. นายจอม ษมาจิตโอมอ่อม อายุ 58 ปี เลขที่ 17 บ้านท่าตาฝั่ง หมู่ 7 ตำบลแม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง
2. นายเหว้เฮ - อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 0/89 หมู่ที่ 7 ตำบลแม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง
3. นายสะเอ - อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 0/89 หมู่ที่ 7 ตำบลแม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง

กลุ่มนา

4. นายธุระ ศรีมาลี อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 1/2 หมู่ที่ 7 ตำบลแม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง
5. นายทูปอ อมรไผ่มวล บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 7 ตำบลแม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง

กลุ่มสวน

6. นายจอร์เบ ปันเกษม บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 7 ตำบลแม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง
7. นายพาและ ปรีดีพา บ้านเลขที่ 65 หมู่ที่ 7 ตำบลแม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง
8. นายเคลอะทู มงคลปัญญาแท้ บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 7 ตำบลแม่ขวม อำเภอแม่สะเรียง

ตัวอย่าง “ความรู้” กลุ่มไร่มุนเวียน :

ข้าว นับเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตมนุษย์ที่ทุกๆ คนทุกๆ ชีวิตจะต้องกินและใช้ประโยชน์ แต่การที่จะได้มา ต้องมีแหล่งหรือพื้นที่สำหรับเพาะปลูก รวมทั้งขั้นตอน องค์ความรู้ภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ในการผลิต เช่น วิธีการคัดพันธุ์ วิธีเก็บพันธุ์ การเพิ่มผลผลิต รวมทั้งข้อดีและข้อเสียของแต่ละสายพันธุ์ และการใช้ประโยชน์จากผลผลิตข้าว เช่น การแปรรูป การนำมาปรุงเป็นอาหาร และการใช้ในพิธีกรรม

จากอดีตจนถึงปัจจุบันการดำรงชีวิตเพื่อการเลี้ยงชีพในระบบไร่มุนเวียนหรือไร่เลื่อนลอยในอดีต และปัจจุบันก็แปรเปลี่ยนในยุคและกาลเวลาที่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม แต่อาชีพการทำไร่ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่สูงที่ยังมีการสืบทอด รวมทั้งยึดเป็นอาชีพจนถึงปัจจุบันยังมีมากพอสมควรเพราะการทำไร่ถือว่าเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญในการดำรงชีพในชุมชนพื้นที่สูงที่ไม่มีที่ราบพอที่จะประกอบอาชีพ ในไร่นั้นจะพบว่ามีความหลากหลายของพันธุกรรมพืชต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงด้านอาหาร และความมั่นคงของชีวิต

จากการสืบค้นความรู้ ภูมิปัญญาจากผู้เฒ่า หรือผู้รู้ ผู้มีความชำนาญในอาชีพนี้และมีความต่อเนื่อง เป็นเวลาช้านานในชุมชนบ้านท่าตาฝั่ง ได้พบว่า มี 3 ท่าน คือ ลุงจอม ผู้เฒ่าหัวเฮ และลุงหว้าเอ ทั้ง 3 ท่านได้ เล่าให้ฟังว่า องค์ความรู้ความชำนาญในการทำไร่ วิธีการขั้นตอนต่างๆ มีความคล้ายคลึงกัน แต่ที่ดีและได้ผล ในอาชีพของการทำไร่ของทุกๆ คน จะมีและเกิดขึ้นได้ ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ความเชื่อ พิธีกรรม รวมทั้งการใช้ องค์ความรู้ภูมิปัญญาต่างๆ อาชีพในการทำไร่ในอดีต เมื่อพบปัญหาอุปสรรคที่จะต้องแก้ไข ซึ่งไม่มีความ พร้อมด้านเทคโนโลยีต่างๆ เหมือนปัจจุบัน จำเป็นจะต้องใช้องค์ความรู้ ความชำนาญในการแก้ไขปัญหาอุป สรรคต่างๆ เพื่อผ่านพ้นและได้ผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคของครัวเรือนแบบปีต่อปี จะพบปัญหาหลักๆ 5 ประการ ได้แก่

1. บือพลี คือ การปลูกข้าวล่าช้ากว่าฤดูกาล หรือวันเวลาที่ถูกกำหนด
2. บือคู คือ ดันข้าวจะงอกงามเกินไปจนนำไปสู่การเฉาะ
3. ศัตรูพืชมารบกวน
4. สภาพดิน
5. สัตว์ป่าต่างๆ เข้ากินทำลาย

จากปัญหาอุปสรรค มีประเด็นหลักๆ ที่ว่ามานี้ ในอดีตจะมีวิธีการป้องกัน และมีการนำความรู้ ท้องถิ่นมาใช้ ดังต่อไปนี้

1. **บือพริ** คือ ลักษณะอาการของต้นข้าว สังเกตเห็นได้จากต้นข้าวเห็บ โตช้า ลำต้นแข็ง องค์ความรู้ที่จะต้องมาใช้ปรับแก้ คือ ก่อไฟได้กระท่อมเพื่อที่ต้นข้าวจะได้กลั่นควันไฟ จากนั้นให้นำไถ่ดำที่ เตรียมไว้มาฆ่าและสับเป็นชิ้นๆ ให้ละเอียดผสมกับใบฝักทอง นำใส่ภาชนะกระบอกไม้ไผ่ และดำให้ละเอียด จนสังเกตเห็นว่า เนื้อไถ่และใบฝักทองคลุกเข้ากันได้และมีน้ำ จากนั้นให้นำไปโปรยในไร่ข้าว วิธีโปรยให้ ใช้เส้นทางระหว่างกิ่งกลางไร่ จากหัวสุดท้ายให้นำเนื้อไถ่ที่เตรียมไว้โปรยไปมาทั้ง 2 ด้าน จนหมด

2. **บือคู** คือ กล้าข้าวที่เห็บโตมีความสมบูรณ์เกินไป เมื่อสังเกตเห็นลักษณะอาการอย่างนี้ วิธีการ แก้แครง คือ ให้ขุดหลุมในไร่ประมาณ 3-5-7 หลุมให้เป็นเลขคู่ โดยมีความลึกประมาณหนึ่งศอก จากนั้นให้ นำดินดินหลุมขึ้นมาโปรยในไร่ วิธีการนี้เป็นการแก้เคล็ด เพื่อให้ดินมีช่องรูระบายและต้นข้าวจะได้กลั่นจาก ดันกันหลุม เพื่อสร้างความสดชื่นให้ต้นข้าว

3. **มีแมลงศัตรูพืชมารบกวน** เมื่อ เห็นว่ามีศัตรูพืชมารบกวนหรือทำลายต้นข้าว วิธีการ ให้ขุดหลุม กลางไร่ ประมาณ 3-7 หลุมโดยมีความลึกประมาณ 1 ฟุต จากนั้นให้นำหน่อไม้สดที่เตรียมไว้ และผ่าเป็น ชิ้นๆ นำไปหมักไว้ในหลุมที่เตรียมไว้ ประมาณ 3 วัน ให้นำไปโรยในไร่และทำติดต่อกัน 2-3 ครั้ง หรือจน

กว่าศัตรูพืชจะหนี (หน่อไม้ที่จับไล่แมลงได้ดี คือ หน่อของไผ่ขาว) ซึ่งมีกลิ่น วิธีการนี้ ความฉุนของกลิ่น หน่อไม้คงจะทำให้แมลงได้กลิ่นและหนีหรือหายออกจากพื้นที่

4. ต้นข้าวขึ้นในสภาพดินที่ไม่ดีทำให้ข้าวเติบโตช้า องค์ความรู้ ความเชื่อที่ได้ผลจากผู้ที่เคยทำมา คือ มีสัตว์ชนิดหนึ่งซึ่งมีไขมันมีประโยชน์ด้านการปรับปรุงดิน เพื่อให้ดินมีความร่วนซุยและมีมูลไส้เดือน ฝอย ผู้เฒ่าผู้แก่ในอดีตเมื่อสบโอกาสจะตามหาและล่าสัตว์ประเภทนี้ เพื่อได้ไขมันของสัตว์นำมาเก็บไว้ใช้ในการปรับปรุงดิน สัตว์ประเภทนี้มีชื่อเรียกว่า เคหนูเห็ดหมา มีรูปร่างคล้ายหนูแต่อุ้งเท้าเหมือนหมา สัตว์ประเภทนี้มีกลิ่นแรง และไม่เป็นที่ชอบของสัตว์ประเภทอื่นๆ จึงเป็นสาเหตุที่สัตว์ประเภทอื่นไม่ชอบกลิ่น และไม่มาทำลายพืชอาหารของเรา ในขนาดเดียวกันให้ใช้ไขมันที่ได้มาละลายน้ำแล้วนำไปโปรยในไร่ เพื่อให้เกิดสภาพดินเปลี่ยน จะสังเกตเห็นได้ประมาณ 2-3 อาทิตย์ จะเห็นมีมูลไส้เดือน เมื่อเห็นสิ่งเหล่านั้น แสดงว่าสภาพดินเริ่มกลับมาดี แต่จะต้องมีธรรมชาติเป็นที่เอื้ออำนวยร่วมด้วย

อีกประการมีสัตว์เล็กใหญ่เข้ามาบุกรุกและทำลาย เช่น ในอดีตจะเป็นหนู หมูป่า ลิง นก สัตว์ที่กล่าวมานี้ถ้าไม่ป้องกันดูแลสอดส่องให้ดีๆ ปีนั่นอาจจะไม่ได้เก็บเกี่ยวผลผลิตเลย

วิธีการป้องกัน คือ การนำไม้ไผ่มาทำเป็นกระด้าเพื่อดักหนู หนู หรือสัตว์ที่เข้ามารบกวนพืชผล และการนำไม้ไผ่ประยุกต์เป็นไม้กระด้าให้เกิดเสียงเพื่อขับไล่แมลงต่างๆ ส่วนการก่อไฟในกลางคืนเพื่อให้เกิดความสว่าง และมีกลิ่น ทำให้สัตว์ไม่กล้าเข้ามาบุกรุกรบกวนพืชผลทางเกษตร ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้มีเคล็ดลับในขณะการนำมาใช้และเป็นความเชื่อส่วนบุคคล มีคำกล่าวที่ว่าให้เกิดผลสำเร็จในขณะที่ทำ คือ อย่าพูดให้ใครได้ยิน ขณะทำพิธี อย่าให้คนอื่นเห็นจะต้องทำด้วยตนเอง เมื่อได้ผลจึงเล่าสู่ถ่ายทอดให้ผู้อื่น

ข้อสำคัญ เป็นความเชื่อของผู้เฒ่า

ในการทำไร่ ต้องเตรียมพื้นที่ เตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวที่จะปลูกปีต่อปี สิ่งหนึ่งที่ไม่ได้ คือ พันธุ์ข้าวเหนียวสายพันธุ์ต่างๆ ที่ชอบจะต้องมีการปลูกในฤดูกาลทุกๆ ปี เพราะ คนเฒ่าคนแก่มีความเชื่อว่าสายพันธุ์ข้าวเหนียวเป็นสายพันธุ์ข้าวที่มีความผูกพันกับมิตรสหายและใช้ในพิธีกรรมต่างๆ แสดงให้เห็นถึงความรัก ความผูกพันต่อเพื่อน แม้ในธรรมชาติก็เช่นนี้ สายพันธุ์กรรมข้าวต่างก็มีความเชื่อเช่นนั้นและนำพาสู่ความสงบ

ตัวอย่าง

- การทำห่อข้าวดอก ในการปลูกสร้างบ้านเรือน
- การทำข้าวดำแจกจ่ายต้อนรับเพื่อนบ้านมิตรสหายในเทศกาลต่างๆ
- การทำข้าวไม้วัวหลาม เพื่อเป็นของฝาก

- การทำการมัดมือ มัดข้าวดอก เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ซึ่งมีความเชื่อใช้ในอดีตจนถึงปัจจุบันในกลุ่มคนที่มีความเชื่อ
- และพิธีกรรมในด้านต่างๆที่ใช้และสืบทอดกันจนไปสู่คนรุ่นหลังๆรุ่นต่อไป

การคัดเมล็ดพันธุ์

ในระบบไร่จะมีการคัดพันธุ์สายพันธุ์ข้าวทุกๆ สามปี เพราะในระบบไร่จะนิยมปลูกข้าวสายพันธุ์ในที่เดียวกัน บางครัวเรือนมีการคัดสายพันธุ์ปีต่อปี ด้วยวิธีการคัดสายพันธุ์ข้าวตามที่ชื่นชอบ ให้ผลผลิตดี มีความทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศสูง ไม่ค่อยเป็นโรคมีความเจริญเติบโตดี ไม่เลือกพื้นที่

วิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์

หลังจากที่เก็บเกี่ยวเสร็จ นวดข้าวเรียบร้อยแล้ว แม่บ้านจะทำความสะอาดจะคัดกรองพันธุ์แล้วนำไปตากแดดหนึ่งถึงสองวัน แล้วนำมาเก็บไว้ในที่ๆ ปลอดภัย เช่น ขังข้าว หรือกระสอบข้าวที่ไม่มีความชื้นหรือภาชนะที่ทำขึ้นมาด้วยไม้ไผ่ เป็นที่เก็บสายพันธุ์ข้าวได้ดี เพื่อเป็นพันธุ์ในปีต่อไป จะนำมาปลูกในฤดูกาล เมล็ดข้าวจะให้ความงอกที่สมบูรณ์กว่าภาชนะอื่นๆ วิธีเก็บผลผลิตข้าวที่ไว้ใช้บริโภค โดยทำเป็นยุ้งฉางแล้วนำผลผลิตที่ได้นำมารวบรวม

ในการป้องกันเพื่อไม่ให้ข้าวเกิดความชื้นในการเก็บรวมกัน ให้นำไม้ไผ่มาจัดเป็นทรงกระบอก ใส่ไว้ตรงกลางยุ้งฉางข้าวที่เตรียมไว้ เพื่อเป็นช่องทางในการระบายอากาศ ส่วนการเก็บผลผลิตข้าวไว้มีต้นพืชชนิดหนึ่งที่ชื่อภาษากะเหรี่ยงว่า ฮอพลี พืชชนิดนี้จะนำมาผสมกับผลผลิตข้าวเป็นพืชที่ป้องกันความชื้นได้

ภาคผนวก 3

การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เยาวชน บ้านท่าตาฝั่ง ต.แม่ยวม อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
(ผู้เข้าร่วม 33 คน)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้เด็กและเยาวชนตระหนักเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์พันธุ์กรรมท้องถิ่น
2. เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้วิธีการต่างๆ และผลข้อมูลที่ได้จากการวิจัยคืนให้แก่เด็กและเยาวชนรับรู้

ภาพถ่ายถ่ายทอดองค์ความรู้ ไร่ นา สวน ให้แก่เด็กเยาวชน

3. เด็กและเยาวชนได้เห็นถึงสภาพจริงในพื้นที่จากฐานในการลงพื้นที่ พื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่สวน พื้นที่นา

การลงพื้นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้

ฐานที่ 1 เรื่อง พื้นที่สวน วิทยากร กรุง สาคร

1. ชี้แจงวัตถุประสงค์

สำหรับพื้นที่ทำสวน
ในชุมชนบ้านท่าตาฝั่งนั้นทาง
ทีมวิจัยได้แบ่งออกเป็น 2
พื้นที่หลัก อันได้แก่ สวน
เกษตรริมน้ำ มีแม่น้ำสาละวิน
และลำน้ำแม่กองคา การทำ
สวนริมน้ำทั้งสองริมแม่น้ำนั้น
จะสามารถทำการเพาะปลูกได้
ในเฉพาะตอนที่

ภาพการถ่ายทอดองค์ความรู้สวน

น้ำลดในช่วงประมาณเดือนพฤศจิกายน – พฤษภาคมเท่านั้น เพราะช่วงฤดูฝนมีน้ำหลาก ถ้าน้ำจะมีความเชี่ยวและบางปีน้ำจะล้นตลิ่งเข้าท่วมพื้นที่ทำสวน ด้วยเหตุดังกล่าวเกษตรกรในชุมชนจึงไม่เสี่ยงที่จะทำการเพาะปลูกในช่วงระหว่างนี้

สำหรับการลงพื้นที่ทางทีมวิจัยได้ตั้งเป้าหมายตามที่วางแผนการทำงานระยะที่ 2 เพื่อดำเนินการลดความเสี่ยง โดยทีมวิจัยและชุมชนได้ให้ความสำคัญในเรื่องความเสี่ยงด้านองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับพันธุกรรมพืชในชุมชน ชุมชนต้องการให้องค์ความรู้ดำรงอยู่กับชุมชนต่อไป ทั้งนี้ได้หารือกันว่าผู้สืบทอดองค์ความรู้หรือกลุ่มเป้าหมาย คือ เด็กและเยาวชนในชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการให้เด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่มีแนวคิด หรือมีคำถามต่อตนเองว่าจะอยู่อย่างไร จะประกอบอาชีพอะไร และจะดำรงสืบวิถีชีวิตของบรรพบุรุษให้ได้รับการสืบทอดต่อไปยังรุ่นสู่รุ่นได้อย่างไร ดังนั้นเยาวชนรุ่นใหม่จะต้องได้รับรู้ถึงวิถีชีวิตในอดีตในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต โดยที่มีพันธุกรรมพืชท้องถิ่นต่างๆที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการใช้ประโยชน์ ทั้งการบริโภค การสร้างรายได้ให้กับครอบครัว รวมไปถึงวิธีการขั้นตอนต่างๆ ในการผลิต เช่น ฤดูกาลการเพาะปลูก การเลือกพื้นที่ การเลือกพันธุกรรมให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การดูแลรักษา การเก็บรักษาพันธุ์ เป็นต้น เพื่อให้ไม่ให้เกิดการสูญหาย โดยเฉพาะปัจจุบันที่มีพันธุ์พืชเศรษฐกิจ เป็นตัวเลือกในการประกอบอาชีพเพื่อมิให้พันธุกรรมดั้งเดิมสูญพันธุ์ ดังนั้นเด็กและเยาวชนจะต้องได้รับการถ่ายทอด เรียนรู้ และได้รับการสืบทอดไปยังรุ่นสู่รุ่นต่อไป

2. วิธีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์

พันธุกรรมพืชต่างๆในสวน เริ่มจากการเพาะปลูกไปจนถึงการเก็บเกี่ยวบริโภคได้นั้น วิธีการเพาะปลูกวิธีการจะไม่แตกต่างกันมากนัก เช่น วิธีการเตรียมพื้นที่ วิธีการปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผล ฯลฯ เช่น การปลูกผัก เริ่มการเตรียมพื้นที่ ทำการปลูกเมื่อปลูกผักได้อายุ 60 วัน ก็สามารถเก็บและบริโภคได้ ส่วนการเก็บเมล็ดพันธุ์วิธีการเหมือนกัน ระยะเวลาอาจแตกต่างกันไป บางชนิดสามารถเก็บได้ใน 90 วัน บางชนิดสามารถได้เมื่ออายุ 120 วัน นับจากการเริ่มเพาะปลูก เนื่องจากพันธุ์แต่ละชนิดระยะการสุกใช้เวลานาน บางชนิดเปลือกหนา บางชนิดเปลือกบาง และที่สำคัญพันธุ์บางพันธุ์ต้องการแดดน้อย - มาก ขึ้นอยู่กับลักษณะของพืชแต่ละชนิด ฉะนั้นการได้รับแสงแดดจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลต่อระยะเวลาการเก็บเมล็ดพันธุ์ชนิดต่างๆ

วิธีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ในชุมชน

1. เลือกผลที่มีความแก่เต็มที่ เลือกจากเมล็ดที่มีผลที่มีความสมบูรณ์ที่สุด และผลที่ไม่เป็นโรค

2. นำไปตากแห้งให้แห้งสนิท และเก็บไว้ในภาชนะที่มิดชิด เพื่อป้องกันความชื้น เก็บในที่แห้ง เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกก็นำเมล็ดพันธุ์ตรวจสอบคุณภาพ หากเมล็ดอยู่คุณภาพดีจึงนำไปเพาะปลูก
3. การเตรียมพื้นที่ วิธีการและขั้นตอนการเตรียมพื้นที่ สิ่งที่เราได้รับการถ่ายทอดในการเตรียมพื้นที่จะเป็น ไม่ว่าจะเป็นพื้นสวน ไร่ ที่เป็นประเพณีสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในแต่ละปี
 - เดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ ทุกๆปีจะเป็นช่วงฤดูกาลลาดยางเตรียมพื้นที่ตามได้สำรวจและพอใจในการเลือกพื้นที่
 - ประมาณเดือนมีนาคม – เมษายน เป็นฤดูกาลการเผ่าทำความสะอาดเพื่อพื้นที่ที่อยู่ในลักษณะพร้อมที่จะปลูก
 - เดือนพฤษภาคมเป็นไปเป็นฤดูกาลเพาะปลูกจนกว่าพืชแต่ละประเภทที่มีอายุการเก็บเกี่ยวแตกต่างกันไป ดังนั้นจะกำหนดเดือนไม่ได้ ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ และดินฟ้าอากาศ เมื่อเห็นว่าพันธุ์พืชนั้นๆเหมาะสมที่จะเก็บเกี่ยวจึงทำการเก็บเกี่ยวรวมไปถึงการคัดพันธุ์เพื่อที่จะปลูกในฤดูกาลต่อไป

ประโยชน์

ลักษณะและพันธุ์กรรมของพืชต่างๆให้ประโยชน์และสรรพคุณที่ไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับความต้องการและวัตถุประสงค์ในการปลูก เช่น การปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือน ปลูกเพื่อขายสร้างรายได้แก่ครอบครัว และปลูกเพื่อเป็นสมุนไพรในการรักษาโรคต่างๆ

ความเสี่ยง

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงตามยุคพัฒนาซึ่งการบริโภคคำนิยมรวมไปถึงเศรษฐกิจค่าครองชีพที่มีความต้องการเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้พอเพียงต่อการครองชีพทำให้การหันเหในการเลือกพันธุ์กรรมพืชต่างๆที่ได้รับหารพัฒนาทั้งผลผลิตและคุณภาพทำให้เกิดพันธุ์กรรมพืชต่างๆที่ตลาดต้องการ เป็นผลกระทบต่อพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์โดยถ้าหากเขาวชนรุ่นใหม่ไม่ได้รับการ

ภาพวิทยากรถ่ายทอดองค์ความรู้

ถ่ายทอดถึงวิธีการขั้นตอน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์พันธุ์ต่อไปยังรุ่นสู่รุ่น ได้พันธุ์กรรมท้องถิ่นจะต้องสืบทอดมาจากท้องถิ่นไป

ฐานที่ 2 เรื่อง พื้นที่นา วิทยากร ฐระ ศรีมาลี

วัตถุประสงค์การจัดกิจกรรมเพื่อให้เยาวชนเรียนรู้ในพื้นที่จริงของการดำเนินชีวิตการประกอบอาชีพในการทำนา ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งการทำนามีความสำคัญในการดำรงชีพ ในการผลิตข้าวที่ใช้ในการบริโภคในครัวเรือนมาช้านาน การเรียนรู้วิทยากรจะให้ความรู้เรื่องวิธีการ ขั้นตอนต่างๆ ตั้งแต่การเตรียมพื้นที่จนถึงการเก็บเกี่ยว การรวบรวมผลผลิตและการเก็บเมล็ดพันธุ์ ตลอดจนองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อเยาวชนเกิดแนวความคิดและกระบวนการที่เกิดแนวทางการอนุรักษ์พันธุ์และพัฒนารูปแบบให้สอดคล้องเหมาะสมในแต่ละยุค และเป็นการถ่ายทอดต่อยังรุ่นสู่รุ่นต่อไป

การให้ความรู้เรื่องการทำนา

การเรียนรู้เมล็ดพันธุ์ เมล็ดพันธุ์ข้าวบางสายพันธุ์ยังมีอยู่ในชุมชนและบางสายพันธุ์ในชุมชนที่ใกล้เคียง บางพันธุ์ที่นำมาปลูกได้ไม่เป็นที่ท้องถิ่น เป็นข้าวพันธุ์ผสมที่ได้รับส่งเสริมจากกรมวิชาการเกษตร เมล็ดพันธุ์ข้าวที่อยู่ในชุมชนในปัจจุบันและเป็นที่นิยมปลูกในชุมชน เช่น ข้าวหอมมะลิ บือพือขอ บือทอละ บือบอ เปออิซู เปออิบอโพ เปออิพะโคะ บือบอไซ เป็นต้น

1. ขั้นตอนการทำนา

การเตรียมพื้นที่แต่ละพื้นที่จะไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ แต่สำหรับชุมชนบ้านท่าตาฝั่งส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงเดือนเดียวกันทั้งหมด

1.1 การเตรียมพื้นที่ จะเริ่มมีการเตรียมพื้นที่ในช่วงนี้มิถุนายนของทุกๆปี มีการไถนาทิ้งไว้เพื่อกำจัดวัชพืชและการไถกลบเพื่อกลบวัชพืชเป็นปุ๋ยด้วย ช่วงเดือนระหว่างพฤษภาคมถึงมิถุนายนมีการหว่านกล้าข้าวรอ วิธีการเตรียมต้นกล้าข้าวเพื่อปลูกนั้น มีอยู่ด้วยกัน 2 วิธีหลักๆดังนี้

วิธีที่ 1 นำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้รับการคัดพันธุ์ที่ดีที่สุดแล้วทำความสะอาดการใส่ลงในกระสอบหรือภาชนะที่เหมาะสมเพื่อนำไปแช่น้ำ แช่ทิ้งไว้ในน้ำเป็นเวลา 3 วัน และจึงนำขึ้นมาจากน้ำ เมื่อนำออกจากน้ำแล้วทิ้งไว้ 1 วัน 1 คืน จากนั้นทำการหว่านกล้าในแปลงหรือพื้นที่ที่เตรียมไว้

วิธีที่ 2 นำเมล็ดพันธุ์ที่เตรียมไว้แล้วหว่านลงในแปลงที่เตรียมไว้ เมื่อทำการหว่านแล้วทำการปล่อยน้ำเข้าในแปลงที่หว่านไว้ รอให้น้ำจูนกลายเป็นน้ำใสซึ่งเมื่อน้ำใสเราจะเห็นเมล็ดข้าวที่หว่านไว้หลังจากที่หว่านเสร็จและปล่อยน้ำทิ้งไว้ในแปลง 30 วัน จึงทำการปิดน้ำเพื่อให้เมล็ดข้าวงอกออกมา

1.2 ขั้นตอนการการไถ

เดือนกรกฎาคม จะเป็นช่วงที่ทำการไถพลิกด้านที่เคยไถกลบเมื่อช่วงเดือนมิถุนายน และการไถและเตรียมที่เพื่อทำการดำนา เมื่อต้นกล้ามีอายุได้ประมาณ 30-40 วัน ให้ทำการถอนต้นกล้าจากแปลงแล้วนำมาปลูกหรือดำนาในแปลงที่นาที่มีการไถเตรียมไว้

1.3 การดูแลรักษา ในขนาดที่นำต้นกล้านำมาปลูกในแปลงใหญ่ กล้าจะมีขนาดแตกต่างกัน ให้สังเกตหลังจากที่ปลูกในแปลงเสร็จถ้าเห็นต้นมีขนาดเล็กและมีความอ่อนแอ ให้ปิดน้ำในแปลงนาหนึ่งอาทิตย์ เพื่อให้ต้นข้าวปรับตัวและลำต้นจะแข็งแรงขึ้น

ข้อควรระวัง อย่าปิดน้ำในแปลงนาเกินกว่าหนึ่งอาทิตย์มิฉะนั้นในทางพื้นที่มีปลวกๆจะมาทำลายลำต้นและรากต้นกล้าได้ จากนั้นควรหมั่นดูแลและให้น้ำสม่ำเสมอและหมั่นสังเกตต้นข้าวที่กำลังเติบโต ถ้าต้นข้าวแสดงอาการต่างๆ เช่น ต้นข้าว ออกเหลือง ใบเหลือง ใบสีขาว ใบสีแดง หรือโคนเน่า และมีศัตรูพืชนั้นแสดงว่าต้นข้าวกำลังเป็นโรค ให้ปิดน้ำเพื่อทำการรักษาโดยพ่นยามาแมลงหรือใช้วิธีอื่นๆ เช่นในอดีต ชาวนามักไปหาหน่อไม้สดมาดองทิ้งไว้ใช้เวลาในการดองหรือหมักแล้วนำไปหว่านในแปลงข้าวที่มีอาการของหน่อไม้ดองที่หว่านลงไปถ้ามีแมลงจะเห็นต้นข้าวเริ่มปรับสภาพซึ่งหมายถึง การได้ผลของผลของหน่อไม้ดองที่หว่านลงไปถ้ามีแมลงจะเห็นนกต่างๆลงไปจับแมลงและและพากันในแปลงมา จากนั้นก็ปล่อยน้ำเข้าไปคืนพื้นที่พร้อมกับการกำจัดวัชพืชเพื่อให้ไปแย่งอาหารของต้นข้าว

3. ปลายเดือนตุลาคมและพฤศจิกายน ต้นข้าวก็จะเริ่มตั้งท้องและออกรวงในช่วงนั้นถ้าต้องการให้ผลผลิตที่สูงขึ้นให้บำรุงต้นข้าวด้วยวิธีการต่างๆเช่น ใส่ปุ๋ยต่างๆเป็นต้น

4. เดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม เป็นฤดูกาลเก็บเกี่ยวเมื่อสังเกตเห็นว่ารวงข้าวพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวได้ ให้ทำการปิดน้ำในแปลงเพื่อให้เมล็ดข้าวจะมีความแก่เร็วขึ้น และหน้าดินจะแห้งสะดวกในการเก็บเกี่ยวข้าวและวางลำต้นข้าวที่เกี่ยวเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จตากแดดทิ้งไว้หนึ่งอาทิตย์ นำมารวบรวมเพื่อทำการนวดและรวบรวมผลผลิต ขณะเดียวกันจำเป็นต้องคัดพันธุ์ข้าวที่จะทำการปลูกในฤดูกาลต่อไป

5. ขั้นตอนในการคัดพันธุ์

- เลือกจากลำต้นที่มีความสมบูรณ์และเป็นโรค
- เลือกจากรวงข้าวที่มีความสมบูรณ์ไม่มีการกลายพันธุ์
- นำลำต้นที่ได้รับการคัดมา รวบรวมเพื่อที่จะทำการนวดเป็นเมล็ดพันธุ์
- หลังจากนวดเสร็จทำความสะอาดตากแดดไว้หนึ่งวันถึงสามวัน
- นำใส่ภาชนะที่เตรียมไว้และเก็บที่แห้งหรืออุณหภูมิที่เหมาะสม

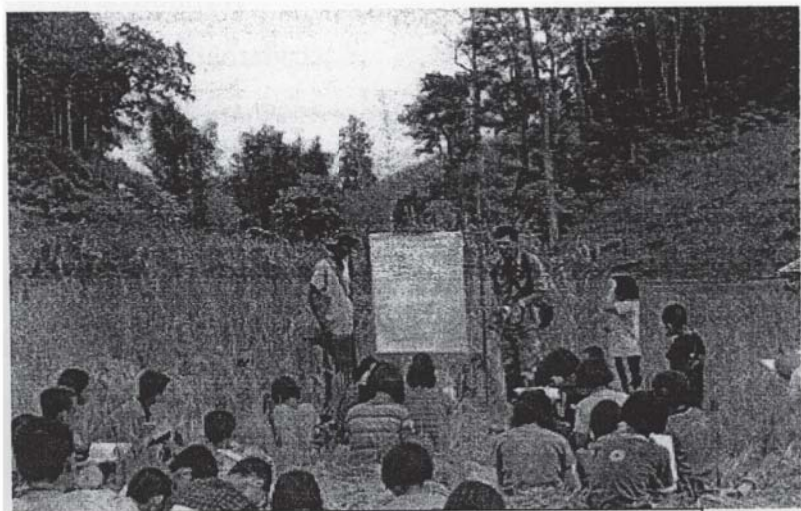
6. ความเสี่ยง ปัจจุบันสภาวะฝน พายุอากาศ มีการแปรปรวนฝนตกไม่เป็นฤดูกาลมีปัญหาอุทกภัย น้ำท่วม ฝน แล้ง น้ำไม่เพียงพอ เกิด โรคระบาดมีแมลงศัตรูพืช และปัญหาดังนั้นมีความเสี่ยงสูงที่พันธุ์กรรมข้าวบางพันธุ์อาจเกิดการสูญพันธุ์ได้

7. การอนุรักษ์การสืบทอด โดยเฉพาะชาวชนในรุ่นปัจจุบันเมื่อได้เรียนรู้ถึงวิธีการขั้นตอนรวมถึงปัญหาอุปสรรคต่างในแต่ยุคปัจจุบันที่พันธุ์กรรมข้าวในท้องถิ่นมีความเสี่ยง เราจะต้องเกิดกระบวนการวิธีการ แนวทางเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูเพื่อที่จะได้ถูกถ่ายทอดยังรุ่นต่อไปต่อไป โดยรูปแบบเป็นเอกสารหรือ รูปแบบศึกษาเรียนรู้จากผู้รู้ และรูปแบบการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันในท้องถิ่นทั้งในชุมชนหรือนอกชุมชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดกันจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป

ฐานที่ 3 เรื่อง พื้นที่ไร่หมุนเวียน วิทยาการผู้รู้ นายหม่องจะ

วัตถุประสงค์

เพื่อเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนได้ศึกษาเรียนรู้ถึงวิธีการขั้นตอน เมล็ดพันธุ์พืชต่างๆที่ปลูกหมุนเวียนอยู่ในพื้นที่ไร่ซึ่งมีความผูกพันกับการดำเนินชีวิตของบรรพบุรุษมาซึ่งเยาวชนได้เรียนรู้และอนุรักษ์ฟื้นฟูให้คงอยู่ต่อไป

ภาพวิทยาการถ่ายทอดองค์ความรู้ไร่หมุนเวียน

โดยมีขั้นตอนการเรียนรู้ต่อไปนี้

1. เยาวชนจะได้เรียนรู้และรู้จักพันธุ์กรรมพืชไร่ต่างๆเช่นพันธุ์ข้าว และพันธุ์กรรมที่ปลูกในพืชไร่
2. เรียนรู้ช่วงเวลาและขั้นตอนในการทำไร่
3. เรียนประโยชน์ของจากไร่
4. เรียนรู้ถึงความเสี่ยงต่างๆ

เรียนรู้ขั้นตอนในการทำไร่

1. ช่วงปลายเดือนมกราคมเริ่มจากออกไปสำรวจพื้นที่ที่จะทำไร่ในแต่ละปี รวมทั้งพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ เพื่อได้พื้นที่เหมาะสมทั้งความสมบูรณ์ของดินและความเชื่อตามเชื่อพิธีการต่างๆ
2. เดือนกุมภาพันธ์ เริ่มแผ้วถางตามความต้องการและกำลังตนเองและครอบครัว
3. เดือนมีนาคมทั้งเดือนจะเป็นการตากแห้งพื้นที่
4. เดือนพฤษภาคม เริ่มทำการหยอดเมล็ดข้าวและพันธุ์พืชต่างๆ
5. เดือนมิถุนายน เริ่มทำการดายหญ้าและกำจัดวัชพืชเพื่อไม่แย่งอาหารต้นข้าวช่วงต้นข้าวอ่อนและอ่อนแอ
6. เดือนกรกฎาคม ทำการดายหญ้าและกำจัดวัชพืช รวมทั้งดูแลรักษาไม่ให้ต้นข้าวเป็นโรคและวิธีการป้องกันไม่ให้ต้นข้าวเป็นโรคด้วยวิธีการป้องกันต่างๆ
7. เดือนสิงหาคม หยุดทำการดายหญ้าและกำจัดวัชพืช
8. เดือนกันยายนต้นข้าวอายุสั้นเริ่มออกรวง
9. เดือนตุลาคมพันธุ์ข้าวไร่อายุสั้นจะเริ่มเก็บเกี่ยว
10. เดือนพฤศจิกายนจะเป็นข้าวอายุสั้นและอายุยาวสามารถทำการเก็บเกี่ยวทั้งหมด รวมรวบรวมผลผลิตรวมทั้งคัดแยกเมล็ดพันธุ์ข้าวและเก็บไว้สำหรับจะทำการปลูกปีต่อไป

เมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ปลูกในปัจจุบันของบ้านท่าตาฝั่ง เช่น

บือบอเก้อแอ้ บือมาแม บือเซเก้ บืออเก้ บือทอละ มื่อหม่อเกี บือหม่อวือช บือบอโกคอปม่า มื่อพื่อค้อ มื่อขอโร บือบอโซ บือบอ บือบอ บือแจก บือบอทาโคะ มื่อลูส่า บือหมื่อโซ บือหมื่อเกี บือวา มื่อหมื่อชุกติ บือหมื่อคอบ บือคอคะ มื่อหมื่อกอ มื่อโซชอลา

ประเภทพืช ประเภทแดงต่างๆ ประเภทผัก ประเภทข้าวโพด ประเภทน้ำเต้า ประเภทพริก ประเภทบวบ ประเภทถั่ว ประเภทงา ประเภทฟักทอง ประเภทหอม ประเภทผัก ประเภทดอกไม้ ประเภทหัวมัน

ประโยชน์ของไร่

ไร่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตซึ่งเป็นอาหารหลักของประเภทอาหารและเป็นแหล่งที่ทำรายได้ไว้ไว้ใช้จ่ายในยามจำเป็น

ความเสี่ยงในอาชีพ

สภาพปัจจุบันการทำไร่มีความเสี่ยงสูงในการสูญเสียของพันธุ์กรรมพืชต่างๆด้วยเหตุและปัจจัยต่างเหล่านี้ โดยเฉพาะสภาวะดินฟ้าอากาศที่ไม่มีความแน่นอนในสภาพปัจจุบันคือเกิดภาวะฝนตกไม่เป็นฤดูกาล

ทำให้เกิดโรคข้าวและเกิดความแห้งแล้งทำให้ต้นข้าวตายและแมลงระบาดขณะเดียวกัน นโยบายรัฐที่เข้ามาควบคุมพื้นที่ป่าโดยเฉพาะกรมป่าไม้ซึ่งทำให้พื้นที่ทำไร่ลดลง และอยู่ในวงจำกัดการขยายมากเปิดพื้นที่ใหม่ไม่สามารถทำได้ดังนั้น การทำไร่ในยุคปัจจุบันถ้าชาวชนรุ่นใหม่ ไม่พบวิธีการที่จะอนุรักษ์สืบสานเพื่อถูกถ่ายทอดต่อไปยังรุ่นสู่อีกรุ่นได้ความเสียดำชีพและเสียดำพันธุกรรมข้าว และพืชต่างๆ่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้